This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HARVARD DIVINITY SCHOOL
Andover-Harvard Theological Library

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Moderne Wetenschap

OF

Bijbelsche Traditie?

BEOORDEELING VAN Ds. ZEYDNER'S REFERAAT

OVER

De houding des Evangeliedienaars ten opzichte van het Oude Testament.

DOOR

G. HULSMAN,
Predikant te Zandvoort.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON
(Over de Domkerk).
1897.

Prijs *f* 0,90.

Digitized by Google

Digitized by Google

II a 34

Moderne Wetenschap

OF

Bijbelsche Traditie?

BEOORDEELING VAN Ds. ZEYDNER'S REFERAAT

OVER

De houding des Evangeliedienaars ten opzichte van het Oude Testament.

DOOR

G. HULSMAN,
Predikant te Zandvoort.

3378
113

UTRECHT,
KEMINK & ZOON
(Over de Domkerk).
1897.

Digitized by Google

BS
2393
.H55

Digitized by Google

VOORREDE.

Prins Willem de Eerste van Oranje moet eens gezegd hebben: „Als de pot van de Calvinisten even lang over het vuur heeft gehangen, als die der Roomschen, zal hij omtrent even zwart zijn.”

Het heeft er inderdaad tegenwoordig veel van, alsof deze profetie vervuld zal worden. Wij beleven moeilijke tijden. Links hebben wij het ongeloof, rechts de doode orthodoxie, en op het terrein van levend geloof begint nu een bange strijd over den Bijbel te ontbranden.

Ds. Zeydner heeft, met zijn referaat, 29 April 1896 een nieuwe fakkel der tweedracht in de predikantenwereld geworpen, toen hij de stoute stellingen uitsprak: „*De kritiek moet zoowel op het N. T., als op het O. T. toegepast worden*” en „*uitwendige autoriteit bestaat niet in het Koninkrijk Gods en hoort derhalve niet in de Christelijke Kerk gevonden te worden.*”

De strijd is ontbrand en moet eerlijk uitgevochten worden. Ik wenschte evenwel, dat het niet Ds. Zeydner geweest was, die de lont in het kruit heeft gestoken, want Ds. Zeydner is mijn oude leermeester, de vriend mijns vaders, de raadsman van mijne gymnasiale jaren, en het is niet aangenaam voor het piëteitsgevoel, met iemand, tot wien men in zulk een vriendschapsrelatie staat, een ernstigen strijd aan te gaan. En toch mag ik niet anders.

Laat niemand denken, dat ik Ds. Zeydner verdacht wil maken. Ik weet, dat hij den Heiland lief heeft en Zijn trouwe discipel is. Groot is zijn geloof, en rein zijn liefde en heilig zijne bedoelingen. Maar ik voor mij vind zijn wetenschappelijk standpunt eenvoudig gevaarlijk voor het

Digitized by Google

geloof, zoo niet voor dat van hem, dan voor dat van mijzelven en van vele duizenden in de Christelijke gemeente. Ik weet, dat dit standpunt ingenomen wordt door mannen als Prof. J. J. P. Valeton, Prof. P. D. Chantepie de la Saussaye, Prof. G. Wildeboer en Prof. Is. van Dijk, enz., allen nobele en geleerde mannen, maar toch weet ik ook, dat er evenveel geleerde namen tegenover te plaatsen zijn, van nobele mannen als Prof J. H. Gunning, Prof. P. J. Muller, Prof. J. J. van Toorenenbergen, enz., die bovengenoemd standpunt raadselachtig en gevaarlijk vinden. Ik voor mij, onder ethisch-critische leermeesters opgegroeid, heb op mijn manier een weinig meê-gecritiseerd en zag geen gevaar in de wetenschappelijke critiek, zoolang die op het O. T. werd toegepast.

Ik ben echter langzamerhand dikwijls in mijn vertrouwen op de Bijbelcritiek geschokt geworden. Het is mij eenige malen gebeurd, dat ik mijne menschelijke wijsheid luchtte tegen zeer ontwikkelde, maar geloovige gemeenteleden en onmiddellijk had ik het vertrouwen verloren. Ik kreeg van collega's den raad met deze wetenschappelijke problemen de leeken niet lastig te vallen. Ik vond het besef evenwel onaangenaam, een geheimleer te bezitten, die ik paedagogisch verborgen moest houden. Het deed zich als onwaarheid aan mij voor, dat ik aan een Paradijs en Zondeval *in idee* vasthield en mijn eenvoudige kudde zich in een *reëel* Paradijs liet vermeien, dat ik Abraham hield voor een *ideale fictie* en mijn gemeente hem vereerde, als *geschiedkundigen vader der geloovigen.* Ik zag de consequentie van het critisch beginsel evenwel niet en dacht, dat het N. T. in hoofdzaken heilig boven alle critiek verheven was. Ik meende aan mijn persoonlijk geloof genoeg te hebben en de uitwendige autoriteit des Bijbels te kunnen missen. Uit weerzin tegen de bekrompen opvattingen van veel stijl-orthodoxe broeders, zat ik aanvankelijk zelfs met genoegen

Digitized by Google

naar Ds. Zeydners referaat te luisteren, dat mij wel kras en hatelijk, maar, op het oogenblik zelf der voordracht, nog niet bepaald gevaarlijk voorkwam. Zelfs onder het hooren van de twee bovengenoemde verpletterende stellingen, was mijn gevoel nog niet zoo intens, dat ik bepaald verschil van overtuiging zou hebben kunnen constateeren.

Toch hadden deze twee stellingen verpletterd. Toen wij, jongere theologen, 's avonds in Buwalda nog eens nàvergaderden, werden, onder ernstige besprekingen, onze oogen geopend voor de ontzettend valsche verhouding, waarin een geloovig man door zijn wetenschap tegenover de Schrift komt te staan. Wij zijn het vraagstuk gaan bestudeeren en tot de overtuiging gekomen: „Zoo gaat het niet langer, een groote onwaarheid dreigt de Kerk te overrompelen.

Een groote onwaarheid.

Wij huldigen op de Predikanten-vergadering onbekrompen en ondubbelzinnig de Belijdenis, dat is: een bizondere openbaring van God in Christus, het wonder, het mysterie. De historische Christus kan van de Schriften natuurlijk de eenig rechtmatige maatstaf ter beoordeeling van waarheid en leugen zijn. — Dit is het beginsel van allen, ook van Ds. Zeydner en zijn geestverwanten. — Maar, onder invloed van Kuenen en Reuss, enz., zijn Ds. Zeydner en zijn geestverwanten langzamerhand op de Schriften gaan toepassen de zoogenaamde wetenschappelijke critiek met haar evolutietheorie, vrucht der natuurwetenschap, die overal „ontwikkeling" zoekt, ten koste van het wonder. Terwijl de Bijbel volgens geen anderen maatstaf dan J. C. zelf mag onderzocht worden, hebben de critische theologen O. en N. T., in hun ontwikkeling, volgens het beginsel der evolutie leeren begrijpen. Tallooze wonderen en Bijbelsche verhalen zijn hierdoor gevallen en het beginsel, dat overal natuurlijke ontwikkeling zoekt, zou ook eischen, dat Christus moest vallen, als het Wonder bij uitnemendheid, dat uit niet eenige

Digitized by Google

natuurlijke ontwikkeling te verklaren is. Dezen Christus achter de Evangeliën laten zij inconsequent staan en hierdoor wordt het wetenschappelijk waarheidsgevoel eenvoudig beleedigd. —

Van tweeën één:

Of critiseeren O. en N. T., volgens het modern beginsel van ontwikkeling, — maar dan ook moet de Christus vallen als bovennatuurlijke Zoon van God.

Of critiseeren O. en N. T., volgens den maatstaf van den historischen Christus, maar dan hebben wij aan de heilige historie vast te houden.

In beide gevallen wordt ons waarheidsgevoel bevredigd. Het gaat niet aan, O. en N. T. volgens het beginsel der evolutie te beoordeelen en van Christus, dien men zich achter de Evangeliën denkt, een uitzondering te maken. Het is onzin in zichzelf en bedriegelijk tegenover de gemeente.

Ons waarheidsgevoel wordt beleedigd, — dit heb ik willen duidelijk maken. Ieder beginsel eischt een zekere consequentie. Wie van den historischen Christus uitgaat mag geen wetenschappelijke critiek der modernen, geen mechanisch-geinspireerde Schrift der gereformeerden erkennen, maar zulk één kan evenmin het ethisch-critische compromis goedkeuren tusschen geloof en wetenschap. Zulk één heeft eenvoudig de heilige historie des Bijbels als geschiedenis der Godsopenbaring te aanvaarden, een mysterie bij de vele mysteriën in het groote heelal.

Hoe hoog ik Ds. Zeydner en zijne geestverwanten moge stellen, — hun standpunt doet zich aan mij als onwaar en bedriegelijk voor, vooral tegenover de gemeente en de moderne collega's. In mijn uitvoerige studie heb ik mijn beschouwing trachten duidelijk te maken. Bij voorbaat vraag ik vergeving, wanneer ik hier en daar wat scherp geweest ben. Het is echter onmogelijk in zulk een lang debat altijd den piquanten toon te mijden. Mijn eenig doel is: „het waarheidsgevoel zuiver te houden in onzen kring

Digitized by Google

van geloovige predikanten." Mijn stuk is een *cri de conscience*. Ik wil geen dogmatisme, geen leerstellig systeem, geen stelsel-fabrikatie. Ik jaag niet naar de gunst der menigte, waarvoor Ds. Zeydner zoozeer waarschuwt. Mijn eigen gemeente is grootendeels liberaal, onder den invloed van den 40-jarigen arbeid van Ds. Swaluë, den liberalen predikant bij uitnemendheid; de bepaald orthodox geënte catechisatie-stekjes zijner rechtzinnige opvolgers zijn dood gegaan en die leven dragen nog maar weinig vruchten. Tot in gewoonten en gedragingen toe, tracht ik het formalisme van de doode orthodoxie, voor zoover het nog wordt aangetroffen, te bestrijden, om de waarachtige godsvrucht vrij te houden van alle kleingeestige en bekrompen vormen. Juist hier, in deze, door de luxe van een badplaats aan veel verzoeking blootgestelde gemeente, heb ik behoefte gekregen aan uitwendige autoriteit van Gods Woord; met mijn persoonlijk geloof, zonder het gezag van een vertrouwbare historische Godsopenbaring, sta ik letterlijk machteloos tegenover twijfel en zonde. Daarom eisch ik het recht, in volle waarheid en oprechtheid, het Evangelie te mogen verkondigen. Dit kan ik alleen als ik Christus, den historischen Christus, mag plaatsen in het centrum van Israëls heilige historie en ik met de gemeente deze historie volgens de traditioneele beschouwing mag opvatten, als zijnde een wonderlijke geschiedenis, waarin Gods leidingen zich op geheel éénige wijze manifesteerden. De moderne wetenschap ontneemt ons het recht, zulks te mogen doen. Allerwegen wordt tegenwoordig gevoeld, dat er gekozen moet worden tusschen haar en de eeuwenoude traditie, en dat verzoening tusschen beiden niet mogelijk is. „Het heeft de aandacht getrokken," zeide Dr. Bronsveld, in het verslag van de Predikantenvergadering (Stemmen, Juni '96), „dat de meer conservatieve denkbeelden over Schrift-kritiek het levendigst verdedigd werden door jongere leden der Vereeniging." —

Digitized by Google

Met vele jonge theologen zeg ik: „La jeune garde ne se rend pas.” In naam van velen heb ik dan ook in mijn studie een lans gebroken voor de traditie. Al hoor ik niet meer tot de *pueri*, ik hoor tot de jongere predikanten en doe daarom, met het oog op mogelijke beoordeeling van mijn stuk, een beroep op de oude leuze: „*Maxima reverentia debetur pueris.*”

Ja, ik vraag eerbied voor mijn verhandeling; — ik vraag geen verschoonende critiek, maar ik wil alleen den wensch uitspreken, dat de mannen van naam, die ik heb aangevallen, vóór zij mogelijk in verbolgenheid mijn argumenten verwerpen, zich afvragen: „Laten wij bij onze jongere broeders ook een groote behoefte onbevredigd?” — Het geloof van mij, en van velen met mij, berust op den traditioneelen Bijbel, en in naam van honderden zeg ik: De moderne wetenschap mag ons *veel*, maar *nooit* zijn heilige historie ontnemen. Meenen de ethisch-critische godgeleerden, door eerlijkheid gedreven, deze concessie niet te mogen doen, laten zij dan, evenals de modernen, hier helder en klaar voor uitkomen, óók op den kansel, tegenover de gemeente, op gevaar af van miskend en niet begrepen te worden. Zoo krijgen wij zuivere toestanden en wordt een einde gemaakt aan veel valschen schijn. Bij ons, Protestanten, mag tusschen leeraar en gemeente geen geheimleer scheiding maken.

Wij eindigen met de bede, waarmede Edmond Schérer zijne lessen begon: „O Dieu! tu es le Dieu de vérité. Nous cherchons la vérité. Il n'y a que toi qui puisses nous la faire connaître.”

Zandvoort, 16 November 1896. G. H.

Digitized by Google

„Man musz wissen, wo man steht, und wohin die Anderen wollen." (Goethe.)
Motto van A. Pierson, „Bespiegeling, Gezag, en Ervaring."

BEOORDEELING

VAN

Ds. ZEYDNER'S REFERAAT

OVER:

De houding des Evangelienaars ten opzichte van het Oude Testament. *)

Wanneer ik zoek naar goud en ik ontdek een Californië, naar schatten, en een Nibelungen-hort wordt mij gewezen, naar kennis, en een Archimedes' vraagstuk mag ik oplossen, naar eer, en een Longobarden-kroon mag ik op het hoofd drukken, naar zedelijke reinheid en een Johannes' vizioen is mij ten deel gevallen, dan verheug ik mij en het wordt een hartstocht, van die vreugde te gewagen en anderen daartoe op te heffen.

Zulke menschen nu zijn wij, Christenen. Wij roemen in onvergankelijke schatten, zuivere kennis, een heerschappij, die de wereld overwint, en een genade, die eenmaal de kracht der zonde zal te niet doen. Wij hebben achttienhonderd jaren van dezen roem durven getuigen in martelaars-extazen en profeten-psalmodieën en gaan voort in kerkelijke hymnen daarvan te gewagen.

---

*) Men wordt met nadruk verzocht, te letten op de stellingen van het Naschrift, die ik vóór alle dingen door de ethisch-critische theologen weerlegd zou wenschen te zien.

Digitized by Google

Maar de wereld lacht, in philosophen-hoogmoed van het vertwijfelend scepticisme, en zegt: „Voor u de toekomst, voor ons het heden!” De wereld spot met citaten van apostelen der negatie. Het zoogenaamd denkend deel der natie durft het in Bijbelschen toon geschreven woord te herhalen van Huët, als hij beweert, dat nà ons komende geslachten zullen opteekenen, in de rol der historie: „Het was in de dagen der 19de eeuw, dat de menschen ophielden aan de Voorzienigheid te gelooven”; zij durft te bidden met Multatuli, als hij in gebonden taal lastert („Verspreide Stukken”, pag. 127.):

„En ongerijmd is ’t, dat God van den mensch verwacht:
Aanbidding, dienst en lof . . . . terwijl Hijzelf
Omtrent de wijze *hoe*, ons in ’t onzek’re liet
Wanneer wij God niet dienen naar Zijn zin,
Dan is ’t *Zijn* schuld, *Zijn* schuld, en onze schuld is ’t **niet**!”

De opgroeiende generatie verwijt de kerk met Allard Pierson-ironie: „Het oude idealisme sluit een allergelukkigst verbond met het modern „gezond verstand, de weleer door het kruis ten toon gestelde „dwaasheid.” Nu mag de kristen goud en zilver bezitten. Het „vergadert u geen schatten” beteekent: „Hecht er u niet aan.” Nu mag hij denken aan zijne kleeding. Het „vraagt niet, waarmede gij u kleeden zult”, is gelijkluidend met „Geen opschik!” enz. („Oudere tijdgenooten”, pag. 136.)

De studeerende jongelingschap tart heur vrienden-theologen met Opzoomer’s aanhaling („De Wijsbegeerte der Ervaring en de Moderne Theologie”, pag. 9.): „Ziet gij niet, wat certificaat van onvermogen gij aan uw Christendom geeft. Lessing? geen Christen. Göthe? geen Christen. Schiller? geen Christen. Fichte? geen Christen. Hegel? geen Christen. Humboldt? geen Christen. Kostelijk Christendom voorwaar, waarvan de grootste geesten niets weten

Digitized by Google

willen." Men wapent zich tegen ons met *Schlagwörter* uit heilige en profane litteratuur. Men scheldt ons *viri obscuri*, ideologen, pasteibakkers en groote kinderen. Het opkomend geslacht is doortrokken van Renan's *esprit moderne*, en zegt van een predikant, wat Ezechiël reeds duizende jaren geleden te hooren kreeg: „Is hij niet een uitvinder van gelijkenissen?" De groote menigte, die des Zondags de kerken vult, begrijpt niets en kan niet oordeelen en knielt, de macht der gewoonte volgende, even gaarne bij het altaar van den heiligen Antonius als bij het kruis van Jezus. Zij troost zich even genoegelijk met amuletten van Buddhistische heiligen en relequieën van Roomsche martelaars, als met de letters van het levende Woord Gods. Men kan de domme menigte even aandachtig geknield zien bij de Kaäba van Mekka, als bij den rok van Christus te Trier; men kan ze even hartstochtelijk tranen zien schreien bij het Husseinfeest der Mahomedanen, als op den Goeden Vrijdag der Christenheid.

Wij, geloovige leiders der Kerk, dulden den smaad der wereld en trekken ons in eigen gebied terug, gelijk Christus zich uit het ongeloovig Jeruzalem terug trok naar den vriendenkring van Bethanië. Hier roemen wij in het mysterie. Wij weten zelf zeer goed, dat geen ontledend menschelijk verstand de geschiedenis der Godsopenbaring kan begrijpen.

Wij erkennen de volle waarheid van Huët's dilemma („Verspreide Polemische Fragmenten", pag. 117.): „Uwe door honderdduizend ervaringen gestaafde wereldbeschouwing behoort te zwichten voor die van het Nieuwe Testament, of deze Bijbelsche moet als onwezenlijk aan de uwe opgeofferd worden." — Dit kan een kind begrijpen.

Toen ik eenigen tijd geleden, naar aanleiding van het Paradijs-verhaal, mijn jongste catechisanten sprak over de smartelijke bedeeling van zonde en dood, waaronder wij geboren worden, zei een voorlijk knaapje van 12 jaren,

Digitized by Google

die juist twee broertjes verloren had, dat hij deze bedeeling nog zoo kwaad niet kon vinden, want vroeger kreeg hij 's morgens maar één, doch na het verlies van zijn broertjes, twee boterhammen. Als zulk een gevat jongske reeds het voor het gewone verstand onlogische der Schriftbeschouwing meent aan te kunnen toonen, op grond van een dagelijksche digestie-ervaring van zijn maag, dan is het waarlijk niet noodig een beroep te doen op de uitspraken van de reuzenmacht, die men wetenschap noemt, de vrucht van de vereenigde werkzaamheid van een Baco, Galileï, Newton en La Place, op het gebied der natuur; van een Champollion, Botta, Layard, Rawlinson op het gebied der archaeologie; van een Bopp, Grimm, Grotefend en Max Müller op het gebied der linguistiek; van een Berzelius, Lavoisier, Davy en Pasteur op het gebied der chemie; van een Spinoza, Kant, Hegel en Schelling op het gebied der philosophie; van een Franklin, Watt, Stephenson en Eddison op het gebied der mechanica; van een Gibbon, Ranke, Niebuhr, Mommsen op het gebied der historie; van een Semler, Lessing, Strausz, Baur en Renan op het gebied der Schriftcritiek. Men heeft waarlijk de wetenschap van al deze groote mannen en duizend *dii minores* er niet bij te halen, om het „onlogische" van den Bijbel te bewijzen. Dat weet, plat uitgedrukt, mijn kapper ook wel. De openbaring is dwaasheid, gemeten naar den maatstaf der historische realiteit. Dit is echter een waarheid, als een huis. Dit wist Jesaja ook reeds (Jes. 9 : 14.), Christus beaamt het (Matth. 11 : 25), Paulus spreekt telkens over „de dwaasheid Gods." (1 Cor. 2.)

Met ons gewone verstand, — dit moeten wij, eerlijk toestemmen, — **kunnen wij ons de wereld niet anders denken, dan zij is.** Met ons zoogenaamd gezond verstand moeten wij het monisme huldigen, waarin zonde en dood thuis hooren; met het gezond verstand moeten wij met Mandeville

Digitized by Google

de booze passie, met Darwin de onrechtvaardige herediteit, met Scholten de determineerende opvoeding, met Taine de kracht van het milieu, met Nietzsche en Schopenhauer het recht van den wil in den grooten strijd om het bestaan aanvaarden, een opvatting, waardoor alle volstrekt ideaal een illusie en alle zonde een hersenschim is. Met het gezonde verstand hebben wij van de bovenzinnelijke wereld niets te ontkennen, maar ook niets te bepalen. Het eenige wat ons te doen staat, is op agnostisch standpunt ons neder te leggen bij den raad van Allard Pierson („Intimis 1873", pag. 233.): „De onverbiddelijke wet der tegenstrijdigheid in alle menschelijke dingen blijmoedig te aanvaarden, zonder langer de grillige werkelijkheid aan het schema van zijn logica te willen onderwerpen," en bij ontstentenis van kennis eener hoogere wereld, met Huët naar nuttiger arbeid dan eeuwige reflectie om te zien, wat neerkomt op het „cultivons notre jardin" van Voltaire en het „travaillons" van Zola. Met het gezonde verstand worden wij eenvoudig naturalisten, utiliteits-philosophen, positivisten, sceptici en egoïsten en zingen Srausz na, met de woorden van Da Costa:

„Ziehier uw goden: kunst en kracht en industrie
En voorts geen eerdienst meer, dan d'eerdienst van 't genie!"

Maar het gemoed, het voor alle chemie en psychologie tot nog toe onkenbaar gemoed, maar het hart, het raadselachtige menschenhart, sterft bij deze opvatting, ook al zoekt men troost in mystieke aspiratiën, uitgezongen in droevige melodieën en vertolkt door woordenlooze muziek. En zeg nu maar: „Gij moet u die muizennesten uit het hoofd zetten, gij moet niet tobben, gij moet het leven nemen, zooals het is," de macht der wanhoop komt telkens terug op de schijnbaar gelukkigste oogenblikken des levens, geen werk, geen vermaak, geen reis, geen Bayreuth, geen

Digitized by Google

Alpen helpen; met Augustinus moet men voortdurend blijven klagen: „Ons hart blijft onrustig, tot het rust vindt in U, o God.” Met Vinet blijven wij uitroepen: „Il me faut un Dieu, de qui je puisse embrasser les genoux.” Christus, den wonderlijke, Christus, den mysterieuse in het mysterieuse heelal, den zondelooze en superieure, den Profeet, Priester en Koning, majestueus gaande in supranatureele kracht over de bewogen wateren van het meer van Gennesareth, dezen, in volle wapenrusting van goddelijk zelfbewustzijn en hemelsche wondermacht, autoritair oordeelend en autoritair zegenende, het leven afleggend aan het kruis, om hetzelve na drie dagen als vorst des levens te hernemen, dezen Jezus, die de hemelen gescheurd heeft, die nedergedaald en opgevaren is, en met eeuwige armen van liefde de menschheid draagt, dezen hebben wij noodig en Hem alleen. Dezen heeft Goethe, de ongeloovige, eens verkondigd in al zijn goddelijke grootheid, toen hij in een storm was tusschen Italië en Sicilië en zag, dat het schip moest vergaan, waar de jonge kapitein zijn kalmte verloor en er een paniek ontstond onder matrozen en touristen, — dezen heeft Goethe eens verkondigd, de ongeloovige, tot redding van de bijgeloovige equipage en de bijgeloovige reizigers. Dezen Christus, groot gaande en onwankelbaar over de bewogen wateren der eeuwen, willen wij verkondigen, tot behoud der zielen, tot redding der menschheid, maar wij willen Hem niet verkondigen als Goethe, wanneer wij in Hem niet gelooven kunnen, wij willen Hem alleen dan verkondigen, als het geoorloofd is, met de getrouwen van alle tijden eerbiedig neder te zinken en te bidden: „Heer Jezus, help ons, wij vergaan!”

Om dezen Christus te hooren verdedigen tegen de aanvallen der nieuwe Schriftcritiek en tegenwoordige letterkunde, waren wij bijeen op de Predikantenvergadering van 29 April 1896, te Utrecht gehouden. Zij, die daar waren,

Digitized by Google

verklaarden onbekrompen maar ook ondubbelzinnig in te stemmen met de Belijdenis van de Ned. Herv. Kerk. Deze belijdenis handhaaft tegenover den spot der wereld, het *wonder*, *het mysterie*, *den Joden een ergernis*, *den Grieken een dwaasheid.* Deze belijdenis beweert, dat er onder het volk van Israël iets bizonders is voorgevallen, ontoeganke-lijk voor het menschelijk denkvermogen, dat dit volk alléén staat onder de duizend volkeren van den aardbodem en de geschiedenis van dit volk is een eenige, een wonderbare, een heilige geschiedenis, te midden van de duizend gewone geschiedenissen van de andere natiën. Deze belijdenis stelt in Israël een historische openbaring, waarvan andere volken verstoken zijn gebleven.

Zij, die op de vergadering waren, professoren, doctoren en predikanten, geleerd of ongeleerd, zij beleden bij de opening der plechtigheid, bij monde van den Voorzitter, in beginsel tegen alle resultaten der nieuwe wetenschap in, deze belijdenis te huldigen, hiermede het recht vindiceerende te mogen spreken met gezag, met roeping, met opdracht; in den naam des Vaders, des Zoons en des H. Geestes, door den Doop de kinderen der geloovigen in het verbond der genade te mogen opnemen en aan den disch van het H. Avondmaal te durven prediken, — het is geen geringe zaak! — vergeving van zonden, opstanding des vleesches en eeuwig leven. Zij, die daar waren, hoe geleerd sommigen mogen zijn, zaten daar als dwazen in het oog der wereld. Zij mochten geacht worden hun geloof te stellen boven de wetenschap, te roemen in een waarheid, die voor wijzen en verstandigen verborgen wordt gehouden en ter wille waarvan zij zich plaatsten aan de zijde van het dwaze, het verachte, het onedele der wereld.

Zoo schijnt het, — zoo is het inderdaad, maar als dit zoo is, dan mag men vragen, hoe is het mogelijk, dat men op een

Digitized by Google

vergadering, waar bovenstaande beginselen gehuldigd worden, studiën heeft te hooren gekregen, als Ds. H. Zeydner van 's Gravenhage heeft gehouden over Schriftcritiek en Prof. Is. van Dijk van Groningen over de nieuwste letterkunde. De beide Heeren, wier karakter boven lof en verdenking verheven is, moeten niet kwalijk nemen, wanneer wij onmiddellijk verklaren, dat referaten, als door hen gegeven, eenvoudig in onzen kring niet thuis hoorden. Wij zijn getuchtigd in eigen kring. Wij zijn uitgescholden op eigen terrein. Wij hebben een slag in het aangezicht gehad, in eigen woning. Wij zijn ontsteld, verschrikt, verbaasd, in de war gebracht geworden. Na afloop der vergadering stond iemand op, een reeds bejaard man, ik kende hem niet, die zei: „Nu zou ik toch wel eens willen weten, na alle besprekingen der laatste dagen, wat eigenlijk onze belijdenis is," — en hij had gelijk. Men zou den moed verliezen, na zulk een vergadering, den Zondag daarop weer te prediken en de menschen te roepen tot bekeering. Dit is maar dwaasheid. Iedere levenskring moet zijn beginsel, zijn *raison d'être* hebben. Alles is toch niet geoorloofd!

Binnen kort hopen wij in een andere brochure Prof. v. Dijks referaat te bestrijden en aan te toonen, hoe verkeerd het is geweest in den kring van ons, geloovige predikanten, de nieuwe letterkunde in bescherming te nemen, in plaats van haar als onzen grootsten vijand bekend te maken. Wij zullen het ontzettende verschijnsel toelichten, dat meer dan honderd jonge schrijvers van de nieuwe richting, en daaronder zeer geniale, Christus, — in ons oog de Waarheid zelve, — verwerpen, bespotten, verguizen, negeeren, dulden, dragen, bewonderen, — maar dat niet één, ja, *niet één* positief in Hem gelooft. De litterarische quaestie is evenwel een secundaire quaestie. Prof. van Dijk sprak niet namens een beginsel. Hij is natuurlijk vrij, als ieder, in zijn liefde en bewondering, — maar het refe-

Digitized by Google

raat van Ds. Zeydner raakt ons aller hart en leven. Daarom dient zijn stuk het eerst beoordeeld te worden. Dit is zeker, de houding van Ds. Zeydner heeft ons het meest geschokt. Dat er geen uitwendige autoriteit bestaat en de wetenschappelijke critiek het N. T. volgens dezelfde methode moet onderzoeken, als zij het O. T. onderzocht heeft, deze twee stellingen waren twee mokerslagen op mijn hart als geloovig man en predikant. Het geldt hier zulk een groot belang. De zaak is hoog ernstig. De scheeve toren van Bologna en de koepel van Florence's kathedraal worden telkens gemeten, om te zien, hoe de stand der gevaarten is. Wij weten reeds lang, dat de theologie een scheeve toren is, maar den Bijbel hebben wij tot heden voor een onwankelbaar heiligdom gehouden, doch in ieder geval blijkt het hoog tijd te zijn zich nog eens goed van den stand der quaesties te vergewissen.

Het is hier voor velen een *to be or not to be.* Het geldt de vraag, of zij een dierbare betrekking niet alleen, maar de illuzie van hun gansche leven zullen laten varen, om zich tevreden te stellen met een vage hartsopwelling, als uitgesproken wordt in een mistroostig gedicht van Hélène Swarth, dat de sterren verheerlijkt en waarin deze regelen voorkomen („Poëzie", pag. 88.):

„En 'k heb niets dan de stem van mijn hart, die mij
't eeuwige leven belooft,
En de heilige onsterf'lijke sterren, hoog boven mijn
sterfelijk hoofd"

Wat heeft Ds. Zeydner dan beweerd?

Het stuk van Ds. Zeydner zit gedrongen in elkaar en is niet al te helder geworden door gebrek aan systematische verdeeling der stof, die men in een geloofsleer mag afkeuren, maar die in een wetenschappelijk referaat althans onmis-

Digitized by Google

baar is. Het zij mij vergund, om door het volgend schema het verloop der gedachten duidelijk te maken.

Ds. Zeydner begint met in het O. T. den hist. litt. van den geest. godsd. inhoud gescheiden te denken. Hij verklaart de houding van Jezus Christus tot beiden te zullen aantoonen. Hij verwijst naar de studie van Prof. Valeton: „Christus en het Oude Testament", die over dit onderwerp reeds vroeger heeft geschreven.

Daarna gaat de schrijver bespreken:

A. *De houding van Christus ten opzichte van het hist. litt. van het O. Testament.*

Het resultaat der beschouwingen is, dat Christus het O. T. naar zijn hist. litt. inhoud heeft genomen, zooals het was, zonder zich met wetenschappelijke vraagstukken in te laten. Deze houding van Christus wordt door twee argumenten duidelijk gemaakt.

I. Christus accommodeerde zich als mensch aan al het menschelijke zijner dagen.

II. Christus gebruikte het O. T. om er zijn leering uit te trekken.

Om tegenstanders van zijn overtuiging bij voorbaat te ontwapenen, stelt de referent iets in 't licht, waarop tot nog toe niet genoeg de aandacht is gevestigd, het belangrijke feit namelijk, dat wij Jezus' eigen woorden niet meer hebben. Deze laatste stelling wordt verder bewezen door exegese van twee N. T.sche stukken, één over de beteekenis der Wet, en één over het vragen der Israëlieten om een teeken, waaruit duidelijk wordt gemaakt, dat de woorden van Christus vooreerst een algemeen menschelijke, en zeer dikwijls een bepaalde Joodsch-Christelijke overlevering hebben gehad.

Digitized by Google

Hiermêe is het eerste punt afgehandeld en krijgen wij het tweede:

B. *Jezus' houding ten opzichte van het geestel. godsd. of het zoogenaamde openbaringselement in het O. T.*

In deze quaestie wordt eerst iets bewezen en daarna, in verband met het bewezene, een instructieve opmerking gemaakt. Bewezen wordt dat Christus zich door den H. Geest liet leiden om het zedel. godsd. goede en slechte in het O. T. te beoordeelen en de opmerking hierbij gemaakt is, dat wij meer aan Christus' daden, dan aan Zijn woorden hebben.

Nadat hiermêe de twee hoofd-thesen: „De houding van Christus ten opzichte van het hist. litt. en ten opzichte van het geest. godsd. in het O. T.," behandeld zijn, wordt de houding besproken, die wij, theologen van den tegenwoordigen tijd, in deze zaak hebben aan te nemen.

A. *Wat het hist. litt. van het O. T. betreft*, zegt de schrijver, staan wij, wetenschappelijke menschen van de 19de eeuw, voor moeilijkheden, die Jezus in Zijn dagen niet kende. Wij mogen het O. T. niet maar nemen, zooals het daar ligt, omdat daardoor ons waarheidsgevoel wordt beleedigd. Wij moeten eerlijk onderzoeken, archaeologisch, linguistisch, historisch.

De eenige wijze, om Jezus ook in dezen arbeid te dienen is, volkomen oprecht en eerlijk te zijn.

B. *Wat het geest. godsd. van het O. T. betreft*, zegt de schrijver, staan wij met Christus op één lijn. Hij liet zich in de beoordeeling daarvan leiden door den H. Geest. Wij hebben niets anders te doen. Wij hebben, als Christen, door den H. G. geleerd, te zeggen, wat in het O. T. uit God, en wat uit den zondigen mensch is.

Dit alles geldt natuurlijk het O. T., maar thans wordt de vraag ter sprake gebracht: „*Hoe hebben wij te staan tegen-*

Digitized by Google

over het N. T., dat natuurlijk nog niet bestond in Jezus' dagen?" Het antwoord op deze vraag luidt: „Als wetenschappelijke en godsdienstige menschen hebben wij juist zoo te staan tegenover het N., als tegenover het O. Testament. Dit is het referaat.

Zoo hier en daar, passim, tusschen het geregeld gedachtenverloop door, krijgen wij logisch-onnoodige pericopen, één gericht tegen Prof. Sayce, die geloovig geknoeid schijnt te hebben met wetenschappelijke argumenten; één tegen het oude inspiratie-dogma, dat ons, als hongerigen Gijs uit het kinderrijm, geeft te „schrokken groote brokken," één tegen de tegenwoordige godgeleerden, die geen andere keus hebben dan dit „dogma aan te hangen" of „mêe te critiseeren."

Ten slotte krijgen wij Aanteekeningen en Naschrift.

Met onze critiek zullen wij bij dit Naschrift beginnen, omdat de schrijver zijn toekomstige opponenten verzoekt, hem op de dáárin uitgesproken argumenten aan te vallen, vóórdat de discussie over andere onderwerpen voorgezet worde.

De schrijver wenscht vóór alle dingen door zijn antagonisten bewezen te zien het volgende:

I. De woorden van J. C. hebben in onze Evangeliën geen overleveringsgeschiedenis achter zich, maar moeten, zóóals wij ze nu hebben, uit de pen des eersten schrijvers zijn gevloeid.

II. Bij de overlevering van 's Heeren woorden heeft het standpunt der schrijvers tegenover de Wet en tegenover de Joodsche apocalypse hoegenaamd geen invloed uitgeoefend op de overbrenging van die woorden.

III. Paulus heeft de verhouding tusschen J. C. en de Wet geheel verkeerd verstaan en week dus af van hetgeen Christus hieromtrent geleerd heeft.

IV. J. C. moet datgene in het O. T, dat niet overeenkomt met de zedelijke eischen Gods onder het N. V., nochthans als woord Zijns Vaders erkend hebben.

Digitized by Google

Eerst, wanneer dit bewezen is, zegt Ds. Zeydner, dan kan men verder gaan.

De referent spreekt hier, alsof hij alleen te doen hadde met wederpartijders der Kuyperiaansche-Calvinistische richting en er, behalve deze, geen ridders van andere kleur tegen zijn opvatting in het krijt zouden kunnen treden.

De 4 stellingen zijn samen te vatten in deze éene uitdagende cartel-leuze: „Bewijs mij eerst, dat de Schrift van *a* tot *z*, van Gen 1 : 1 tot Openb. 22 : 21, letterlijk mechanisch ingegeven is, — en als gij mij dat bewijs geleverd hebt, dan zullen wij verder redeneeren!" — De toegeworpen handschoen is niets meer of minder, dan het dogma der letterlijke inspiratie.

Het zal den schrijver mogelijk verwonderen, maar wij beginnen met den broedergroet: „Wij zijn het volkomen met u eens!" — Er is een overleveringsgeschiedenis (Luc. 1 : 1, 1 Cor. 11 : 23.). De vier Evangeliën op zich zelve, met hun verschillende beschouwingen van den Heiland en uiteenloopende berichten, bewijzen reeds, dat bij de overlevering het standpunt des schrijvers invloed moet gehad hebben op de overbrenging der woorden. Wij mogen aannemen, dat Paulus de houding van Christus ten opzichte van de Wet uitstekend heeft begrepen; wij vinden bij beiden de volle erkenning van het groote beginsel der Wet, samen te vatten in het gebod der liefde tot God en menschen, bij beiden het geestelijke vrij *van* en verheven zijn *boven* de tijdelijke, concrete geboden, de *στοιχεῖα τοῦ κόσμου*, die, naar de uitdrukking van den schrijver zelf, „*niet meer zijn dan het spelboek bij den practieschen leercursus van den Godsdienst.*" Wij zijn het met hem eens: J. C. kon geen wit zwart, geen zwart wit, geen goed slecht en geen slecht goed genoemd hebben. Wij willen onmiddellijk de stellingen van Ds Zeydner overnemen. Maar wanneer Ds. Zeydner, de letterlijke inspiratie verworpen hebbende, nu maar meent,

Digitized by Google

met zijn *vrije critiek* tot den Bijbel te mogen komen, dan gaan wij ons onmiddellijk tegenover hem plaatsen. Wij willen niet vergeten, dat Paulus tot de στοιχεῖα τοῦ κόσμου, die Ds. Zeydner zoo terecht veroordeelt, niet alleen rekent de letterknechterij van de ultra-orthodoxie (Gal. 4 : 3), maar ook het subjectivisme van de ethisch-critische theologie, als hij zegt (Col. 2 : 8): „Ziet toe, dat niemand u als eenen roof vervoere door de filosofie, en ijdele verleiding, naar de overlevering der menschen, naar de eerste beginselen der wereld, en niet naar Christus; want in Hem woont al de volheid der Godheid lichamelijk."

De drie eerste punten bevatten litt. hist., het laatste punt zedel. godsd. quaesties.

I. Wat de litt. hist. problemen betreft, met welken maatstaf wilt gij ze oplossen? Komt ge met de mogelijkheid van het wonder, dan zijt ge wetenschappelijk reeds geoordeeld, gelijk Harnack terecht zegt in zijn „Dogmengeschichte" (pag. 59): „Der Historiker ist nicht im Stande, mit einem Wunder als einem sicher gegebenen geschichtlichen Ereignisz zu rechnen, denn er hebt damit die Betrachtungsweise auf, auf welcher alle geschichtliche Forschung beruht", of gelijk Opzoomer verklaart in zijn reeds bovengenoemde brochure (pag. 10): „Voor het wonder is er geen plaats noch in de reeks natuurverschijnselen, noch in het weefsel der menschelijke lotgevallen." — Komt ge daarentegen tot deze vraagstukken met uw ervaring, met de realiteit, met de wet der causaliteit, met de zoogenaamde historische methode, met het ondersteld verband van physische oorzaken en gevolgen, in één woord, komt gij tot ze met de wetenschap, niet alleen met haar theorie, maar met al de resultaten der verschillende vakgeleerden, met de kennis van tallooze boeken en geschriften, allen ieder op zichzelf volgens de beginselen doordacht en bewerkt, die, in het wonderlijk samenstel van ons denkvermogen,

Digitized by Google

allen grootere en kleinere maatstaven van beoordeeling zijn geworden, — komt ge zóó, dan weet ge van te voren, dat ge het *wonder* en daarmeê de geheele Evangelische geschiedenis en den persoon van Christus opheft en moet vervallen tot een hypothese Loman, Brandt of Harnack. Omdat Christus wonderlijk is, moet het wonderlijke in de gansche Bijbelsche geschiedenis op den voorgrond gesteld worden. Dit is de laatste decenniën niet gedaan. Prof. P. D. Chantepie de la Saussaye zegt in „Zekerheid en Twijfel", (pag. 128): „Voor 25 jaren was voor velen de quaestie van wonderen een groot struikelblok; zij is nu ongeveer geheel van de baan." —

Dat is waar. Maar dit struikelblok moet weer op het pad der wetenschappelijke onderzoekingen geworpen worden. Voor den Bijbel staande met zijn critiek, past het Compassione's woorden te gedenken, als hij een Engel van Fra Angelico, die hij den naam van Estre geeft, teekent met deze schoone woorden: „Hoe is toch alles zoo wonderlijk! Achterover gebogen, steunende op haar rood en gouden pennen, haar vrije hand even geheven met gebaar van verbazing, hoort Estre 't nog klinken in de wijd galmende Hemelen: „wonderlijk, wonderlijk." **Wonderlijk, wonderlijk**; aan deze woorden denkt men bij de gansche heilige historie, en wat zal de verstandige criticus tegenover zulk een geschiedenis aanvangen?

II. Wat het 4de punt betreft, de meerdere of mindere waarde van zed. godsd. verhalen, ik geloof, dat J. C., vol zijnde van den H. G., autoritair het zed. gods. goede en slechte in het O. T. heeft beoordeeld, — maar wie van ons kan zeggen, zóó zuiver door den H. G. zich geleid te weten, dat hij met volkomen zekerheid hierin Christus kan nâvolgen? Tal van historische en persoonlijke omstandigheden kunnen een woord of daad in zedelijk-godsd. beteekenis laten rijzen en dalen, wier juiste beoordeeling *ons*

Digitized by Google

ontgaat, die die de wetenschap van Christus missen en eeuwen van het ons verhaalde verwijderd zijn. —

Onze conclusie is derhalve: **Wij erkennen met den schrijver het gebrekkige der Evangelische overlevering, maar zien hierin geen vrijspraak voor een wetenschappelijke critiek.**

Thans gaan wij over tot de Aanteekeningen, en wel tot de eerste, wier hoofdgedachte in de verder volgende opmerkingen uitgewerkt wordt.

Ds. Zeydner zegt daar (pag. 25):

„*Zal in onze dagen de theologie gedoemd moeten worden tot het treurig lot, dat zij de ketenen draagt eener deductieve speculatie met haar geweldig apriorisme, toegepast zelfs op litt. hist. quaesties, dan zeg ik met een kleine variatie den profeet na: „Ik ben niet een theoloog noch een theologenzoon.” Want speculatie van het eindig en alleen op eindige dingen berekend verstand over eeuwige grootheden moet noodzakelijk een vrij groot element van onwaarheid in zich hebben. Wie dáárvan overtuigd wil worden, beestudeere maar eens aandachtig de geschiedenis der dogmen.*

„Deductieve speculatie, geweldig apriorisme?” — O, zoo mag Ds. Zeydner niet spreken, die Christen is, en in Christus, den historischen Christus, als eeuwigen Zoon van God, gelooft, alleen op grond van diezelfde speculatie en datzelfde apriorisme. Zoo mag Ds. Zeydner niet spreken, die, in de „Overdenkingen”, in zijn schoone rede over Col. III : 11^{b}: „Christus is alles en in allen”, met groote sympathie het semietisch-getinte geestestype der menschheid beschrijft en zegt: „Zij zijn niet de menschen der philosophie en der logische inductie.” Zoo mag Ds. Zeydner niet spreken, die ten opzichte van Christus, een historische persoonlijkheid, de speculatief-dogmatische methode volgt, tegen alle eischen der wetenschap in, de wetenschap, — die volgens hem, het Tantalus-verschijnsel der metaphysische philosophie als pedanterie der stelsel-fabricatie verwerpt,

Digitized by Google

en de empirische, inductieve methode eischt bij het onderzoek van alle mogelijke hist. litt. geschriften, ook die, waaruit wij den Christus kennen, een methode, waarbij deze Christus, als het wonder bij uitnemendheid, als het product van phantasie en dogmatisme noodzakelijk moet vallen. **Welk een inconsequentie, op hetzelfde oogenblik, ten opzichte van Christus, een historische verschijning, een dogmatische methode en ten opzichte van de boeken, waaruit wij Hem kennen, eene andere historische verschijning, de inductieve methode te volgen!** Welk een dualisme tusschen den geloovige en den geleerde, in één en denzelfden mensch! — Wie dogmatisch durft te zijn ten opzichte van den geschiedkundigen Heiland, moet het wezen ten opzichte van de boeken, waaruit wij Hem kennen en deze, als ontoegankelijk voor gewoon wetenschappelijk onderzoek, volgens geheel *anderen maatstaf* bestudeeren.

Thans komen wij tot het referaat zelf.

Ds. Zeydner begint met onderscheid te maken tusschen den hist. litt. en den geest. godsd. inhoud des Bijbels. (pag. 2.)

Waarom wordt dit onderscheid gemaakt? Hier schuilt onmiddellijk een adder onder het geleerde glacis van het bolwerk der geloovige critiek. Hier schuilt onmiddellijk de fout van den schrijver, alsof het christelijk geloof geen historisch geloof ware, d. w. z. niet slechts gegrond op vage aspiratiën, maar op hist. feiten.

Ten opzichte van J. C. zelf wordt dit onderscheid niet gemaakt. „Is Christus gedeeld?" zou Ds. Zeydner één zijner mede-critici (Prof. Valeton) nàroepen. In hem gelooft hij, zonder onderscheid te maken tusschen den eeuwigen inhoud Zijner gedachten en de historische verschijning van Zijn persoon. Maar wanneer men Christus als „niet gedeeld" zich voorstelt, als één geheel, hist. litt. en zedel. godsd., op aarde en in den hemel, God en mensch, volmaakt, zonder zonde, absoluut heilig, — waarom

Digitized by Google

maakt hij dan zulk een scherp onderscheid in den Bijbel, waaruit hij den Christus kent, tusschen hist. litt., tijdelijke, vergankelijke gebeurtenissen, die hij volgens een vaste historische methode aanneemt, verwerpt, rangschikt, groepeert en de zedel. godsd. ideeën, die hij als gewrocht van Gods openbaring voor onomstootelijke waarheden verklaart?

Waarom?

Laat ons eerlijk zijn, omdat Ds. Zeydner en eigenlijk wij allen met die geheele Bijbelschc geschiedenis verlegen zitten. Het is niet alleen Jona's walvisch, Bileam's ezel, Jozua's zon, die ons hindert, — het is, ronduit verklaard, de geheele geschiedenis van het Paradijs, des Menschen Val, de Zondvloed, de Aartsvaders, de Richteren, de Koningen, de biographieën van Abraham, Mozes, Elia, Eliza, enz., enz., die ons toeschijnen een tweede „Duizend-en-een nacht" te vertegenwoordigen. Door wetenschappelijke verklaring zijn er reeds zoo vele mythen opgeruimd van Grieken en Romeinen, van Assyriërs en Egyptenaars, zoovele legenden opgehelderd van helden der oudheid en heiligen der middeleeuwen, van Prometheus en Hercules, van Buddha en Mahomed, van den heiligen Vincentius en de heilige Odilia, dat men huivert om de geheele O. T. historie te aanvaarden als *geschiedenis*, met haar stemmen Gods, theophanieën, engelen en daemonen, met haar staf van Mozes, die de wateren slaat en haar wagen van Elia, die ten hemel vaart, voorstellingen, die ons kunnen bekoren, als zij voor niet meer dan poezie willen doorgaan, maar die ons stuiten als zij aanspraak maken op den naam van geschiedenis. Wij zoeken allen, kinderen van onzen tijd, het wonderlijke te elimineeren en een gewone ontwikkeling van gebeurtenissen te ontdekken.

Het is, wat Harnack beweert in zijn „Das Christentum und die Geschichte" (pag. 5.): „Zwei Begriffe traten in diesem

Digitized by Google

Jahrhundert mit steigender Klarheit in den Vordergrund: die Entwicklung und die Persönlichkeit. Sie bestimmen in der Spannung, die sie in sich tragen, die Arbeit des Historikers, welcher der Geschichte nachdenkt." Dit is, overgebracht in de woorden van Dr. A. Kuyper in zijn „Fata Morgana" (pag. 45.): „Men heeft de menschheid gefascineerd met de tooverformule: Voor natuurlijke en geestelijke wetenschappen geldt één methode, de empirische, één wet, die der causaliteit." — Deze formule heeft ook Ds. Zeydner gefascineerd. Ook hij heeft „ontwikkeling" gezocht, onder den invloed van mannen als Prof. Matthes, zijn leermeester, Kuenen, Graf, Wellhausen, Reuss, Cornill, Driver, enz., en dit alleen is de oorzaak, dat hij begint met onderscheid te maken in het O. T. tusschen den hist. lith. en geest. godsd. inhoud. Nu heeft hij vrij spel tegenover de geschiedenis. Gen. I—XI wordt mythe, de verhalen van de aartsvaders stam-personificaties uit de 6de eeuw voor Christus. De geschiedenis begint met Mozes, maar diens historisch beeld is zeer flauw. Als men al het traditioneele wegneemt, dan blijft er over natuurlijk een groote persoonlijkheid (zie laatste aanhaling van Harnack; het is de eeuw van de *heroworship*, de persoonlijkheid is de oorzaak, de ontwikkeling het gevolg), die den El-Schaddai, een natuurgod als Kamos van Moab en Milchom van Ammon, door openbaring? (phantasie? intuitie? profetische exaltatie? religieuse genialiteit? maar alles onder hooger bezieling, evolutionistisch-teleologisch, — wie zal er een naam voor bedenken?) transformeert in Jahve, in wiens voorstelling zedelijke elementen van recht gevonden worden, die langs langen historischen weg opbloeien tot het hooge religieuse leven van de profeten Amos, Hozea, Jesaja, enz. De geheele geschiedenis gaat van een leien dakje. Met het bovennatuurlijke wordt zoo goed als geen rekening meer gehouden, al wordt het bestaan in *idee* toegelaten van bui-

Digitized by Google

tengewone openbaringen door wonderen en engelen, op grond van Gods almacht. Deze blijven echter allen *in idee.* Een wonder in de werkelijkheid van essentiëele beteekenis kan men in het O. T. niet meer aanwijzen. De revelatie wordt alleen gezocht in groote religieuse persoonlijkheden. De victorie der wetenschap is groot. Wij zien alle sprookjes en sagen tot poëzie en geestelijke symbolen herleid. Wij hebben niets meer, dat hindert. „*Evenals*, — zegt Ds. Zeydner, — *bij Ezechiël de doodsbeenderen en de Doode zee, wordt dan het tot dusver doode in onze voorstellingen, een en al leven. Zoo zien wij onzen God en vader, stap voor stap het pad banen en effenen, dat uitloopt op de volle openbaring van zieh zelf in J. C. onzen Heer!*" (zie Dr. J. Robertson, „Israëls oude Godsdienst," Twee strijdige Theorieën, pag. 31—58.)

In J. C. onzen Heer, — maar hij werd ontvangen van den H. Geest, geboren uit de maagd Maria, — dat hooren wij met Kerstfeest; maar Hij was heilig, zonder zonde, wekte dooden op, — dat hooren wij iedere week, elken Zondag; — maar Hij stierf aan het kruis ter verzoening der wereld, — dat hooren wij met Goeden Vrijdag, — maar Hij verrees uit de dooden; — dat hooren wij met Paschen; — maar Hij voer op ten hemel; — dat hooren wij met Hemelvaartsdag, — dat lastige leven van Jezus, met al zijn wonderen, die men als *feiten* moet eeren, of men heeft niets, dan een zeloot, een dweper, een krankzinnige, — dat leven van Jezus klopt niet met de wetenschap, die het O. T. zoo vernuftig heeft mogen verklaren.

Nu zou het toch consequent zijn, om in het leven van J. C. (wel te onderscheiden van het N. T. zelf, waarvoor Ds. Z. de lijn doortrekt), ook het geest. godsd. van het hist. litt. te scheiden. Die geboorte, die opstanding, die hemelvaart, zij zijn niet begrijpelijker of onbegrijpelijker, dan de meest krasse wonderverhalen van het O. T., — zij

Digitized by Google

hooren voor de rechtbank der wetenschap geschrapt te worden uit het leven van Jezus. Een absoluut heilige persoonlijkheid is een psychologische karikatuur. Wilde Ds. Zeydner een eerlijk wetenschappelijk man zijn, dan moest hij in het leven van Jezus dezelfde snijlijn trekken, die hij trekt door de gansche heilige historie van het Oude Testament, en het hist. litt. als het vergankelijke prijs geven, 'om alleen het zedel. godsd. als het eeuwige te behouden. Maar..... dan is hij de prooi van het vreeselijke modernisme, dat hij zoo diep verafschuwt, en daarom is hij maar liever inconsequent en onwetenschappelijk en leest met genoegen nog eens het versje over van de Genestet („Geven en Nemen."):

„Kritiek mag alles onderzoeken,
Want grensloos is haar rechtsgebied,
Zelfs de inhoud der gewijde boeken —
Alleenig maar 't kritiekste niet. —"

Wij hebben de grondfout van Ds. Zeydners referaat onmiddellijk aangewezen. Ds. Zeydner komt evenwel in hooger beroep en zegt (pag. 4.): *„Over dit onderwerp zijn in den laatsten tijd vele voortreffelijke dingen gezegd. Uitnemend is hierover geschreven door Prof. J. J. P. Valeton Jr."* — Wat Ds. Zeydner zegt is volkomen waar. Prof. J. J. P. Valeton is de groote man van deze beschouwing, die hij onlangs ten beste heeft gegeven in zijn brochure: „De Christus en het O. T.", naar aanleiding van Dr. Hoedemakers „Woord van Verweer" tegen zijn bespreking van diens boek: „De Mozaïsche oorsprong van de Wetten in Exodus, Leviticus, en Numeri." Ds. Zeydner werkt de hoofdgedachte van dit geschrift uit, door exegese van enkele door Prof. Valeton slechts geciteerde teksten en neemt ook diens verdeeling over van formeelen en materieelen inhoud des Bijbels, doch onder de namen „hist. litt. en

Digitized by Google

geest. godsd.," om, evenals zijn voorganger, de houding van Christus tegenover beiden te bepalen.

De brochure van Prof. Valeton, hoewel ontsierd hier en daar door sophistische verklaring van Matt. 22 : 41—45 (David) en Matt. 24 : 15 (Daniël), is zachtzinnig, zwevend, schoorvoetend, aarzelend, wikkend en wegend, hier en daar gemoedelijk en sympathiek, gelijk het referaat van Ds. Zeydner snijdend en gepassioneerd is, alsof er voor een eerlijk man geen ander standpunt dan het zijne in te nemen ware. Prof. Valeton heeft althans de moeilijkheid gevoeld, waarin de critiek den geloovigen onderzoeker brengt, ja, hij heeft de moeilijkheid zóó diep gevoeld, dat men zich moet afvragen, hoe kan hij haar zoo met hand en tand verdedigen? Hij zegt (pag. 13): „Ons geloof in Christus, bepaald wanneer het in aanraking komt met de, de komst van Christus voorbereidende, bedeeling des Ouden Verbonds is voor een gedeelte een *historisch* geloof. Het heeft noodig een bepaalde voorstelling omtrent den gang der geschiedenis. Dienaangaande bestaat er een zeer vaste, door de eeuwen geijkte en voor een gedeelte reeds in de jongste boeken des Ouden Testaments gevonden traditie, op bijna onlosmaakbare wijze samengeweven met ons geloof."

Welk een schoone uitspraak en eerlijke bekentenis! Ik zou ieder woord willen onderschrappen. Maar nu kan men toch heusch niet begrijpen, dat er onmiddellijk op deze woorden volgt: „De man van onderzoek zal zich den gang der Godsopenbaring anders gaan voorstellen en — misschien — ook omtrent het wezen er van een ander denkbeeld krijgen. „Ik kan niet inzien", zegt Prof. Valeton, „dat men hierdoor in botsing behoeft te komen met, te kort doet aan het geloof in den Heer." — Hoe is het mogelijk, dat een geleerde op één en dezelfde bladzijde zulke contradictorische gedachten kan neerschrijven. „Ons geloof in

Digitized by Google

Christus," zegt Prof. Valeton, „is op bijna *onlosmaakbare wijze* samengeweven met de traditie," (d. i. het wonder,) — en hij maakt haar er van los. „Ons geloof," zegt Prof. Valeton, „is een *historisch geloof*," — en hij splitst het O. T. in een formeelen en materieelen inhoud, om alle historie ongeveer over boord te kunnen werpen. „Ons geloof," — zegt Prof. Valeton, „heeft een *bepaalde*, *door de eeuwen geijkte voorstelling omtrent den gang der geschiedenis noodig*," — en hij maakt zich een geheel nieuwe voorstelling, ja, krijgt zelfs een ander begrip omtrent het wezen der openbaring, die hij voornamelijk in het gewoon menschelijke zoekt (pag. 14.), — en toch, wonder boven wonder, meent hij, tegen eigen bewering in, in Christus te kunnen blijven gelooven. Ds. Zeydner beroept zich voor zijn beschouwing op Prof. Valeton, maar had, *als hij* de impasse, waarin de geloovige critiek komt, moeten zien en haar hieruit moeten verlossen, op meer logische wijze dan zijn voorganger dit doet. In ieder geval had hij niet alleen van de verstandige, maar ook van de onverstandige dingen moeten spreken, die deze in dit vraagstuk heeft gezegd.

Goed en wel, Ds. Zeydner blijft bij de gemaakte verdeeling van hist. litt. en geest. godsd. inhoud des Bijbels en stelt zich voor, de houding van Christus ten opzichte van beiden te bespreken.

De houding van Christus ten opzichte van het hist. litt. des Ouden Verbonds (pag. 2.).

Ds. Zeydner begint met te zeggen, dat Christus den Bijbel nam, zooals hij daar lag, zonder zich met wetenschappelijke quaesties in te laten. Deze houding van Christus wordt op twee gronden duidelijk gemaakt:

I. Christus, zegt Ds. Zeydner, — accomodeert zich als mensch aan al het menschelijke Zijner dagen; pag. 26. zegt hij: „*Wij weten volstrekt niet*, *of Jezus Christus gedeeld heeft in al de wetenschappelijke dwalingen Zijner dagen; wij weten niet*, *waaraan Hij wel*, *waaraan Hij niet getwijfeld*

Digitized by Google

heeft; in hoevéél Hij bij intuïtie de schoolsche kennis der 1e eeuw achter zich heeft gelaten." —

Ds. Zeydner zegt dit, maar zeker niet met instemming van Prof. Valeton, die telkens dieper de moeilijkheden voelt. Deze zegt („Christus en het O. T.," pag. 31): „Men wil niet weten van „accommodatie". Ik ook niet", — en hij heeft gelijk, want de accommodatie-theorie zou het gnostieke schijnlichaam ten goede komen, met zijn aangenomen domheid, honger, dorst, smart en lijden. „Ik wil alleen accommodatie," zegt Prof. Valeton, „in dien éénen onbeschrijfelijk hoogen zin, waarin Johannes er ook van weten wil(?), als hij schrijft: „het Woord is vleesch geworden en heeft onder ons gewoond, enz.". Ds. Zeydner en Prof. Valeton verschillen hier weer aanmerkelijk. De eerste laat de meening open, dat Christus met intentie, als geen wetenschappelijk man zijnde, zich maar aan de publieke opinie Zijner dagen heeft aangesloten; maar als dit waar is, dan heeft Jezus een *pia fraus* gepleegd, als wel denkbaar is bij een Valentinus en Basilides, maar niet in den Zoon van God; dan heeft Hij er een *reservatio mentalis* op nagehouden, als alleen te dragen is in een Ignatius Loyola en de casuïstieke moraal der Bollandisten, maar niet te plaatsen in een Verlosser der wereld. De tweede, Prof. Valeton, zegt: Christus heeft zonder intentie, *ingénu*, eenvoudig gehandeld, omdat Hij mensch was en naar het verstand slechts de inzichten van Zijn tijd kon hebben. Bij deze opvatting blijft Christus' eerlijkheid en heiligheid ongerept; — maar deze wordt toch wel wat simpel. Wanneer Christus in eenvoud een valsche Schriftbeschouwing heeft gehad vol van wonderen, die eenmaal zou moeten wijken voor een evolutionistische van de 19e eeuw, een beschouwing, waarin Zijn eigen persoon en werk als het wonder zijnde, een onmogelijkheid, een absurditeit wordt, dan is Christus niet meer geweest dan een Percifal, een

Digitized by Google

„reiner Thor”. Van tweeën één: of C. handelde met intentie, dan was Hij een Jezuïet; of Christus handelde onwetend, dan was Hij een gewoon mensch. **Er is nog een derde mogelijk, dat C. wel degelijk de traditioneele beschouwing als de eenig ware voor het volk van Israël heeft gesanctionneerd. Dan hebbe de critiek te zwijgen en haar uitspraken te herzien.**

II. „*Christus nam het O. T.*,” zegt Ds. Zeydner, „*vervolgens om er Zijn leering uit te trekken*, *zonder de historische juistheid der verhalen te bedoelen.*” (pag. 5, citaat.)

Deze stelling is waar, wat vele afzonderlijk op zichzelf staande geschiedenissen van het O. T. betreft.

Christus stond zeer vrij tegenover de letter des O. V. Prof. Valeton heeft dit zeer schoon en juist aangetoond, hoe vrij C. citeert en hoe Hij soms een verhaal uit zijn verband rukt („C. en het O. T.,” pag. 16—29). Dit standpunt van C. zal dan ook altijd het grootste bezwaar blijven voor hen, die een letterlijke mechanische inspiratie der oorspronkelijke handschriften verdedigen willen.

Maar hoe vrij C. ook moge staan tegenover het enkele verhaal, Hij huldigt de traditioneele Schriftbeschouwing van den grooten gang der Openbaring. Hij gooit de geschiedenis niet overboord, of vervormt ze niet, gelijk de tegenwoordige critiek doet. Hij gelooft werkelijk in een heilige historie van wonderfeiten Gods, als de groote profeten Jesaja, Amos, Hosea, enz. (zie Robertson, „Israëls Oude Godsdienst,” pag. 126—131), die telkens de Wet citeeren met haar geschiedkundige pericopen. Hij doelt op het Paradijsverhaal, de geschiedenis van Kaïn en Abel, den Zondvloed, en accepteert de beschouwing van Abraham, Isaäc en Jacob, Mozes, de Tocht door de Woestijn, van David, Elia, enz., als een geschiedkundige beschouwing, als waarheid. Zóó alleen is het te verklaren, dat Jezus een beroep doet op Ex. 3 : 6 (Matt. 22 : 31): „Ik ben de God Abrahams, Isaäcs en Jacobs. God is niet een God van dooden maar van

Digitized by Google

levenden;" op Ps. 110 : 1 (Matth. 22 : 43): „Hoe noemt hem dan David, in den Geest, zijnen Heer?" enz.; en het is beter zulke teksten te laten liggen, dan er een mouw aan te passen.

Het is een dwaze voorstelling, het O. T. te denken als boek met vele geestelijke elementen, waarin Christus zich heeft ingeleefd, om er Zijn leerstof uit te halen. Christus was geen ethisch predikant. Daartoe is de betrekking tusschen Zijn leven en het O. T. te reëel. Het leven van Christus eischt in het O. T. een wonderlijke geschiedkundige openbaring, wil men het in zijn geheel voor geen fictie, geen *vaticinium ex eventu* houden.

Men denke aan de geboorte uit een maagd uit den stam van David, aan de kribbe van Bethlehem, aan het optreden van Christus in Nazareth, aan het zelfbewustzijn: „Eer Abraham was, ben ik," ja, aan het ingehaald, gegeeseld, verworpen en voor geld verraden worden, ja, aan het stervend met de overtreders gesteld worden, en aantal van andere kleinere bizonderheden, die regelrecht terugslaan op zooveel teksten, als: Micha 5 : 1, Jes. 7 : 14. Zach. 9 : 9. Jes. 53, enz. (Men zie ook Harnack, „Dogmengesch," § 6. Die damalige Auslegung des Alten T.) Bij zulk een merkwaardige overeenkomst mag men met de Tübingsche school, met Bruno Baur en met Prof. Loman zeggen, dat het geheele N. T. uit het O. T. verdicht is, om een Jozef- of Jozua-gestalte als middelpunt, maar zoo men hiervoor terugschrikt, moet men rekening houden met de O. T. historie als een realiteit en met de profetie niet alleen als een geloofskracht, die de overwinning van zonde en dood verwacht, maar als een eigenaardig vermogen, om door den sluier der toekomst henen te zien. Na al onze overwegingen concludeeren wij derhalve: **Christus leert dikwijls uit het O. T., zonder aan het historische van het enkel op zichzelf staand verhaal te denken, maar**

Digitized by Google

van al Zijn woorden en werken en van Zijn geheele verschijning is de stilzwijgende veronderstelling, dat de O. T. historie, naar den grooten gang der Godsopenbaring, met haar buitengewone leidingen Gods en haar physische en psychische wonderen, aan bovennatuurlijke gebeurtenissen en profetische gaven, voor zuivere waarheid, voor realiteit moet gehouden worden.

Deze conclusie is de genadeslag voor de Schrift-critiek. Prof. Valeton gevoelt weer het klemmende van dit betoog en zegt dan ook eerlijk (pag. 14.): „Ik gevoel al het gewicht van de bedenking, dat het toch niet aangaat aan de éóne zijde te belijden, dat men in Christus gelooft, en aan de andere zijde zich eenvoudig om sommige Zijner uitspraken niet te bekommeren." Hij zegt verder: „dat, als er iets zou kunnen zijn in de redeneeringen van de tegenstanders van het wetenschappelijk onderzoek, dat hem zou kunnen nopen zich principiëel aan hunne zijde te scharen, het wel deze tegenwerping zou zijn."

Zoo spreekt Prof. Valeton, doch Ds. Zeydner, die geen pardon geeft, heeft een nieuw argument voor zijn opvatting gevonden. Hij voelt ook wel, dat hier iets niet in den haak is, dat eigen woorden van Christus te veel tegen de critische beschouwing ingebracht kunnen worden. Daarom komt hij dan ook met iets voor den dag, waarop, zegt hij, tot nog toe niet genoeg de aandacht is gevestigd, met de opmerking namelijk, dat wij nooit weten, of wij de eigen woorden van Christus wel voor ons hebben, tot groote hilariteit der gansche vergadering luide toegejuicht door Dr. J. A. Cramer, die beweert „dat juist het Evangelie zoo sterk is, omdat er geen woord van zeker is!" Ds. Zeydner zegt (pag. 5): „*Van beide zijden redeneert men te veel, alsof wij de woorden des Verlossers vóór ons hadden, in een vorm, door Hem-zelf ons zóó gegeven. Ik weet wel, men erkent, dat Jezus Christus geen enkelen regel schrifts heeft nagelaten, maar in de praktijk doet men, of men*

Digitized by Google

de „ipsissima verba" des Heeren bezit;" op pag. 16 voegt Ds. Zeydner hieraan toe: *„Wij kunnen God niet dankbaar genoeg zijn, dat Jezus Christus geen enkele letter schrifts heeft nagelaten en Zijn prediking tot ons is gekomen door het kanaal van een gebrekkige menschelijke overlevering, zoodat wij nooit met wetenschappelijke zekerheid zullen kunnen zeggen: „Zóó juist, en niet anders, heeft de Heer gesproken!"*

Men zou kunnen vragen, waarover een mensch al niet dankbaar kan zijn. Een enkele fout in een testament kan ons een tijdelijk vermogen doen ontgaan, maar zóóvele fouten in den Bijbel zouden ons de zekerheid van een eeuwige erfenis al zeer twijfelachtig kunnen maken. Ds. de Liefde heeft deze gedachte geestig uitgewerkt in zijn „Diligence-reis." Neen, blijdschap over het gebrekkige der overlevering lijkt mij gelijk te staan met vreugde over een bochel om tegen ijdelheid, en met geestdrift over een leege beurs om tegen verkwisting gevrijwaard te zijn. Neen, eerlijk gezegd, een letterlijk ingegeven Bijbel, doorzichtig als een Italiaansch meer en logisch als de regel van drieën, zou een ideaal wezen, maar zulk een Bijbel hebben wij nu eenmaal niet. Wij erkennen met weemoed het gebrekkige, het menschelijke, het onvolkomene; maar dit toegegeven, geloof ik toch, dat wij aan mogen nemen, dat Gods Voorzienigheid het boek, waaruit wij de waarheid niet slechts moeten voelen, maar ook moeten kennen, zóó heeft bewaard, dat wij in de meeste gevallen de *„ipsissima verba"* van Christus hebben. Wij vinden het daarom vooral zoo verkeerd, om het gebrekkige op den voorgrond te stellen, omdat ten eerste de vorm der Bijbelsche verhalen, vooral der gelijkenissen, bijv. die van den Verloren Zoon, meesterlijk is; omdat deze opvatting het einde is van alle tegenspreking, en men met deze hypothese nog meer kunsten kan uithalen, dan met de allegorische interpretatie

Digitized by Google

van Origenes en een stel van cirkelbewijzen kan invoeren, van het allooi der paradox, dat alle Cretensers leugenaars zijn; omdat men ten slotte, *en dit is het voornaamste bezwaar*, in de praktijk der Evangelieverkondiging, zoo ver verheven boven de praktijk der Schriftcritiek, de gemeente troost en dreigt, alsof men de eigen woorden van Christus hadde en voor een gewichtig woord, als het kruiswoord: „Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?" nooit de variant van het pasgevonden Petrus-Evangelie in de plaats zou durven stellen: „O, mijn kracht, o mijn kracht, waarom gaat gij mij begeven?" wat de gansche menigte uit de kerk zou doen stuiven, den logischen predikant haar anathema's naar het hoofd slingerende. **Na aanteekening gehouden te hebben van de gevaarlijke stelling voor een geloovig criticus, om te juichen in het gebrekkige der Bijbelsche overlevering, komen wij tot de bewijzen, die hij voor zijne bewering aanvoert.** Ds. Zeydner tracht dit bewijs te leveren, door exegese van eenige N. T. teksten. Door exegese van de teksten: Marc. 8—12, Matt. 16:2[a], 4, Matt. 12 : 39 v.v., Luc. 11:29 v.v. en Matt. 16:1—4, allen handelende over de vraag der Israëlieten om een teeken, tracht de schrijver aan te toonen, dat er in *'t algemeen* een dichtende, vrije overlevering heeft plaats gehad.

Door verklaring van de teksten Matt. 5:17—20, loopend over de verhouding van Jezus tot de wet, tracht de referent aan te toonen, dat er soms een bepaald Joodsch-Christ. overlevering heeft plaats gevonden.

Het is hier de plaats, nog eens in bizonderheden de verkeerde methode en de onbetrouwbare resultaten der critiek aan te toonen.

De schrijver, die in beginsel ten allen tijde de almacht Gods en het wonder zal erkennen, — geeft zich in zijn verklaringen merkwaardig bloot. Hier toont hij zijn Achilles'

Digitized by Google

hiel, waar hij getroffen is door den tijdgeest. Hier komt de evolutie-theorie onmiddellijk om den hoek gluren, die hem er toe gebracht heeft den hist. litt. en den geest. gods. inhoud van het O. T. te scheiden.

„*Wij zien*,” zegt de schrijver (pag. 6), „*het woord over het vragen van een teeken letterlijk groeien*,” — en deze groei- of ontwikkelingshypothese krijgen wij terstond, zoowel in het ordenen der Evangeliën als in het verklaren der teksten.

Het Evangelie van Marcus staat natuurlijk vooraan.

Al erkent men met Prof. Loman (Gids, Maart 1894, pag. 553), dat de Evangeliën tegelijkertijd omwerking hebben ondergaan, in Marcus wordt toch gewoonlijk de oudste kern der Evangelische geschiedenis gezocht, als zijnde de *τὰ ὑπὸ τοῦ χριστοῦ ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα* van Marcus, den *ἑρμενευτὴς Πέτρου*. „Es stellt sich heraus, dasz der erzählte Gegenstand in diesem 2ten Evangelium in seinen *einfachsten* Grundvormen vor unsern Augen tritt”, — zegt Holtzmann („Lehrbuch”, 1885, pag. 347). Wel zeker. Marcus staat het dichtst bij de realiteit. Het heeft geen verhaal van de Wonderlijke Geboorte, geen van de Hemelvaart en bovendien is Marc. 16 : 9—29 hoogstwaarschijnlijk onecht. De meeste wonderen zijn genezingen, en wat verder in dit Ev. een apocrief tintje heeft, is natuurlijk uit Matth. en Luc. en andere bronnen bijgewerkt. Marcus het eenvoudigst, het kleinst, het natuurlijkst, dus voorop, dàn Mattheus, als meer gecompliceerd, dàn Lucas, als het meest gecompliceerd: **wij zien de Evangeliën groeien.**

Maar niet alleen de Evangeliën, ook de teksten zien wij als zaadkorrels zich ontwikkelen, bladeren en bloemen krijgen, en zelfs één van de knoppen zien wij zich ontplooien tot de gedaante van een walvisch! Wij citeeren Ds. Zeydner's eigen woorden (pag. 8.):

„*Eerst is het alléén maar*: **Geen** *teeken krijgt dit geslacht* (Marc. 8 : 12.). *Dan wordt het* (Matth. 19 : 2a, 4.): *Het*

Digitized by Google

krijgt geen ander teeken, dan dat **van Jona.** *En wat eischt nu het verband, dat het teeken van Jona zijn zal? — Het woord des Heeren, dat Israël niet begeert te gehoorzamen, gaat naar de Heidenen. En ook werkelijk gaat Jezus (in Mark. 8 via Bethsaïda) naar het gebied van Cesarea Philippi, dat voornamelijk door heidensche Syriërs werd bewoond (zie Flav. Jos. Vita 13)*

Dit nu is niet verstaan geworden. Het teeken van Jona, welks beteekenis bij Lukas in het midden gelaten wordt, wordt ten slotte (Matt. 12 : 39—41.) *een beeld van Jezus' opstanding, en wel zóó onhandig, dat de schrijver den Heer* **drie etmalen** *in het graf laat blijven.*"

Wij hebben het verhaal zien groeien, maar het zout smakeloos zien worden. Het woord van Christus, dat men houden kon voor een profetie te meer van Zijn opstanding, gelijk het woord over het opbouwen en afbreken van den tempel (Joh. 2.), — dat Ds. Zeydner pag. 9 ook al verwerpt! — wordt eerst een flauwe en gezochte verklaring over „het gaan tot de heidenen", en daarna wordt het de uitdrukking der resignatie: „Geen teeken krijgt dit geslacht zonder meer!" — Men voelt in deze exegese overal de ontwikkelingstheorie, die het wonder elimineert.

Wij hebben gezien, dat de critische exegese den Bijbel tracht te verklaren naar dezelfde evolutionistische methode, volgens welke Darwin en het gansche leger van natuurphilosophen, als Johann Müller, Helmholtz, Moleschott, Karl Vogt en Büchner, den tegenwoordigen toestand van de aarde en de menschheid verklaart als vrucht van een ontwikkeling uit een eeuwige grondstof, een protoplasma, een amoebe, een urcel, of hoe men het noemen wil, — een methode, waarbij met schepping en wonder geen rekening wordt gehouden.

Thans hebben wij gelegenheid het onbetrouwbare van deze methode aan te toonen.

Digitized by Google

Wij hebben de verklaring van Ds. Zeydner gehoord. Zijn redeneering vindt haar uitgangspunt in het woord van den Heiland: „Geen teeken krijgt dit geslacht," zonder meer.

Thans is het merkwaardig, de verklaring van Prof. Valeton te vernemen. Deze zegt op pag. 44 van zijn brochure: „De Pharizeërs vragen den Heer om een teeken. Jezus antwoordt, dat hun geen teeken zal gegeven worden, dan het teeken van Jona den profeet De Ninevieten hebben zich op zijn prediking bekeerd. Welnu, zij zullen in het oordeel de tijdgenooten des Heeren veroordeelen, indien deze zich niet bekeeren; want meer dan Jona is hier!"

Welk een verschil tusschen deze twee commentatoren nu reeds, in zulk een nietige quaestie, die ons vrij koud laat!

Ds. Zeydner stelt zijn uitgangspunt in Marc. 8 : 12: „Geen teeken krijgt dit geslacht"; Prof. Valeton in Matt. 12 : 29—41, terwijl hij van Marc. 8 : 12, het uitgangspunt van Zeydner leukweg zegt: „Dit laat ik ter zijde!" (pag. 45.)

Ds. Zeydner vertaalt en verklaart Matt. 12 : 39—42 als derde gestalte van den oorspronkelijken tekst en maakt een combinatie tusschen vs. 39 en 40, het vragen om een teeken en „het zijn van Jona in den walvisch", terwijl hij de vss. 41 en 42, over de Ninevieten en de Koningin van het Zuiden, als met het vorige niet samenhangende, gecoördineerde verhalen buiten bespreking laat; terwijl Prof. Valeton Matt. 12 : 39—41 beschouwt als eerste gestalte van den tekst, vs. 40 „over den walvisch" elimineert en een combinatie maakt tusschen vs. 39 en 41, zoodat bij hem het teeken van Jona wordt, „dat de Ninevieten zich op zijn prediking hebben bekeerd en derhalve de tijdgenooten des Heeren eenmaal zullen oordeelen."

Wij hebben reeds iets van het critisch geknutsel gezien, maar wij krijgen nog veel schooner tegenstelling tusschen bovengenoemde geleerden bij de behandeling van Matth. 5 : 17—20, „de verhouding van Jezus tot de Wet." Prof.

Digitized by Google

Valeton zegt (pag. 21 van zijn verhandeling.): „Jezus zegt, dat van de Wet, zoo lang hemel en aarde niet voorbijgegaan zijn, geen jota of tittel voorbij zal gaan, zoo lang het niet alles zal zijn geschied; daarom, zoo wie één van deze minste geboden zal ontbonden en den menschen alzóó zal geleerd hebben, die zal de minste genaamd worden in het Koninkrijk der hemelen, maar zoo wie ze zal gedaan en geleerd hebben, die zal groot genaamd worden in het Koninkrijk der hemelen." — „Dit is de bedoeling van deze woorden," zegt Prof. Valeton, „dat de Schrift tot in haar kleinste onderdeelen tot haar recht komen moet en zal. Alles daarin moet, gelijk het zoo eigenaardig gezegd wordt *geschieden.* „Het moet," — en nu krijgen wij in den mond van Jezus een pleidooi voor de critiek, een *oratio pro domo* voor den schrijver zelf, — „Het moet," — zegt hij, „komen te staan op zijn rechte plaats, worden gebracht onder het rechte oogpunt, gesteld in het rechte licht!" —

Tot zoover Prof. Valeton. Maar nu moet men Ds. Zeydner hooren.

Ben je dwaas, zegt Ds. Zeydner, het woord is niet van Jezus; het is een Joodsch-Christ. *Schlagwort*, dat in den strijd tusschen de Heiden-Christ. en Joodsch-Christ. partijen Jezus in den mond is gelegd, om Paulus' geestverwanten in bedwang te houden, die zich al te lichtvaardig van de Wet wilden afmaken. „*Men leze*," — zegt hij (pag. 11), „*de commentaren maar eens na op Matth. 5:17—20, om te zien, hoe men met deze woorden verlegen zit, en nu er onwillekeurig toe komt, om ze iets anders te laten zeggen, dan hetgeen er oorspronkelijk mede bedoeld is: nl. voortduring óók van den eeredienst der Wet, met zijn tempel, offerritus, enz., tot aan de voleinding der wereld*, — en dan volgt een voor een referaat al te geleerde exegese, die niemand toch zoo gauw volgen kan. Of Ds. Zeydner op wet. crit. standpunt gelijk heeft of niet, doet hier niets ter zake.

Digitized by Google

Het is genoeg te zeggen, dat zijn resultaat is de vertaling: „*Totdat de hemel en de aarde vergaan zullen, zal er niet één jota noch één schrapje van de wet vergaan, zoodat alles (d. w. z. tempel en offerritus) in stand blijft,*" — een Joodsch-Christ. denkbeeld, geheel indruischende tegen den geest van Christus en Paulus.

Welk een verschil tusschen Prof. Valeton en Ds. Zeydner! De een zegt: „Het is een woord van Christus", de ander „Wel neen, van een Joodsch-Christ. omwerker"; de een: „Wat is toch eigenaardig van den Heer gezegd: „totdat het alles zal zijn geschied!"" de ander: „Wat een phraseologie! daar staat geen *geschieden*, maar *in stand blijven;* lees er de: Millajjâ de Mârê, de Λόγια κυριακά van Mattheus, bij Papias maar eens op na!" De een maakt er een wapen van voor de critiek, als wetenschap; de ander een bewijs voor de geleerden van de Tübingsche school.

Wij vragen ons af: Hoe kunnen geloovige menschen met zulk een onbetrouwbare critiek op hebben? Aan wien moet men zich houden? Met droefheid moet men het versje van de Genestet herhalen, door wiens hart al deze problemen reeds jaren geleden zijn heengegaan:

„Niet in de scholen, neen, heb ik gevonden
En van geleerden, och, weinig geleerd!
Wat ons de wijzen als waarheid verkonden
Straks komt een wijzer, die 't wegredeneert."

Wij verliezen door deze critiek alle vertrouwen op Gods Woord. Matt. 12:39—41 wordt Marc. 8 : 12: „Gij krijgt geen teeken." Matt. 5 : 17—20, de heerlijke profetie van de eeuwigheid van Gods Woord, wordt een Joodsch-Christ. denkbeeld. Beide teksten heeft Jezus nooit zoo uitgesproken. Wij moeten voortdurend de laatste commentaren hebben, om op de hoogte te blijven van de waarheid.

Digitized by Google

Wij zijn overgeleverd aan een tyranniek intellectualisme en hoogmoedig clericalisme, dat de vraag van Pilatus op onze lippen legt: „**Wat is waarheid?**"

„Wat is waarheid?" — In zekeren zin zijn de geëxegitiseerde stukken ons onverschillig. Zij behandelen ondergeschikte punten. Zij kunnen ons in het vertrouwen op de wetenschap, maar niet in het geloof aan het Evangelie schokken. Maar kom nu eens met deze critiek en deze historische methode tot gewichtige verhalen van Christus' geboorte, van den Doop, van het Avondmaal, van de Opstanding, van de Hemelvaart, van de Parousie, met welke feiten ons geloof, dat is een historisch geloof, staat en valt, — wij weten van te voren, dat er dan niets van zal overblijven. Wij hooren het trouwens uit den mond van een wetenschappelijk onverdacht en in vele opzichten conservatief man als Harnack, als hij zegt in zijn „Das Christentum und die Geschichte," pag. 15: „Erschüttert ist die Ueberlieferung von den Anfängen der Lebensgeschichte Jesu Christi; erschüttert ist die Glaubwürdigkeit so mancher Geschichten, die von Ihm erzählt werden, und die alten schweren Zweifel, welche die Berichte über die Vorgänge des Ostermorgens erwecken, kann die Kritik nicht beseitigen." Wie verder het resultaat der critiek op deze punten nader bestudeeren wil, leze de aanteekeningen van Harnack's „Dogmengeschichte," pag. 68, pag. 74, pag. 88, pag. 89, pag. 90 en pag. 103, waar men achtereenvolgens ziet vallen: het verhaal van den Doop, van de Opstanding, van de Terugkomst, van de Praeëxistentie, van de Godheid van Christus. Voor de zoogenaamde wetenschappelijke critiek met haar historische methode, ontleend aan het modernisme, dat in beginsel het wonder en alle supranatureele inwerking Gods loochent, voor deze critiek, of zij door persoonlijk geloovige mannen uitgeoefend wordt of niet, doet er niet toe, — wij hooren het Prof. Wildeboer zelf verklaren: „Zij,

Digitized by Google

die aan den (critischen) arbeid deelnemen, weten, dat gaandeweg meer een overeenstemming in hoofdzaken ontstaan is tusschen godgeleerden van zeer uitéénloopende dogmatische zienswijzen, — **voor deze critiek bezwijkt de historiciteit van dén ganschen Bijbel.**

Wij hebben gezien, dat het voor een geloovige gevaarlijk is het gebrekkige van de Christ. overlevering zóó op den voorgrond te stellen en dat het nog gevaarlijker is, dit gebrekkige door de critische methode te bewijzen, want, met alle bovennatuurlijke gebeurtenissen en personen, moet de Zoon van God, de Heiland der wereld, de Verlosser van zondaren noodwendig vallen. Het oordeel der critiek is strenger dan dat van Kajafas, de rechtbank der wetenschap is hardvochtiger dan die van Pilatus, de wetenschappelijke critiek van het hoogmoedige verstand, dat alle mysteriën wil begrijpen, is wreeder dan het Joodsche volk, — zij heeft andermaal de speer der scherpzinnigheid, den spotmantel der mythe, de doornenkroon der legende, het kruis der logica en den Golgotha der geleerdheid, om Christus ten tweeden male te kruisigen en thans, — naar zij hoopt, — voor goed, zonder vrees voor nieuwe berichten omtrent een opstanding uit de dooden!

Thans komen wij tot het tweede punt, dat Ds. Zeydner zich heeft voorgesteld te bespreken:

„*De verhouding van Jezus tot het geestelijk openbarings-*
„*element in de geschriften des ouden Verbonds.*"

„*Onze Heiland,*" — zegt de schrijver (pag. 13.), „*heeft Zich ingeleefd in de boeken des O. T. Al dadelijk moest Hij het voor Zichzelf eens worden, hoe Hij met Zijn heilig en rein gemoed Zich had te plaatsen ten opzichte van de uitspraken en den geest der heilige schrijvers Zijns volks.*

Daarin was véél, zeer véél, dat Hij onmiddellijk moest herkennen als overeenstemmende met en voortgevloeid uit denzelfden drang des H. G., die in alle volheid in Hem

Digitized by Google

woonde; en dit vele heeft Hij daarom zonder voorbehoud erkend, als woord uit God." Op pag. 20 zegt hij: *Christus maakte met groote vrijheid gebruik van het Schriftwoord, een vrijheid, die wij, „met wetenschap doorvoede" Westerlingen, ons voorzeker nimmer zouden durven veroorloven.*"

Tot zoover weder Ds. Zeydner. In de eerste plaats merken wij op: Welk een vreemd vocabulaire wordt hier gebruikt, ten opzichte van C., die als twaalfjarig kind in den tempel de Schriftgeleerden verbaast door Zijn wijsheid, van wien het volk zegt: „Hoe weet deze de schriften, dewijl Hij ze niet geleerd heeft?" — „Christus," zegt Ds. Zeydner, „liet zich leiden door den H. G. (pag. 18) bij de beoordeeling van het O. T.; Christus heeft zich ingeleefd in de boeken van het O. T.; Christus moest het voor Zichzelf al dadelijk één̄s worden, hoe Hij zich hier tegenover had te plaatsen en wat Hij daarin als waarheid moest erkennen." Welk een vreemd vocabulaire! — Al is Christus nu nog zoozeer mensch geweest, het is toch bespottelijk, om Hem als een ethischen dominee voor te stellen, zich inlevende in de Schrift! Welk een voorstelling van het Eeuwige Woord, dat is vleesch geworden! — Welk een schildering van den Eengeboren Zoon des Vaders, die in de wereld was gezonden om der waarheid getuigenis te geven! —

Neen, ook in Zijn houding tegenover het geestelijk openbaringselement in de H. S., handelt Christus wonderlijk. Ook ten opzichte hiervan is zijn naam: „Wonderlijk, Raad, Sterke God, Vader der Eeuwigheid, Vredevorst!" Telkens staat er in het N. T. dat men zich over Christus verwonderde. Maria en Jozef, de discipelen, de Pharizeeën en Schriftgeleerden, ja zelfs Pilatus, zij allen verwonderden zich telkens over Hem en ook wij hebben ons over Christus in Zijn houding tegenover het geest. godsd. van het O. T. niet anders dan te verwonderen. Christus *werd niet geleid*

Digitized by Google

door den H. G., Christus *was* de H. G., Hij had den H. G. zonder mate. In Hem woonde de volheid der Godheid lichamelijk. Christus staat autoritair tegenover het O. T., onbegrijpelijk voor ons verstand, onbegrijpelijk voor den H. G. in ons eigen binnenste.

Christus handelt autoritair volmaakt. Hij is raadselachtig in al Zijn gedragingen. Hij is de gast van Simon den Pharizeër en vernedert den gastheer in zijn eigen huis tegenover een zondares; Hij reinigt onbevreesd den tempel en ontgaat andermaal schroomvallig aan de handen der woedende menigte; Hij laat zich voor den Messias verklaren en verbiedt Zijne discipelen Hem als zoodanig bekend te maken; Hij geneest in het openbaar en beveelt sommige kranken hunne genezing geheim te houden; Hij weigert de koningskroon in de synagoge van Kapernaüm en laat zich inhalen in Jeruzalem met den juichkreet: „Gezegend is Hij, die komt in den naam des Heeren"; Hij schijnt als aardsche Verlosser op te zullen treden en weent een oogenblik later over de onbekeerlijkheid der goddelooze stad; Hij zegt Judas: „Zoo wat gij doen wilt, doe het haastelijk", en spreekt onmiddellijk, als hij weg is, een eeuwige vervloeking over zijn hoofd uit; Hij hongert 40 dagen in de woestijn en wil zich door een wonder geen brood verschaffen, en als Hij, wegens den honger, aan den vijgeboom vruchten zoekt, doch te vergeefs, dan laat Hij hem terstond door een wonder verdorren; Hij worstelt in Gethsemané, alsof Hem alle kracht zou ontgaan en geeft Zich, een moment later, aan Zijn vijanden, met een almacht, die hen ter aarde doet nederzinken; Hij sterft aan het kruis met den uitroep: „Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten!" en rijst na drie dagen, als Vorst des Levens, uit het graf, — dit alles is wonderlijk en wonderbaarlijk, — hieruit kan men met Prof. Loman de conclusie trekken, dat het geheele Evangelie een symbool is („Symbool en Werkelijkheid,"

Digitized by Google

Gids, Febr. 1884) of, met Prof. Brandt, een fictie met een aarzelenden dweper tot middelpunt („Een nieuwe Ontdekkingstocht", Gids, Maart, 1894).

Maar een derde gevolgtrekking is mogelijk: dat Christus is de autoritaire Zoon van God, die handelt, zooals niemand handelt. Zoo autoritair, als Christus staat tegenover Zijn moeder, Zijn vrienden en vijanden, — zoo autoritair staat Hij ook tegenover het geestelijke openbaringselement in het O. T. Het is dwaas om te zeggen, dat Christus ten opzichte hiervan geleid is geworden door den H. G., waarbij wij altijd eenigszins denken aan den H. G. in ons eigen hart, maar dan gesublimeerd, goddelijk, verheven. Was Christus geleid door den H. G. in de beoordeeling van het O. T., d. w. z. had Hij zich laten leiden door Zijn goddelijk geweten, gevormd onder Gods persoonlijke leiding in het *milieu* van het O. T., — dan had Hij tempel en cultus niet moeten afschaffen, maar reinigen, dan had Hij niet één hoofdstuk, Jes. 53, uit het O. V. moeten kiezen, om te gaan lijden, maar liever moeten luisteren naar die menigte van profetieën van Jes., Amos, Jeremia, enz., waarin van den Messias werd voorspeld, dat Hij éénmaal een aardsch koninkrijk zou komen stichten in hemelsche gerechtigheid. Had Christus zich, onder de leiding des H. G. ingeleefd in het O. V., om er als aangekondigde Verlosser den weg te vinden, dien Hij volgen moest, dan had Hij noodwendig tot dezelfde conclusie moeten komen, als de schare in Joh. 12 : 34, wanneer zij zegt: „Wij hebben uit de Wet gehoord, dat de Christus blijft in der eeuwigheid!"

Christus daarentegen handelt autoritair. Hij sprak als een **machthebbende**, en niet als de Schriftgeleerden. Hij had niet van noode, dat iemand getuigen zou (Joh. 2 : 25) van den mensch, ook niet van de heilige mannen Gods, die Zijn komst aangekondigd hadden, want Hij zelf wist, welke gedachten in hen geleefd hadden. Christus kon zeggen:

Digitized by Google

„Onderzoekt de Schriften, want die zijn het, die van Mij getuigen!" — maar die Schriften, éénmaal op hetzelfde oogenblik een Messiasrijk voorspellende, vol van tijdelijk en eeuwig geluk, — splitst Hij, autoritair, in twee deelen. Bij Zijn eerste verschijning komt Hij de profetie der gerechtigheid vervullen met de belofte, om eenmaal aan het einde der eeuwen terug te komen op de wolken des hemels, om de voorspelling van aardsch geluk te verwezenlijken. Zulks zou men op grond van het O. T. nooit verwacht hebben. Zulk een splitsing tusschen tijdelijk en geestelijk heil was een raadsel voor alle Israëlieten, zelfs voor een Johannes den Dooper, die, in de gevangenis tot twijfel vervallen, den Heiland liet vragen: „Zijt gij de Christus of verwachten wij een anderen?" Een lijdende Messias kon uit het O. T. eenvoudig niet gedistilleerd worden. Zelfs Harnack zegt: „Wir ziehen einen Schleier über die Leiden Christi!" — De Christus aan het kruis blijft het mysterie der gerechtigheid. En daarom keuren wij sterk de voorstelling van Ds. Zeydner af, als zou C. zich ingeleefd hebben in het O. T. en bij de beoordeeling van het zed. goede of slechte door den H. Geest zijn geleid geworden. Christus handelt autocratisch. Hij handelt wonderlijk.

Ds. Zeydner zegt verder (pag. *13*): *„Christus heeft in het O. T. niet weinig gevonden, dat Zijn heilig en rein gemoed moest afstooten.* Dit is natuurlijk. Het O. T. is het verbond der schaduwen De meerderheid van het N. T. boven het O. V. wordt nergens schooner duidelijk gemaakt dan in den brief aan de Hebreeën. In het O T. komen hier en daar dwaze verhalen, kinderachtige voorstellingen, onzedelijke geschiedenissen, maar, al is dit zoo, mag men nu maar met Ds. Zeydner zelf uitmaken, wat de Heer moet verworpen hebben? Is het niet dwaas om een aantal teksten en verhalen op te sommen als Ex. 3 : 18 (Farao's misleiding), 2 Sam. 24 : 1 v.v. (Davids verzoeking), en verder

Digitized by Google

Jer. 20: 14—18, Job 3: 3 v.v., Ps. 52: 7 v.v., 109: 6 v.v., (verwenschingen, vervloekingen) Ps. 137: 7—9, Esther 8. en 9. (uitingen van nationalen haat en wraakzucht), Gen. 6: 5, en 8: 21 (Gods houding tegenover Noach), Amos 9: 11—15, Joël 3, Hoz. 14, Jes 11: 1—10 (aardsche Messias-verwachtingen), enz. enz., die met tallooze teksten zouden kunnen vermeerderd worden, — is het niet dwaas, om hiervan te zeggen, dat zij door Christus verworpen, of met medelijden gedragen en met pijn voor Zijn heilige ziel gelezen zijn? Verliezen sommige verhalen, *cum grano salis* opgevat, niet veel van het stuitende? Hebben andere afschuwelijke gebeurtenissen niet een historische noodzakelijkheid gehad? Zijn vele uitdrukkingen van haat en toorn niet de keerzijde van de hartstochtelijkste liefde voor Jehova? Waren de aardsche verwachtingen afkeurenswaardig? Heeft C. ze niet eerder uitgesteld dan verworpen? Spreekt Hijzelf niet, zelfs op den Olijfberg, van het Koninkrijk, dat Hij éénmaal aan Israël zal komen oprichten, en andermaal van den wijn, dien Hij in dat Koninkrijk drinken zal? — **Wij vinden de inquisitie van Ds. Zeydner tegenover het zedel. godsd. goede en slechte in het O. T. zeer gevaarlijk.** Dit is zeker, Christus, „die licht uit licht was", kan nooit, nergens, de zonde, ook niet die van het O. V., gebillijkt hebben, maar het is voor ons zeer moeilijk, ja ondoenlijk, om nauwkeurig aan te kunnen geven, wat zonde was onder het O. Verbond en wat niet. —

Ds. Zeydner gevoelt, dat hij alle woorden en verhalen op losse schroeven zet en maakt tot troost ten slotte de opmerking (pag. 17.): „*De beteekenis van onzen Heiland voor ons ligt dan ook oneindig veel meer in Zijn daden dan in Zijn woorden; allerminst in de letter Zijner woorden. Laten die woorden soms misverstaan zijn (enz.) — dit alles belet wèl een zuiver wetenschappelijke historische beschrijving van Zijn leven op aarde, maar het doet geen schade aan het*

Digitized by Google

hoofddoel des Evangelies: brengen onder den indruk (en dáárdoor tot de overtuiging), dat Hij is de Verlosser en Zaligmaker van de zondige wereld (Joh. 20 : 31)." Wij vragen al weder, hoe is het voor een geloovig man mogelijk dergelijke woorden neer te schrijven? Ds. Zeydner kan, als wetenschappelijk man, al den logisch en moreel onzinnigen inhoud des Bijbels niet uitstaan; hij tornt en wrikt dan ook net zoo lang exegetisch-critisch en ironisch-paraenetisch aan den Bijbel, tot hij de overtuiging wekt: „Al het hist. litt., al het tijdelijke en letterlijke is ballast", maar als vroom godsdienstig man zoekt hij achter den Bijbel een groote rij van godsdienstige persoonlijkheden in de profeten en een absoluut (?) heilige persoonlijkheid in Christus. Om dien heiligen Christus achter de Schriften, zegt Ds. Zeydner, is het ons immers alleen te doen. Deze goddelijke verschijning, die de oorsprong van het Christendom moet zijn en in zijn reinheid dikwijls door de Apostelen verkeerd begrepen moet zijn, gelijk de Evangeliën zelf uitwijzen, — deze Christus imponeert ons, brengt ons onder den indruk en daardoor tot de overtuiging, dat Hij is de Verlosser en Zaligmaker der wereld. — Wij nemen *a priori* aan, dat de Christus *achter* de Schriften niet absoluut identisch kon zijn met den Christus *in* de schriften. Wij accepteeren de veronderstelling van een foutieve overlevering bij de dikwijls niet begrijpende discipelen, *maar* wij moeten toch aannemen, dat het onderscheid tusschen den *historischen* en *overgeleverden* Christus microscopisch slechts zichtbaar kan wezen. Kleinigheden komen er niet op aan, maar in het groot moet de Christus des Bijbels de geschiedkundige Christus zijn, wil Hij ons blijven imponeeren, *d. w. z.* Hij moet uit God geboren, met eeuwige wijsheid en wondermacht toegerust, een mysterie in het mysterie der geschiedenis zijn. — Zulk een Christus blijft de wetenschap een dwaasheid en een ergernis en is *achter* de Schriften

Digitized by Google

niet te vinden. De Christus, door de wetenschappelijke critiek achter den Bijbel gevonden, is een stakker, een beminnelijk mensch met Werther-ideeën, een kuische Jozef, een Zafnath-Paaneah (Gen. 41 : 45), die door Juda(s) verraden wordt, een symbool van het volk Israëls, dat door het Heidendom, als Zoon des Menschen (Daniël), als Knecht des Heeren (Jes. 53) aan het vloekhout is geslagen, een Zeloot, die twijfelde aan zijn roeping (Holtzmann), die de profetieën stelde boven de instellingen der Ouden, maar zelf telkens aarzelde tusschen de stichting van een aardsch koninkrijk en een koninkrijk der Hemelen (Brandt). De Christus, *achter* den Bijbel gevonden, is de Christus van Strausz en van Renan, die in den hof van Gethsemané met wanhoop treurt om vervlogen idealen en met heimwee denkt aan de dochteren van Galilea, waarvan meer dan een hem op aarde gelukkig had willen maken! Deze Christus is een fictie of een dwaas, de held van een idylle, en een fanaticus met een *idée fixe!* — De Christus, door de critiek achter de Schriften gevonden, is hoogstens een nobel mensch, een religieus genie met zuivere moraal, een heroïsche persoonlijkheid met onwankelbaar Gods-vertrouwen; de Christus van Harnack, als hij zegt (pag. 13.): „Wenn uns Gott und alles Heilige in den Schatten zu versinken droht, oder wenn das Gericht über uns hereinbricht, wenn uns die mächtigen Eindrücke des unerbittlichen Naturlebens überwältigen und die Grenze zwischen Gut und Böse zu verflieszen scheint, wenn wir selbst stumpf und überdrüssig werden, daran verzweifelnd, dasz in dieser dunklen Welt Gott erkennbar ist, dann vermag uns seine Person zu retten!" Het is hoogstens de Christus van Hoekstra, als hij verklaart („Bronnen en Grondslagen van het godsd. Geloof," pag. 286.): „Besef van zóó hooge, geheel heel éénige roeping voor het rijk van God, als die van Jezus, woonde er nooit in eenig menschenkind, en in de

Digitized by Google

verhevenste ure zijns levens heeft hij dat besef lucht gegeven in een taal, die zijn gemeente weldra in de taal der zelfbewustheid van een goddelijk wezen in menschelijk vleesch heeft vertolkt". — **De Christus, achter den Bijbel gevonden door de wet. critiek, — Hij zij verklaard voor een ideaal door honderdduizend modernen, — Hij is en blijft een mensch.**

Hij is en blijft een mensch, — en wij ontzeggen Ds. Zeydner het recht achter den door de critiek ontluisterden Bijbel te denken, niet een mensch, maar een Godmensch, een absoluut heilige persoonlijkheid, een Verlosser, een Zaligmaker, een Wonder van genade, waarheid en eeuwig leven. — Gelijk Ds. Zeydner zelf den uit philosophie opgebouwden God der modernen als een *Gedankending* verwerpt, dat zij opgebouwd hebben uit gemoedservaringen, ontstaan onder invloed van het Christendom en dat zij stellen achter en boven de millioenen gestalten van verschillende tegenstrijdige levensverschijnselen, — zoo verwerpen wij als een „*Gedankending*" zijn fictieven Jezus, dien hij zich denkt achter de tallooze, door de critiek uit elkaar genomen en geordende Heidensch- en Joodsch-Christelijke N. T. voorstellingen en dien hij zich *wil* denken op grond van dezelfde, onder invloed van den Bijbel ondervonden gemoedservaringen, als waardoor de modernen zich een voorstelling van God phantaseeren. De Christus, door de critiek achter den Bijbel gevonden, is een mensch en kan niet anders dan een mensch zijn, daar een Godmensch, een Wonder, de geheele wetenschap der critiek onmogelijk zou maken. En een mensch, hoe edel en nobel hij ook mag geweest zijn, kan nooit een Verlosser en Zaligmaker zijn. De troost van Ds. Zeydner kan derhalve niet baten, „*dat de geheele verschijning van C. ons tot de overtuiging brengt, dat Hij is de redder van een zondige wereld.*" Tot deze overtuiging komen wij alleen, als wij, met verwerping van alle weten-

Digitized by Google

schappelijke critiek, in den Bijbel zien Gods Woord, als wij mogen aannemen, dat wij in het N. T. hebben de eigen woorden en de eigen geschiedkundige daden van J. Christus, die, met kleine wijziging van overlevering, zooals zij daar staan, waarheid bevatten, of nog liever geschiedkundig *waar*, dat is *gebeurd* en *gesproken zijn.*

Nadat Ds. Zeydner de verhouding van C. tot het hist. litt. en daarna tot het geestelijk godsd. (d. i. het openbaringselement) van het O. T. behandeld heeft, komt hij tot de vraag: „Hoe moet in navolging van C. onze verhouding tot het hist litt. en het geest. godsd. van het O. T. zijn?"

Onze verhouding tot het hist. litt. van het O. T.

Ds. Zeydner zegt (pag. 20): „*Naar het voorbeeld des Heeren ons hier richten is ònmogelijk, want Jezus Christus heeft geen voorbeeld gegeven aan ons, evangeliedienaren, ten opzichte van vraagstukken, die in Zijn dagen nog niet bestonden.... Maar op dit gebied kunnen wij toch op andere wijze volgers van onzen Heiland zijn.*

Dan volgen twee raadgevingen:

I. *Laat ons onderzoek nooit bijbedoelingen hebben.*

II. *Laat het ons te doen zijn om de waarheid.*

En ten slotte volgt nog de geruststelling: „*De critiek schrapt niets, maar zet alles zooveel mogelijk op zijn rechte plaats.*"

Wij staan voor nieuwe vraagstukken, zegt Ds. Zeydner, *waarvan men in de dagen van J. C. niet wist.* — Wij erkennen, dat deze thesis bestanddeelen van waarheid bevat. Al is het probleem der Schrift-inspiratie reeds bij Philo en bij de verschillende scholen der Schriftgeleerden vóór en tijdens Jezus Christus (men zie Dr. S. Hoekstra's „Geschiedenis van de Zedeleer," pag 229—266) een gewichtig punt van overweging geweest, wij erkennen met Prof. Valeton („C. en het O. T." pag. 12,) dat wij eerst in onze dagen van exacte kennis geplaatst zijn voor de vraag:

Digitized by Google

„Is er een historische methode of is zij er niet en mogen wij haar op Israël toepassen?" — Wij erkennen, dat wij door de wetenschap, die zoo ontzettend veel problemen op allerlei gebied heeft mogen oplossen, voor vragen ten opzichte van het volk van Israël en zijn Godsopenbaring geplaatst worden, die in de dagen van Jezus Christus niet bestonden. Deze vragen betreffen echter detail quaesties en ondergeschikte moeilijkheden. **Maar ten allen tijde heeft bestaan, bestaat en zal bestaan de groote moeilijkheid, het zware probleem, het allergewichtigste vraagstuk: „Heeft in Israël iets bizonders plaats gegrepen, of niet; iets, dat geheimzinnig is en ligt buiten de beoordeeling van het menschelijk verstand?"** — Dit vraag-stuk heeft altijd bestaan en is beslissend ook heden ten dage.

Faraö, Sanherib, Naäman en Nebucadnezar hebben er reeds om gelachen. De wijzen in Israël lachten er om ten opzichte van Christus zelven, en Christus bad: „Vader, ik dank u, dat gij het voor hen verborgen hebt", en Paulus was er van overtuigd (1 Cor. 1 : 27), „dat God het dwaze der wereld heeft uitverkoren, opdat Hij de wijzen beschamen zou, en het zwakke der wereld heeft uitverkoren, opdat hij het sterke beschamen zou." Zoo iemand, dan was Paulus overtuigd, dat hij kwam „niet met woorden van menschelijke wijsheid". Door het geheele N. T. loopt de waarschuwing (1 Petr. 1 : 13), „dat de lendenen des verstands opgeschort moeten worden." Deze overtuiging vinden wij bij alle kerkvaders en hervormers. Allen hebben het groote verschil gevoeld tusschen de realiteit, waarin wij menschen leven, en de geschiedenis der Godsopenbaring. Luther beweerde, dat het gezond verstand, hetwelk altijd weer de kloof zoekt te dempen tusschen de werkelijkheid en het wonder der Schrift, het gedrocht is, hetwelk men door zijn geloof den hals moet omdraaien. Voor het oude probleem, in nieuwen vorm, wordt ook onze 19de eeuw

Digitized by Google

geplaatst. Het vraagstuk is hetzelfde, maar nieuw en zoogenaamd wetenschappelijk geformuleerd, in verband met de tallooze ontdekkingen, op allerlei gebied in onze dagen gedaan. De critische quaestie, nieuw in haar strenge methode van onderzoek, is een klein onderdeel van het eeuwenoude probleem, waarvoor alle geslachten en volken geplaatst zijn geworden: „Is Israël", gelijk Amos zegt, (3 : 2) „uit alle geslachten van den aardbodem alleen uitverkoren?" Heeft het een eigen, mysterieuze heilige historie? — Dit vraagstuk moet eerst opgelost worden en dan kan men eerst het recht der critiek bespreken. Neemt men — geloovend in Christus, — *a priori* in Israël het wonder aan, dan kan men op zijn geschiedenis moeielijk de zoogenaamde historische methode toepassen. Neemt men — niet geloovend in Christus, — *a priori* in Israël niet het wonder aan, dan kan men met zijn critiek zeer gemakkelijk een philosophie der geschiedenis leveren, waarin het bizondere van Israël en het geheel eenige van Christus noodwendig moet wegvallen. — Het is dus slechts gedeeltelijk waar, wat Ds. Zeydner zegt, dat wij staan voor moeilijkheden, die in Jezus' dagen niet gevonden werden. De groote moeilijkheid heeft altijd bestaan: **„Is er een bizondere Openbaring?"** en bij dit vraagstuk vergeleken, heeft de nieuwe moeilijkheid van streng critisch onderzoek niets te beteekenen. — Heeft de critiek den moed, om met Prof. Valeton te zeggen („C. en het O. T.," pag. 12.): „Eén methode voor alle volken en dus ook voor Israël", — dan gaat zij reeds buiten haar boekje en heeft zij in zich opgenomen een element van den twijfel, die Faraö en Sanherib tegenover het gansche volk van Israël, die Kajafas en Pilatus tegenover Christus, die Ebionieten en Socinianen tegenover de Christelijke kerk bezielde. — Onze conclusie is, dat het een groote fout was van Ds. Zeydner, te zeggen, dat wij voor de nieuwe moeilijkheid

Digitized by Google

der critiek staan, terwijl deze slechts secundair is aan het eeuwenoude probleem, òf daar een histor. openbaring in Israël heeft plaats gehad, die volgens geheel *eigen* methode, en geheel eenigen maatstaf moet beoordeeld worden.

Maar goed en wel. Laat ons een oogenblik veronderstellen, dat de wetenschappelijke critiek en de historische methode geoorloofd waren, dan ontvangen wij van den schrijver eenige raadgevingen, die men heeft op te volgen.

Wij moeten, zegt Ds. Zeydner, *geen bijbedoelingen hebben.* Wij krijgen, op pag. 23, de paraphrase van deze bewering. „*Wij mogen*", wordt daar gezegd, „*nimmer de vooroordeelen ontzien, in de gemeente voortlevende, om ons tegen beter weten in, met dubbelzinnige termen daarnaar te plooien in prediking, catechisatie en geschrift, zoo jagend naar de gunst der menigte.*" — Deze raad is mogelijk welgemeend; daar zijn altijd lafhartige naturen, die hoogere belangen van waarheid opofferen aan persoonlijke voordeelen, en de groote menigte, die geen denken geleerd heeft, is, gelijk Plato reeds zegt, in de hand van demagogen en agitatoren, een onvertrouwbare zee van hartstocht, die, naar gelang van de windstrooming, in verschillende richting gedreven wordt. Toch is deze raad, in den kring van broeders en geestverwanten op een vriendschappelijke vergadering uitgesproken, een goedkoope en hatelijke insinuatie, daar men van geen eerlijke hoorders mag verwachten, dat zij opzettelijk het onderzoek der Schrift zullen vervalschen; het is een hooghartige vermaning, daar men wel niet met de **gunst**, maar wel met de **behoeften** der groote menigte heeft te rekenen, die geen wijsbegeerte en zielkunde begrijpt, maar historische feiten wil verkondigd hebben en geen onderscheid van **exoterische** en **esoterische** beschouwingen tusschen zich en haar leeraars zou dulden; en ten slotte is het een onnoodige paraenese, daar er tegenwoordig veel grooter gevaar bestaat, om te jagen naar

Digitized by Google

de gunst der geleerde wereld, dan naar die van het domme volk.

„*Laat het ons*," zegt Ds. Zeydner verder, „*alleen te doen zijn om waarheid.*" Deze nieuwe aanmaning is ook al niet meer dan een phrase. Waarheid, — mag verondersteld worden, — wenschen wij allen, maar in vromen zin kan men vragen: „Wat is waarheid?" — Wie gaat critiseeren, gaat niet oordeelen met een verstand, dat een *papier blanc* en een gemoed, dat een *tabula rasa* kan genaamd worden. Wie gaat critiseeren, heeft, onder duizend invloeden opgegroeid, van ouders, geboorte-aanleg, opvoeding, leermeesters, enz., langzamerhand iets als het hoogste, iets als *de waarheid* leeren kennen: de wetenschap of het geloof, de evolutie-theorie of het wonder, Kuenen of Christus, — en dat hoogste, wat men gevonden heeft, de waarheid, die men ontdekt heeft, wordt natuurlijk altijd weer de maatstaf ter beoordeeling van de waarheid in datgene, wat wetenschappelijk onderzocht zal worden. Het is, wat Lessing reeds lang gezegd heeft in zijn „Nathan der Weise" (IV Auftritt, IV Aufzug.):

„Der Aberglauben, in dem wir aufgewachsen,
Verliert, auch wenn wir ihn erkennen, darum
Doch seine Macht nicht über uns. Es sind
Nicht alle frei, die ihrer Ketten spotten!" —

Of men het geloof of bijgeloof wil noemen, het doet er niet toe, maar dit is zeker, dat niemand onbevooroordeeld en zuiver neutraal of passief is. Wij zitten allen aan een keten vast, of wij het willen erkennen of niet, wij zitten aan de keten van de causaliteitswet of aan die van de „*gratia irresistibilis*" maar absoluut vrij is niemand. En daarom is het dwaas van Ds. Zeydner, te zeggen: „Laat het ons alleen om waarheid te doen zijn." Men komt met zulk een machtspreuk geen stap verder. (Men zie:

Digitized by Google

„Geen Apriorisme?” Berichten van Eltheto, Donderdag 12 Nov. '96).

Ten allerlaatste komt Ds. Zeydner met de geruststelling (pag. 21): „*De critiek schrapt niets, maar zet alles zooveel mogelijk op zijn rechte plaats, aldus weder goed makend, hetgeen door oudere en nieuwere schriftgeleerden bedorven is.*”

Dit is de wiegezang, waarmeê de H.H. critici alle jongere adepten aanvankelijk hebben in slaap gesust. Op de Predikanten-vergadering van 1895, zong Prof. Valeton ook dit liedje en stelde de critiek voor als een duifje zonder gal, als een engeltje van orde en regelmaat, als een serafijntje vol goede bedoelingen, — maar Dr. Bronsveld, toen aanwezig, nam zijn professoralen vriend in het ootje en schudde met zijn schouders en zei: „Men zou, Prof. Valeton aanhoorende, zoo zeggen: Hij is de onschuldigste man ter wereld, laat zijn wetenschap maar begaan, — maar,” — voegde hij tot groote lachlust der vergadering er bij, — „daar **zit** meer achter! — Daar **zit** meer achter!” —

Wij hebben reeds gelegenheid gehad aan te wijzen, hoeveel de critiek schrapt.

De critiek schrapt:

Gen. I—XI, als zijnde mythologie. — (P. D. Chantepie de la Saussaye, „Religionsgeschichte”, par. 57. „Die Chaldäische Genesis”).

Gen. XII—XLIX, als zijnde meer personificatie en stamdan persoonsgeschiedenis. (J. J. P. Valeton. „C. en het O. T.”, pag. 42).

Exodus, Leviticus en Numeri, — als zijnde niet van Mozaïschen oorsprong, maar de vrucht van eeuwen. (J. J. P. Valeton, „Valsche pleitbezorgers Gods,” Stemmen voor Waarheid en Vrede, 1895).

Deuteronomium en de historische boeken Koningen en Samuël, met hunne verhalen van Elia en Eliza, — als zijnde een wetboek uit den tijd van Josia en een geschied-

Digitized by Google

boek vol legenden uit de 6de eeuw v. C. (G. Wildeboer. „De letterkunde des Ouden Verbonds naar de tijdsorde van haar ontstaan", par. 14).

Jesaja, Jeremia, enz., alle profetische boeken, als zijnde geen boeken met echte voorspellingen, maar geschriften vol diep religieus leven. (W. Robertson Smith, „De profeten van Israël," met een inleidend woord van Dr. J. J. P. Valeton).

Men schrapt in het O. T. al het bovennatuurlijke en smokkelt binnen het onderzoek van Gods woord niets meer of minder dan de evolutie-theorie, die in de natuur-wetenschappen de schepping en in de geestelijke wetenschappen het wonder loochent of liever buiten rekening laat. Men spreekt van openbaring door manifestatie, revelatie, regeneratie en illuminatie (zie Dr. A. Kuyper, „De hedendaagsche Schriftcritiek" pag. 23), maar van den gang en het wezen der Godsopenbaring krijgt men, gelijk Prof. Valeton getuigt (pag. *13.*), een geheel andere voorstelling, dan de Christenheid tot heden gehad heeft. Tot heden zoekt men de openbaring in het *wonder*, zoowel in het O. als in het N. T., maar thans zoekt men de openbaring van het N. T. bij C. in het wonder van Zijn heilig karakter en van Zijn opstanding, „maar bij het O. T.," zegt Prof. Valeton (pag. 14.), „zoekt men de openbaring niet, — althans niet uitsluitend, — in hetgeen in strijd schijnt met het gewoon menschelijke, maar ook, *voornamelijk* (let wel voornamelijk) in dat gewoon menschelijke zelf." — „*De critiek schrapt niets*", zegt Ds. Zeydner, — zij schrapt veel, zeggen wij, zij schrapt het wonder in het O. T. om er het gewoon menschelijke voor in de plaats te stellen, maar laat tot heden, — inconsequent, — het wonder van C. in het N. T. blijven, doch boezemt de rechtmatige vrees in, gedreven door haar eigen beginsel, ook die heilige, absoluut volmaakte persoonlijkheid, dien Zaligmaker en Verlosser te zullen schrappen en ons te zullen ontnemen.

Digitized by Google

Nadat Ds. Zeydner onze verhouding tot het hist. litt. van het O. T. behandeld heeft en het volle recht der wetenschappelijke critiek heeft erkend, — bespreekt hij onze verhouding tot het geest. godsd. van het O. T.

Ds. Zeydner zegt (pag. 18.): „*Heeft de Heiland bij de beoordeeling en de behandeling van het O. T. zich geheel en al laten leiden door het getuigenis des H. G. in Zijn hart*, *ten opzichte van het geestelijk-godsdienstige (dus van het openbaringselement) des O. T.*, — *de evangelie-dienaar mag zich hierbij door niets anders laten leiden*," en dan komen de volgende stellingen:

I. *Uitwendige autoriteit bestaat in het koninkrijk Gods niet.*

II. *De inwendige autoriteit des H. G. beslisse.*

III. *Wij moeten uitmaken*, *door den H. G. geleid*, *wat in het O. T. uit God en wat uit den zondigen mensch is.*

Wij hebben reeds vroeger aangetoond, dat het niet aangaat te zeggen, dat Christus in Zijn verhouding tot het geestelijke openbaringselement in het O. T. geleid is geworden door den H. G.; Christus, — zagen wij, — stond er autoritair tegenover. Wij kunnen niet narekenen, waarom Hij het ééne woord heeft verworpen en het ander aangenomen. Christus handelt in dezen, gelijk Hij gezegd heeft te zullen handelen in den dag des oordeels (Matt. 24 : 40.): „Alsdan zullen er twee op den akker zijn, de een zal aangenomen en de ander zal verlaten worden. Er zullen twee vrouwen malen in den molen, de eene zal aangenomen en de ander zal verlaten worden." — Zoo staat Hij eigenmachtig tegenover de woorden, uitgesproken in profetiën van het O. T. Twee woorden staan er op een en hetzelfde blad, het een is door Hem aangenomen en het ander verworpen, twee profetieën staan in een en hetzelfde hoofdstuk, het een is door Hem aangenomen en het ander verworpen. Wij kunnen den Heiland hierin onmogelijk navolgen. **Wij mogen als Christenen vrij staan tegenover de**

Digitized by Google

letter en de enkele verhalen, maar wij hebben, als Hij, den grooten gang der Godsopenbaring aan te nemen van Abel tot Zacharia, gelijk een kind dat in den Bijbel kan lezen en de Christenheid hem 18 eeuwen lang heeft aangenomen. (Zie Robertson, „Israëls Oude Godsdienst," pag. 32—34).

„*Er is*," zegt Ds. Zeydner, „*in het koninkrijk Gods*," *geen uitwendige autoriteit.* Deze stelling kan waar zijn, wanneer wij onder „koninkrijk Gods" verstaan het toekomstige rijk der volmaaktheid, waar Christus zal zijn alles in allen, en Dante's symbolische Roos, met haar zalige bladeren der volmaakten, geen dichtkunst, maar werkelijkheid zal zijn; maar in het koninkrijk Gods, zooals het zich op aarde ontwikkelt en ontplooit, hoort wel degelijk uitwendige autoriteit. Al weder vragen wij, hoe is het mogelijk, dat een geloovig man zulks kan ontkennen. Natuurlijk moet in de subjectieve persoonlijkheid des menschen het aanknoopingspunt zijn voor de objectieve Godsopenbaring buiten ons (Joh. 7 : 17), maar dit is zelfs door geen gezagsman als Calvijn ontkend geworden, die ook zijn uitgangspunt neemt in de „sensus divinitatis in ipsis medullis et visceribus hominis infixus" en de Catholieke gezagsleer met haar: „Roma locuta est" verre van zich wierp. Maar al erkent men dit subjectieve beginsel in iedere overtuiging, daarom heeft men de „uitwendige autoriteit" niet te repudieeren. De Godsmannen en profeten in het O. V. vragen voortdurend uitwendige teekenen. Een Noach, een Gideon, een Hiskia begeerden een wonder, om van hun twijfel genezen te worden. De Israëlieten in Jezus' dagen vroegen voortdurend om wonderen en teekenen, opdat zij een uitwendige autoriteit van Jezus' woorden mochten hebben, en Jezus heeft hen deze nooit geweigerd, behalve wanneer zij deze vroegen uit ongeloof en spotternij. Integendeel, Jezus beroept zich voortdurend op de uitwendige autoriteit van de Schriften en zegt: „Onderzoekt deze, want zij zijn het, die van Mij

Digitized by Google

getuigen;" en verklaart zelfs, — sterker kan het niet, — (Joh 10:37): „Indien ik niet doe de werken des Vaders, zoo gelooft mij niet, maar indien ik ze doe en gij mij niet gelooft, zoo gelooft de werken, opdat gij moogt bekennen, dat de Vader in mij is en ik in Hem." Het kan niet duidelijker uitgedrukt worden en waarom zou de uitwendige autoriteit zooveel minder moeten zijn dan de inwendige autoriteit des H. G., alsof lichaam en geest niet één waren volgens het Christendom, dat de opstanding leert, en alsof een manifestatie van de oogen des lichaams minder hoog moet geschat worden, dan een revelatie voor de oogen des geestes. Trouwens, Ds. Zeydner heeft zelf gevoeld, dat hij de uitwendige autoriteit niet kan missen, want nauwelijks zegt hij (pag. 18), dat in de Christelijke kerk geen uitwendige autoriteit hoort gevonden te worden, of hij laat volgen: *„Niet* **alleen** *omdat het in den Bijbel staat, niet* **alleen**, *omdat ons iets is overgeleverd als een woord van den Heer Jezus Christus, hebben wij het aan te nemen,"* — dit zijn wij volkomen met hem eens. Wij zijn geen Mahomedanen of Pythagoreërs, maar al rekenen wij met den persoonlijken grond des geloofs, daarom zullen wij de uitwendige autoriteit nog niet verwerpen. **Integendeel, aan de uitwendige autoriteit van de „heilige historie" der Schrift, hebben wij alles, alles te danken.**

Het inwendig getuigenis des H. G. beslisse, — zegt Ds. Zeydner. Aangenomen eens, dat deze stelling waar ware, wat weet Ds. Zeydner, zonder uitwendige autoriteit, van een H. G.? Is hij meer dan de Epheziërs, 2000 jaren geleden, die op Paulus' vraag, of zij den H. G. ontvangen hadden, antwoordden (Hand. 19:2): „Wij weten zelfs niet, of daar een H. G. is!" — „Wat een mensch voelt," heeft Dr. F. W. Van Eeden eens schoon gezegd in zijn Studies (2de Reeks, pag. 39. „Over critiek"), „liefde, wijding en vreugde, amor, pietas en beatitudo, — dat zijn de positieve dingen,

Digitized by Google

waarboven geen stijging uitgaat, maar die met alle stijging des te dieper, sterker en zuiverder worden." — Wat Ds. Zeydner voelt, gevoeld heeft en zal voelen, dat gaat niet uit boven deze gemoedstoestanden. Welk recht heeft nu Ds. Zeydner, die de empirie van het gemoed zoover stelt boven alle phantasie van mystieken en dogmatici; welk recht heeft hij, om, zonder uitwendige autoriteit des Bijbels, van zijn gevoel als getuigenis des H. G. te spreken, waarmeê hij het zed. godsd. goede en slechte in het O. T. zal moeten beoordeelen. Dit gevoel werd door Prof. J. H. Scholten in zijn „Leer der Hervormde Kerk" ook aan het „testimonium Spiritus S." toegeschreven, maar de oude Professor D. Chantepie de la Saussaye bewees hem (Beoordeeling van laatstgenoemd werk, pag. 48), die ook het uitwendig gezag des Bijbels verwierp, dat, in zijn mond, het getuigenis van den H. G. zooveel was, als het getuigenis van des menschen geest aan des menschen geest, en nog onlangs („Over Aesthetica," Spectator, 19 Sept., '96) schreef Dr. W. Doorenbos in een critiek op de redevoering van Prof. Is. van Dijk, „Ethische en Aesthetische godsdienst": „Ik voel den God in geheel mijn bestaan, die verrukking is mijn waarheid, het ouderwetsche „testimonium Spiritus S.;" — maar ik twijfel of Prof. Is. van Dijk en Ds. Zeydner aan zulk een „testimonium" veel waarde zullen hechten. En toch, zonder uitwendige autoriteit hebben zij geen recht voor hun eigen gevoel den schoonklinkenden titel van „getuigenis des H. G." te vindiceeren. **Zonder uitwendige autoriteit weet Ds. Zeydner niets van een H. Geest af.**

Wij moeten, zegt Ds. Zeydner verder, *geleid door den H. G., evenals Christus aantoonen, wat in het O. T. uit God en wat uit den zondigen mensch is.* — Wij hebben reeds gelegenheid gehad te zeggen, dat wij ten opzichte hiervan mogen uitroepen: „**Wie is tot deze dingen in staat?**" —

Digitized by Google

Dit is even onmogelijk, als om: „altijd goed te zijn door te luisteren naar den categorischen imperatief van Kant," — gelijk wijlen Prof. A. Pierson onlangs nog Prof. Hoekstra heeft voorgehouden („Over Ethica," Beoordeeling van Prof. S. Hoekstra's Zedenleer, Gids 1895.). Dit is even onmogelijk, als om zichzelven en anderen volkomen nauwkeurig te beoordeelen. Dit is even onmogelijk als om een rechtvaardig wereldgericht te houden. Ten opzichte van het goede en slechte in het O. V. geldt de raad van den Heiland (Matth. 13 : 29): „Zie toe, dat gij, het onkruid vergaderende, ook mogelijk met hetzelve de tarwe niet uittrekt. Laat ze beiden te zamen opwassen tot den oogst en in den tijd des oogstes zal ik tot de maaiers zeggen: Vergadert eerst dat onkruid en bindt het in busselen om hetzelve te verbranden, maar brengt de tarwe zamen in mijn schuur!" — Het is wel wat voorbarig als criticus den tijd des oogstes te bepalen, zichzelven voor maaier te verklaren en een *editio castigata* van de Bijbelsche tarwe uit te geven.

Wij hebben bespeurd dat het standpunt van Ds. Zeydner op niet een enkel punt houdbaar is en een wetenschappelijk man als hij, naar nieuwe grondslagen zal om moeten zien, wil hij een geloovige schriftbeschouwing voor het O. T. blijven verdedigen. Na den schrijver in al zijn beschouwingen over de verhouding van Christus en ons tot het O. V. aangevallen en weerlegd te hebben, komen wij tot de bespreking van een nieuwe geweldige stelling, die dreunt als een onweersslag in de Alpen der theologie (pag. 21):

„*En zouden wij nu*, *als Evangeliedienaren*, **tegenover het Nieuwe Testament** *in een andere verhouding mogen staan*, *dan dat óók hier voor het litt. hist. niet zou behoeven te gelden nauwgezet en waarheidlievend onderzoek*, „*zonder arg of list*"; *en dat voor het openbaringsgehalte niet als éénige*

Digitized by Google

maatstaf zou moeten erkend worden het getuigenis des H. G. in het hart?" —

Wij hooren het, — de donder rolt, — de natuur zwijgt, — bergen, valt op ons, — heuvelen, bedekt ons! — „**Éénzelfde critiek geldt zoowel voor het N. als voor het O. T.!**" —

De bewering is stout. — De referent heeft geschokt, maar ook geïmponeerd. — Als een Luther in Worms stond Zeydner in Utrecht, zich zelf bewust, eerlijk als goud, wetende, dat de tanden tegen hem geknerst zouden worden, — en zooals hij daar stond, zijn zware gestalte iets naar achteren buigende en sterk leunende op den aan den grond genagelden linkervoet, met zijn nobele gelaatstrekken, als een apostel der waarheid, als een dienaar der wetenschap, in het harnas van geleerde argumenten, terwijl hij zijn, achter den bril schitterend, helder en open oog nu eens liet weiden door de zaal en dan weer liet dwalen over de voor hem uitgespreide bladen, — zooals hij daar stond, — was hij geweldig, machtig, stout en mijn enthousiasme was groot voor zooveel openhartigheid en eerlijkheid.

Het onderwerp der critiek was reeds dikwijls ter sprake gebracht geworden en Prof. J. J. P. Valeton, veel zachter en gevoeliger, voerde daarbij het woord, maar diens houding was altijd mitigeerend, geruststellend, alsof de critiek op den Bijbel de Bijbel zelve ware. Zoo rond en eerlijk, als Ds. Zeydner met zijn assurantie en passie heeft gesproken, is nog nooit over critiek gesproken geworden in den kring van meer dan 300 geloovige predikanten Ds. Zeydner heeft zich zijn beginsel niet geschaamd, maar thans weten wij ook voor altijd, waar wij ons aan te houden hebben.

„**Éénzelfde critiek voor O. en N. Testament.**"

Ds. Zeydner sprak overtuigd, maar door zijn metalen stukje referaat loopt toch ook hier en daar een gouden aartje van teeder gevoel. Ook zijn overtuiging schijnt hier

Digitized by Google

en daar onzeker. Op bladz. 1 zegt de schrijver althans: *„Tegenover het Oude Testament en de Godsopenbaring, daarin beschreven, stond onze Heiland als de Meerdere tegenover het mindere, en door Hem staan wij mede op een hoogeren trap van kennis aangaande God en Diens Koninkrijk, dan de mannen Gods onder het O. V. (Matt. 11 : 11). Maar tegenover de Godsopenbaring in Christus Jezus, van welke het Nieuwe Testament de oorkonde is*," d. w. z., om de parallel zuiver te trekken, tegenover het N. T. en de Godsopenbaring daarin beschreven, *„staan wij beslist als de minderen tegenover het meerdere!"* —

O, was Ds. Zeydner bij deze bewering gebleven, gelijk tot nog toe de meeste ethische theologen bij deze bewering zijn gebleven! Was het N. T. de burcht van Sion voor hem gebleven, dien hij met zijn critiek *niet* mocht bestormen, de tempel van Jeruzalem, waar hij zijn fakkel des gezonden verstands niet mocht binnenwerpen, had hij slechts geluisterd naar een: „abite profani"! — maar neen, — dit liet het wetenschappelijk beginsel niet toe. Gelijk Edmond Scherer op het pad van den twijfel steeds hoorde een: „marche, marche!", zoo hoort ook de wetenschappelijke onderzoeker een: „altijd verder, altijd verder!" en voor het ontledend verstand schijnt niets ongerept en heilig te kunnen worden gehouden. Ds. Zeydner heeft indruk gemaakt door zijn eerlijkheid, en toch is hij ten slotte niet eerlijk genoeg geweest. Was hij volstrekt waarheidlievend geweest, dan had hij niet den schijn moeten geven, alsof de critiek op het N. T. slechts de verwerping kan eischen van eenige Joodsch-Christelijke Wets- en Messias-ideeën, in Matt. 5, Matt. 24 en het boek der Openbaring, — neen, dan had hij in moeten stemmen met de bijna door alle wetenschappelijke mannen beäamde verklaring van G. G. Greenwood in de „Westminster Review" (vert. in de Wet. Bladen van Juni 1896.), **„dat juist door de critiek het geheele N. T. ge-**

Digitized by Google

bleken is een verzameling van Joodsche legenden te zijn." En eerlijk gezegd, voor de critiek, voor de wetenschap van het gezonde verstand, — heeft het N. T. veel van een bundel sprookjes en sagen. Nooit gevoelt men dit sterker, dan wanneer men schilderijen en platen ziet van de Bijbelsche tafereelen. Deze voldoen ons bijna nooit. Het voor ons gewone begrip onmogelijke der voorstellingen schaadt niet aan de poëzie, maar stelt ons geloof telkens op een harde proef. Nog kort geleden heb ik dit zelf ondervonden. Staande voor de meesterwerken van Italiaansche meesters, van den „Sposalizio" van Raphaël, de „Annunciatie" van Titiaan, de „Nativiteit" van Correggio, de „Transfiguratie" van Ludovico Carracci, de „Kruisiging" van Fra Angelico, de „Kruisafneming" van Rubens, de „Hemelvaart" van Sarto, het „Toekomstig Oordeel" van Michel Angelo, „den Hemel" van Paul Veronese, en de „Hel" van Palma, — staande voor deze schilderijen, die even zoovele bladzijden van het N. T. vertegenwoordigen, — dan heeft men den boozen lust, als Sara ongeloovig te lachen en als Zacharia twijfelend om een teeken te vragen. Het „gezond verstand", dit had Ds. Zeydner als criticus moeten beweren, komt niet alleen in verzet tegen eenige Joodsch-Christelijke, maar tegen alle Christelijke voorstellingen en verhalen, wanneer ze niet blijven in den mysterieuzen klank van woorden, maar wanneer zij eens in kleur en lijn, helder en klaar voor onze oogen gerealizeerd worden.

Was Ds. Zeydner absoluut eerlijk geweest als wetenschappelijk man, dan had *hij*, die, met zijn gezond verstand, de geheele geschiedenis der Godsopenbaring in het O. T., van een bovennatuurlijke historie getransformeerd heeft in een evolutie van gewoon menschelijke zedel: godsd. ideeën (zoogenaamd onder hoogere leiding of openbaring; wetenschappelijk uitgedrukt: supranaturalistische, teleologische evolutie) en die met datzelfde gezond verstand meent te

Digitized by Google

mogen komen tot het N. T., moeten getuigen: „Voor de critische wetenschap blijft er in het gansche N. T. geen ander wonder, dan dat van een zeldzame, maar gewoon menschelijke persoonlijkheid;" dan had hij met Huët moeten verklaren („Litt. Fant. en Krit." ,Deel III, p. 192.): „Al kunnen zij bij millioenen geteld worden, de bizondere personen, voor wie dat geloof nog altijd de oude en driemaal heilige beteekenis heeft, — het is niet langer het geloof der eeuw. Christus heeft opgehouden de hemelsche Orfeus te zijn, door zijn snarenspel de dierlijke hartstochten der menschen bedwingend. Er is geen goede Herder meer, die zijn verdoolde schapen zoekt. De pelikaan, haar jongen drenkend met haar hartebloed, telt niet meer mede onder de zinnebeelden eener liefde, even innig als onbegrensd. De Schepper is een schepsel geworden, — en welk een schepsel!"

Wij hebben gezien, dat voor een geloovige het critisch standpunt ten opzichte van het O. T. gevaarlijk, maar ten opzichte van het N. T. eenvoudig onhoudbaar is, en gaan thans over tot de behandeling van de andere beweringen van Ds. Zeydner, die dit onderwep betreffen.

Wij krijgen thans nog den aanval van Ds. Zeydner op Prof. Sayce, die zijn geloof en zijn wetenschap spelend schijnt te laten knoeien; op het ouderwetsche inspiratiedogma, dat onhoudbaar is; en op de theologen, die tegenstanders zijn van de wetenschappelijke critiek op den Bijbel.

De aanval op Prof. Dr. A. H. Sayce Hoogleeraar in de Assyriologie te Oxford. Het woord aanval is mogelijk wat sterk en mogelijk is het beter van „boutade" te spreken. Ds. Zeydner steekt met Prof. Sayce den draak, omdat hij, uit Oud-Babyl. opschriften, heeft durven besluiten tot het historisch bestaan van de aartsvaders. Wij kunnen op het oogenblik niet nagaan, in hoeverre de beschuldiging van een valsch combinatie-vermogen den Oxfordschen Hoogleeraar voor de voeten geworpen kan worden, maar *con-*

Digitized by Google

stateeren alleen het *feit*, dat genoemde Professor van critisch *conservatief* en van modern *orthodox* geworden op grond van zijn wetenschappelijke onderzoekingen, een schoon werk heeft geschreven over: „The Higher Criticism and the Verdict of the Monuments", en een ander over: „Patriarchal Palestine", vertaald uit het Engelsch, onder toezicht en met een voorrede van Prof. E. H. van Leeuwen, te Utrecht; dat dezelfde geleerde onlangs een merkwaardig stuk in de „Contemporary Review" (vert: in de Wet. bladen van Febr. 1896) heeft geschreven: „Oudheidkunde en Bijbelcritiek," waarin hij tot de voor alle Bijbelgeloovigen heerlijke slotsom komt, dat de Pentateuch in hoofdzaak het persoonlijk werk van Mozes schijnt te zijn. Prof. v. Leeuwen verheugt zich over deze verklaring van een deskundige en schreef met enthousiasme in de Stemmen voor Waarheid en Vrede (blz. 163 – 178) een bemoedigend opstel: „Professor Sayce over het Oude Testament." Wij zouden bij Ds. Zeydner, die een ander werk van Sayce vertaalt en met aanteekeningen voorziet, ook iets van die vreugde mogen verwachten, of van teleurstelling, als hij diens beweringen niet steekhoudend achtte, maar in plaats daarvan krijgen wij de, dunkt ons, onnoodige ironie (pag. *2.*):

„*Ten opzichte van het hist. litt. van het O. T. beleven wij bepaald wonderen in onze dagen*," en dan volgt de satyre, doorspekt met vreemde namen, als: „Kudur-nanchundi, Kudur-mabuk, Lagamarra en Larsam," enz., die op het eerste gehoor met schijn van groote geleerdheid de vergadering overweldigden, maar (de schrijver vergeve mij de uitdrukking!) een goedkoope rebus van valsch vernuft blijken te zijn, want Prof. Sayce tracht volstrekt niet het bestaan der Aartsvaders te bewijzen, maar alleen uit de „Zeitgeschichte" waarschijnlijk te maken. Hij verzwijgt Naram-Sin niet, maar noemt hem eerlijk, in het 3de hoofdstuk van zijn „Patriarchal Palestine", en vertelt rond-

Digitized by Google

uit, dat hij 3200 jaar vóór Belzasar regeerde; en een geestige gevolgtrekking uit een Bijbelsch getallensysteem (alleen een moeilijkheid voor aanhangers der letterlijke Schriftinspiratie, die de referent voortdurend op het oog heeft) in vergelijking met bovengenoemde opgave, mag den arbeid van een conservatief onderzoeker niet belachelijk maken. — Wij constateeren deze houding van Ds. Zeydner en waarom? — Al wat van negatieve zijde komt, maar de wetenschappelijke critiek verheerlijkt, wordt vergood; Kuenen, Wellhausen, Harnack zijn heroën. Maar nauwelijks kan iemand van positieve zijde eenige bezwaren opperen tegen de critiek, of hij wordt voor een „valsche pleitbezorger Gods, een „charlatan", een „bedrieger" gescholden, — „een vriend van knoeierige apologetiek en een bewonderaar van oneerlijke harmonistiek" — wat in den mond van modernen te dragen, maar in den mond van zoogenaamde orthodoxen een onuitstaanbare hatelijkheid is, daar dezelfde woorden onmiddellijk op henzelf toegepast kunnen worden.

De aanval op de oud-dogmatische inspiratie-theorie. In het begin van het referaat (pag. 4.) en aan het einde (pag. 17.) doet Ds. Zeydner een aanval op het leerstuk der mechanische en organische inspiratie. De laatste noemt hij halfheid, de eerste laat ons, — zegt hij, gelijk wij reeds boven zagen, — *als hongerigen Gijs „schrokken, groote brokken."* Als de zaak niet te ernstig ware en men geestigheid tegenover geestigheid wilde plaatsen, zouden wij willen zeggen, dat het beter is bij het oude dogma te schrokken, dan bij de Bijbelcritiek honger te lijden, doch voor aardigheden is hier geen plaats. Het is echter vreemd, dat Ds. Zeydner de mechanische en organische inspiratie zoozeer verwerpt, daar hij (volgens Aanteek. 6, pag. 28) zich zoo diep beleedigd voelt, dat sommige hoorders hem na afloop der vergadering plechtig verzekerd hebben, „dat hij èn inspiratie en theopneustie loochent!" — Wanneer men

Digitized by Google

evenwel *mechanische* en *organische* inspiratie verwerpt, — dan zou men kunnen vragen „**welke inspiratie schiet er dan nog over?**" Het begrip der inspiratie, toch reeds vaag, moeilijk te formuleeren, zoo spoedig verward met poëtische extaze en religieuze bezieling, vloeit terstond, bijna onmerkbaar, uit de supranatureele, methaphysische wereld der openbaring overgebracht in de empirische psychologische wereld der historie, inéén met het begrip van volksgenie, dat, langs langen, mysterieuzen, maar toch historischen weg, bij Israël den reinsten Godsdienst heeft doen geboren worden, gelijk het bij de Grieken de edelste kunst en bij de Romeinen de hoogste rechts- en staats-idee heeft geschapen. De onderscheidingen op dit geheimzinnig gebied worden zoo subtiel, dat men spoedig met zijn eigen gedachten een loopje gaat nemen. *Dit is toch zeker*, — de inspiratie en theopneustie, zoowel bij het uitspreken als bij het opschrijven der Bijbelwoorden, *moet* een *bizondere* werking van Gods Voorzienigheid zijn geweest. Dit staat voorop. Wij hebben te doen met *iets bizonders*.

De Apostelen, Kerkleeraars en Hervormers hebben aan een mechanische inspiratie geloofd, gelijk Rothe toegeeft in zijn „Zur Dogmatik," (p. 183): „Was das alte Testament angeht, kann unsere kirchliche dogmatische Inspirations-lehre in der That sich auf die Autorität der Apostel berufen." Ik kan in de vertaling van 2 Petr. 1 : 21, door Ds. Zeydner zelf, ook niets anders lezen: „Want niet door den wil van een mensch is voorheen de profetie voortgebracht, maar, door den H. Geest gedragen, hebben menschen van Godswege gesproken," ofschoon ik, onder den indruk van het gansche Nieuwe Testament, het boek des Geestes bij uitnemendheid, nooit kan gelooven, dat zij er die bekrompen waarde aan hebben gehecht, als in later dagen door vele Christelijke partijen geschied is. — Christus zelf stond evenwel zoo vrij tegenover de letter der Schrift en de verschillende verhalen

Digitized by Google

loopen in kleine bizonderheden zoo uiteen, dat wij, — zelfs afgezien van de groote verschillen in codices en vertalingen, — ook voor *alle* autographa onmogelijk een mechanische inspiratie kunnen aannemen. Een *organische* inspiratie komt ons meer aannemelijk voor. Wij zouden van beide soorten van inspiratie voorbeelden kunnen aanhalen. Verstaat men onder mechanische inspiratie: „Godsinwerking, buiten het bewustzijn der schrijvers om", en onder organische inspiratie „Godsinwerking, bij volle bewustzijn der schrijvers", dan zouden wij aan de eerste soort van inspiratie, die woorden van het O. T. toeschrijven, die na honderde jaren letterlijk vervuld zijn (als Micha 5 : 1, Zach. 9 : 9, Jes. 53, enz.) en aan de tweede soort van inspiratie die woorden van het O. T., die niet letterlijk of nog maar ten deele vervuld zijn geworden (Jes. 55, Amos 9), terwijl sommige stukken van de Schrift schijnbaar zonder inspiratie geschreven zijn, als geslachtsregisters, en tal van onverschillige berichten, waar voor vroegere geleerden dan ook maar reeds de allegorische interpretatie ingevoerd hebben. Dit onderwerp is evenwel zeer duister. Het zij ons genoeg, dat in Israël een bizondere kracht des Geestes werkzaam is geweest. Het kleine volkje van eenige millioenen was zich bewust meer te zijn, dan alle wereldmonarchieën en verwachtte een Verlosser voor de gansche aarde. Dit bewustzijn in een gansch volk, en vooral in de groote profeten, is slechts toe te schrijven aan een bizondere inblazing van Gods Geest. Dit bewustzijn leeft in het gansche O. T. Al verwerpen wij Dr. A. Kuyper's dogmatisme, ook ten opzichte van de H. S., — wij onderschrijven gaarne zijn schoone woorden („De Hedendaagsche Schriftcritiek," pag. 16): „Een mysterie is het schriftgeheimnis, even wonderbaar en ondoorgrondelijk, als de Schepping in den aanvang, de Vleeschwording van het midden der eeuwen en de Eind-catastrophe, die nog toeft", en daarom baat het weinig, zoowel Dr. Kuyper

Digitized by Google

en Ds. Zeydner, als ons, over dit mysterie te phantaseeren. Genoeg. Wij hebben de Schrift en deze is gevormd onder bizondere *leiding* der Voorzienigheid en daarom past ons tegenover haar *heilige Historie* een bizondere veneratie, die wij door geen critiek tot een *gewone historie* mogen verlagen. (Men zie Dr. F. E. Daubanton, „De Theopneustie der Heilige Schrift." Ook hij maakt onderscheid tusschen schrijvers, die passief-receptief, die „sui compos" -actief en schrijvers, die niet geïnspireerd waren.)

De aanval van Ds. Zeydner op de theologen, die tegenstanders zijn van de wetenschappelijke critiek. Ds. Zeydner zegt (pag. 17): *Geen verzwakken van de oud-dogmatische inspiratie-theorie door het erkennen van tegenstrijdigheden en fouten in den Bijbel, en toch bij het trekken van conclusiën doen, alsof de theorie der mechanische inspiratie nog haar volle kracht had, ten opzichte van de volkomen juiste overlevering van Jezus' woorden, gelijk wij die waarnemen bij voorstanders van die zoogenaamde organische inspiratie! Wie nu eenmaal op krukken wil gaan, neme de echte krukken der letter- en woordinspiratie!"* — Dit is het dilemma, dat Ds. Zeydner ons stelt, en ons stelt op hatelijke, onaangename wijze. De explicatie van deze woorden, later tot verzoening in de „Kerkelijke Nieuwsbode" geplaatst, hebben den onaangenamen indruk niet kunnen wegnemen, die deze woorden maakten op het oogenblik, dat zij uitgesproken werden. Zulk een algemeene verontwaardiging ontstaat niet, als niet bij intuïtie, vóór men zijn gevoel formuleeren kan, (en dat kan men onder het aanhooren van een gecompliceerd wetenschappelijk stuk zoo moeilijk!) beseft wordt, dat hier een onrechtvaardigheid wordt begaan. Het dilemma is namelijk niet: *met* krukken der oude mechanische inspiratie-theorie den Bijbel als een uit den Hemel gevallen portentum aannemen, òf *zonder* krukken den Bijbel wetenschappelijk critiseeren.

Digitized by Google

Deze tegenstelling is valsch *voor een geloovig man*, die in het oog van echte consequente geesten als Kuenen, ook op krukken van „overgeleverde begrippen" wandelt. Radicale geesten mogen dit dilemma stellen, die *alle* krukken van traditioneele instellingen wegwerpen, maar geen orthodox leeraar der Christelijke gemeente. Dit is gevoeld en wekte rechtmatige ontevredenheid. Als Ds. Zeydner de keuze stelt: „òf meê-critiseeren, door dik en door dun, rechtvaardig, eerlijk, *à tort et à travers*, òf het oude inspiratie-dogma aanhangen," dan zeggen wij: Er is nog een derde mogelijk. In Christus geloovende, kunnen wij Zijn houding tegenover het O. T. overnemen, vrij zijn tegenover de letter van afzonderlijke verhalen, maar den grooten gang der Godsopenbaring, de heilige Historie in haar geheel aanvaarden, met al haar supranatureele verschijnselen, zooals de grootste geleerde en het eenvoudigst kind slechts alleen in den Bijbel vinden kan.

Wij zijn thans aan het eind van het referaat gekomen en lezen daar ten slotte deze woorden: „*Op deze wijze, eerlijk critiseerende, — het hist. litt. met de middelen der wetenschap, en, geleid door den H. G., vrij beoordeelend het zedel. godsd. van O. en N. — op deze wijze blijven wij bewaard voor dat jammerlijk theologisch gehaspel, dat èn geloof des harten, èn vrucht van wetenschappelijk onderzoek, èn overgeleverden waan, gegrond op onjuiste dogmatiesche uitspraken, dooréén wart, en bij zoovele kinderen onzes tijds den goeden naam beiden van geloof en theologie maar al te zeer ondermijnt. Het juk der dienstbaarheid is veroordeeld. Dus óók het juk der dienstbaarheid onder eenig stelsel, dat volgens „de H. S. zonder pijn noch banden" niet langer houdbaar is. Wie geloooft, zegt eveneens in deze dingen: „'t Licht zal dagen midden uit de duisternis.*"

Hoe is 't mogelijk, dat een geleerd en nobel man een referaat, als het behandelde, kan eindigen met deze woor-

Digitized by Google

den. Wanneer wij ooit een voorbeeld gehad hebben van theologisch gehaspel, dat geloof des harten en vrucht van wetenschappelijk onderzoek dooreen wart, dan is het wel in de studie, die wij te hooren kregen. Dr. A. Kuyper scheldt de ethisch-critische theologen voor „amphibieën, die dartel onderduiken in de diepte der moderne wateren en dan toch weer tegen den oever opkruipen, om mêe te grazen in de malsche klaver van het vrome Christenland," („Verflauwing der Grenzen", pag. 44.) en Dr. Rutgers van der Loeff verwijt hen nog dezer dagen: „de gôe gemeente zand in de oogen te strooien en onder orthodoxe vlag de liberale lading in te halen." („Kerk. Cour." 29 Oct. '96.) Zóó op iemand, dan is het wel op den ethischen criticus, dat het versje van de Genestet toepasselijk is („De Man van het Ware Midden."):

„Hebt uw bekomst van 't midden, want
Men krijgt er, als een kwade jongen
Thans klap van de een en d'andren kant
En wordt geduwd en platgedrongen!"

En wat „de dienstbaarheid des Bijbels" betreft, men heeft nog nooit zoo vrij met den Bijbel omgesprongen als in den tegenwoordigen tijd. Men heeft er een „lappendeken" en een „sprookjesmagazijn" van gemaakt. En wat aangaat de bewering, „dat het licht zal dagen uit de duisternis", — er is meer reden om met Dr. E. Barger van Amsterdam te bidden, gelijk hij zoo roerend schoon bad, na afloop der Predikanten-vergadering: „O, God, Gij laat het donker worden, — laat het niet al te donker worden!" —

Ja, donker, angstig donker zijn onze tijden, en dit is de groote fout van Ds. Zeydner, dat hij geen oog heeft voor de treurige gevolgen der critiek, bij het wassend ongeloof onzer dagen, en bij al zijn beschouwingen alleen rekening houdt met den ramp van een doode orthodoxie, die den

Digitized by Google

Bijbel maakt tot een Sibyllijnsch orakel van letterlijk ingegeven teksten. Tegenover dogmatische phantasieën van gereformeerden stempel, tracht hij aan te toonen, dat er aan de schriftuurlijke logica veel ontbreekt, — maar hij vergeet totaal, dat er duizenden en millioenen zijn, die dat wat Ds. Zeydner van den Bijbel wil houden, even onlogisch vinden, als de rest, die hij verwerpt. Geen scherper satyre over den onzin van Ds. Zeydner's geloof bestaat er, dan de satyre van Busken Huët over het geloof van den dichter te Kate, hetwelk met dat van Ds. Zeydner vrijwel overeenkomt. Huët zegt („Litt. Fant. en Krit.", D. VII. pag. 39.):

„De eerste mensch heeft niet weten te onderscheiden, dat alleen vrije wederliefde voor de Hoogste Liefde zijn kroon kon zijn; en omdat hij te weinig psychologie kende om dit goed te begrijpen, zijn hij zelf en al zijn nakomelingen vagebonden en bandieten geworden, een ras van ontuchtigen, dronkaards, moordenaars en dieven, een geslacht van voorbestemde lijken vooral. Er leefde evenwel een God, die zich over dat bedelpak ontfermde, toen het te laat was. Door eene lange reeks maatregelen tot herstel, door regenbogen en andere natuurverschijnselen, door het ingesteld verband tusschen zonde en smart; door de stem van het onbegrijpelijk geweten; door het Israëlietisch monotheïsme; door de Grieksche philosophie, de Grieksche poëzie en de Grieksche kunst; door de prediking eindelijk van Jezus van Nazareth, in wiens persoon de twee gescheiden naturen weder tot elkander gekomen zijn, heeft God aan 's menschen ellende niet zoozeer een einde als wel een begin van het einde gemaakt. Sedert dien tijd, en om die reden, gaat alles hier beneden veel beter. Het met Jezus verschenen goddelijk leven is, in zijn geest en in zijn woord, na hem op aarde gebleven, en reeds heeft één werelddeel dientengevolge de logen-altaren verbroken, zoodat nu nog slechts drie vierden van het menschdom terecht gebracht behoeven te worden. Langzamerhand wordt de aarde weder een Paradijs, evenals na het steenkolentijdvak. Het oude is voorbijgegaan, alles is nagelnieuw geworden. Het werk van Christus spoedt dan ook teneinde en de eeuwige Sabbathsviering is reeds ingegaan."

Digitized by Google

Een man als Huët, en duizenden met hem, — vindt al het geloof van Ds. Zeydner onlogisch en hoe is Huët aan zijn positivistische wereldbeschouwing gekomen? — O, hoor het hemzelf verklaren („Litt. Fant. en Krit.", D. III. p. 191.): **„Dit heeft de Duitsche wetenschap gedaan; of liever, de wetenschappelijke geest van den tegenwoordigen tijd, gelijk die bij het toepassen eener zuivere critiek op de oorkonden des Christendoms en in het algemeen op de geschiedenis van het verleden, nergens in Europa met zulk een gezag is opgetreden als in Duitschland."** — Dit heeft Ds. Zeydner over het hoofd gezien. Hij verwijt de gereformeerde theologen gebrek aan critiek en zijn eigen critiek wordt door de meeste geleerden van een inconsequent conservatisme beschuldigd. Ds. Zeydner is zeldzaam ervaren in O. T. studiën, maar heeft bij zijn vakkennis vergeten kennis te nemen van den algemeenen beschavingstoestand onzer dagen. Hij richt zijn aanval telkens op de vijandige vesting der Vrije Universiteit, met haar versleten kanonnen der Dordtsche vaderen, die altijd nog maar ouderwetsche „inspiratiebommen" uitbraken, maar hij merkt niet, dat hij in den rug wordt verrast door een leger van ongeloovige critische scherpschutters, die Krupp- en Maxim-kanonnen van agnostisch en sceptisch kaliber op zijn Hemelsch Jerusalem richten. Ds. Zeydner zegt: *„Het licht zal dagen uit de duisternis"*, — neen, mijn oude leermeester, dien ik om duizend redenen liefheb en hoogacht, — **uw Bijbelcritiek zal de toekomst donkerder en donkerder doen worden.** Het heden is reeds donker genoeg. Alle jonge schrijvers klagen en zuchten. Alle geschriften zijn van een droevig pessimisme doortrokken. Een Netscher roept uit: „O Wee, wee ons, kinderen van een opvoeding zonder geloof!" Een Diepenbrock spreekt van: „de steeds troosteloozer wordende aarde!" Een Coenen zegt: „Het leven is interessant...... en bovendien...... men moet het er wel mêe doen!" — Een Prediker-stemming,

Digitized by Google

een Werther-karakter, zijn zaken, die men dagelijks kan aantreffen. Voor de bezielde profetieën van Israëls profeten en de moedige idealen der apostelen, vermeit men zich in de weemoedige werken van Leopardi, Alfred de Musset, Lenau, Ibsen en Heine. De gansche beschaafde wereld heeft met het positieve christendom gebroken. Alle jonge menschen dwepen met Multatuli, Vosmaer en Van Vloten. De redacteuren onzer eerste tijdschriften, van „Gids", „Tijdspiegel", „Nederland", „Spectator", „Elseviers Maandblad" en „Eigen Haard", — van onze voornaamste dagbladen, van „Handelsblad", „N. Rotterdammer", en „Nieuws van den Dag", de leiders der nieuwe letterkunde, bijna alle professoren aan onze Hoogescholen, onze eerste artisten, de meeste kamerleden en regeeringspersonen, drie vierden der aristocratie, zij allen hebben gebroken met het geloof aan den historischen Christus, en nogmaals: Waardoor is de Christus in de oogen van velen gevallen. Waardoor? — **Door de critiek op de oorkonden des Christendoms!**

Het geloof in een Heiland op aarde, is weg. „Ontzet u hierover, Gij hemelen," — zouden wij met den profeet willen uitroepen, „en verstomt!" — „Door het Christendom," zegt A. Pierson, is een altijd bloedende wonde in het menschenhart gekomen." — Al is het geloof weg, — het heimwee naar geloof is gebleven. Wij zijn ongelukkiger dan het Heidendom, dat nooit van den Christus gehoord had. — „Une immense éspérance, — zegt Alfred de Musset, — „une immence éspérance a traversé la terre, — malgré nous, vers le ciel il faut lever les yeux!" — Ja, in spijt van den twijfel blijft men telkens weer de blikken ten hemel richten, maar het zijn blikken vol wanhoop en vertwijfeling, waarbij men met Heine vraagt („Die Nordsee", 2ter Cyklus, N° 7.):

Digitized by Google

„Sagt mir, was bedeutet der Mensch?
Woher ist er kommen? Wo geht er hin?
Wer wohnt dort oben auf goldenen Sternen?"

en dan te zuchten:

„Ein Narr wartet auf Antwort!"

Nogmaals, vanwaar deze moedeloosheid en bitterheid?

De menschheid voelt zich bedrogen en teleurgesteld.

De Verlosser en Zaligmaker is in de oogen van millioenen gebleken een fictie te zijn. Waardoor? — **Door de critiek op de oorkonden des Christendoms!** —

Door de critiek...... „Maar," zal Ds. Zeydner zeggen, — „in spijt van onze critiek prediken wij zoo geloovig als het maar kan. Gij hoort ons op den kansel geen enkel wonder loochenen. Wij verkondigen Christus, „alles in allen."" Deze veronderstelde tegenwerping brengt ons tot de laatste vraag, die wij bespreken willen: **Hoe is het mogelijk de resultaten der wetenschappelijke critiek te aanvaarden, en toch te preeken, alsof de Bijbel historisch te vertrouwen ware?** — Hoe is dat mogelijk?

Er is bij de ethisch-critische theologen een onhoudbaar dualisme tusschen den geloovige en den godgeleerde. Als godgeleerden hebben zij een totaal nieuwe beschouwing van de Godsopenbaring („*toto genere* verschillend," zegt Rothe, „van de traditie") en prediken toch den ouden Bijbel. Zij brengen hun geloof, (door welke invloeden dan ook ontstaan), met verwerping van de gewone Bijbelsche historie, aan menschen, die het geloof alleen kunnen begrijpen en willen aanvaarden op grond van diezelfde historie. Zij geven hun subjectieve gemoedservaringen en de gemeente denkt, dat zij objectieve gebeurtenissen te hooren krijgen, omdat zij op den kansel Gods woord brengen in de traditioneele termen. Om de subjectieve gemoedservaringen geeft de menigte niets en loopt daarom bij de modernen

Digitized by Google

weg, maar blijft bij de ethisch-critische predikers, omdat zij hun standpunt niet kunnen doorgronden en, op den klank afgaande, de Schrift meent te hooren verkondigen. Al zeggen de ethisch-critische theologen nu duizendmaal, dat zij dit mogen doen, omdat zij in beginsel aan de almacht Gods en aan een supranatureele openbaring in Israël vasthouden, de kloof tusschen hun esoterisch standpunt en het exoterisch begrip der Gemeente is te groot, dan dat men op den duur in een land, waar Godsdienstvrijheid is, en niemands geweten mag gedwongen worden, zulk een „pia fraus" zou mogen dulden.

Wij voelen deze moreele fout telkens bij het lezen der „Overdenkingen", waar de ethisch-critische godgeleerden hun Evangelie verkondigen. Wij zullen met een paar voorbeelden aantoonen, welke tegenspraak er bestaat tusschen deze predikaties en de wetenschappelijke verklaringen derzelfde schrijvers.

Ds. Zeydner zegt (pag. 19): „*Wij mogen niet doen, alsof God aan Adam, Noach, Abraham, Mozes en David enz. zich reeds geopenbaard had, gelijk wij Hem hebben leeren kennen in Christus*". Ds. Zeydner bedoelt hier natuurlijk mede: Wij mogen hen niet als idealen voorstellen, want slechts een krankzinnige zou hen voor Christenen kunnen verklaren. Prof J. J. P. Valeton zegt zelfs („C. en het O. T.", p. 42): „Deze mannen zijn meer stam-personificaties uit de 6e eeuw, dan historische personen uit vroegere eeuwen."

In 't kort, laat ons eerlijk zijn, wij weten volgens deze geleerden niet, of Adam, Noach en Abraham er ooit geweest zijn. Maar nu moet men hun geestverwant, Prof. Is. v. Dijk hooren in zijn „Overdenking": „Voor wijzen en verstandigen verborgen", (1e Jaarg., 4de bundel, p. 266).

„Ik denk aan Abraham. Wij zijn zoo gewoon te denken en te zeggen: wat moet er in het hart van Abraham zijn omgegaan

Digitized by Google

op den weg naar Moria, hoeveel vragen, hoeveel strijd en aanvechting! 't Is alles zeer mogelijk en 't zou ook wel begrijpelijk zijn, maar de H. Schrift toont er ons niets van, zij toont ons enkel een man, een man opgaande naar Moria in de ongebroken kracht van een onbepaald vertrouwen op zijn God! Als God hem roept en waar God hem roept, — Abraham zegt als een kind: „zie hier ben ik!" (Gen. XXII: 1, 11.)."

Nu zou ik er toch mijn hoofd onder durven verwedden, dat de goêgemeente denkt, dat Prof. Is. van Dijk Abraham, den vader van alle geloovigen, voor een historischen persoon houdt. Laat Prof. Is. v. Dijk even zeggen: „Wel neen, daar weet ik niets van, het is maar een Bijbelsch beeld, dat ik gebruik", — dan ben ik er zeker van, dat de gemeente hem nooit weer zou willen hooren.

Prof. P. D. Chantepie de la Saussaye zegt („Twijfel en Zekerheid," p. 138): „Vooral in onzen tijd heeft de critiek het gezag des Bijbels, *zonder hoop op herstel* ondermijnd", en wij weten dat zijn vriend Prof. J. J. P. Valeton het volkomen met hem één is. Wij hebben van hem zelf gehoord, dat hij („C. en het O. T.", pag. 14), „de openbaring voornamelijk in het gewoon menschelijke zoekt." Wij hebben niet de woorden, maar mogen toch op grond van de kennis van prof. J. J. P. Valeton's geschriften, zeker zonder eenige insinuatie, (het is ons alleen om de waarheid te doen) gelooven, dat hij het één is met Harnack, die als criticus zegt: „Erschüttert ist die Ueberlieferung von den Anfängen der Lebensgeschichte Jesu Christi." — Volgens de critiek is het geheele geboorteverhaal uit Maria en in Bethlehem, bij de vorming van het N. T. gefingeerd uit Jes. 7 : 14 en Micha 5 : 1. Zelfs Prof. J. H. Gunning, gelukkig geheel van de critiek teruggekomen heeft in zijn critische periode, toen hij het „Leven van Jezus" schreef, bezwaar gemaakt tegen de historiciteit van den Engelenzang.

Digitized by Google

Wij meenen volkomen eerlijk te zijn, als wij zeggen: „Prof. Valeton kan als criticus onmogelijk aan het geboorteverhaal van Christus gelooven, zooals het ons in de Schrift wordt medegedeeld." (Zie Harnack, „Dogmengesch.", D. I, pag. 91).

Maar wat krijgen wij te hooren in zijn Kerstpreek (Overd. 1e Jaarg. 5de bundel, p. 310):

„Wij staan bij de kribbe. Kunnen wij vergeten, dat van dat kindeke reeds vooruit tot Maria gezegd was: „zie de Heilige Geest zal over u komen, en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwen; daarom ook dat heilige, dat uit u geboren zal worden, zal Gods Zoon genaamd worden;" Gods Zoon! — of nog sterker, dat op dat kindeke reeds eeuwen lang was gewacht?... En ondertusschen — wij worden getrokken van Bethlehem's stal naar Bethlehem's velden. Hoor, daar weerklinkt het: „Eere zij God in den hooge, en vrede op aarde, in de menschen een welbehagen;" en daarmee wordt een toon aangeslagen, die alle eeuwen doorklinkt." –

En verder krijgen wij de geheele geschiedenis met de Herders, de Wijzen, Simeon en Anna, alsof er geen quaestie van twijfel aan de lucht ware.

Nu zou ik toch durven verzekeren, dat alle vrome zielen Prof. J. J. P. Valeton voor een ouderwetsch Bijbelgeloovige zouden houden, bij het hooren van dergelijke Kerstpredikatie. Laat Prof. J. J. P. Valeton nu, een oogenblik na zijn preek, eens eerlijk van den kansel aan zijn gehoor mededeelen: „Mogelijk is dit nooit zoo gebeurd," dan zouden de menschen immers steenen opnemen om hem te verguizen. Is het nu geoorloofd de menschen te laten jubelen en schreien van vreugde, op gronden, die zij zelf niet aanvaarden zouden?

Prof. P. D. Chantepie de la Saussaye eindigt zijn boek „Twijfel en zekerheid" niet met de eenvoudige verklaring: „God is in Christus tot ons gekomen. De zekerheid is in

Digitized by Google

Hem gegeven en door het geloof deelachtig te worden." — Neen, in plaats van zulk een begrijpelijke, eenvoudige, eeuwenoude belijdenis, die voor de hand zou gelegen hebben, wanneer de twijfel, onwetenschappelijk, maar Bijbelsch, uit den val van het menschelijk geslacht was afgeleid, krijgen we, na op 142 bladzijden den vloek van het scepticisme vernomen te hebben, op pag. 143, zeer wetenschappelijk maar onbijbelsch:

„Wat zoek ik echter," (voor een typische figuur van Christelijke gewisheid) „naar gestalten van tijdgenooten? Alsof niet *voor de geloovigen* steeds tegenwoordig ware de levende persoon van Jezus Christus, die in den hemel is en op aarde, die gestorven is en leeft. Wanneer in deze weken veler hart hem weder volgt op den weg van Gethsemané naar Golgotha, is het hun niet, alsof een stuk oude geschiedenis voor hun verbeelding wordt getooverd. *In hun gevoel en ervaring* is zijn leven met hun bestaan samengesmolten. Zijn *gestalte* treedt hun ter zijde op hun aardsche wegen; en zijn *beeld* verheft hen boven de wereld. In hem is het mysterie van het leven verklaard. Want hij heeft de wereld met God *verzoend*, terwijl hij de tegenstelling tusschen God en wereld het scherpst deed uitkomen in zijn leven en door zijn dood. Ook zijn ziel is ontroerd geweest in den hof en aan het kruis. De „macht der duisternis," d. w. z. de lagere realiteit van het wereldsche leven, scheen zijn geloof te zullen beschamen, zijn leven te verijdelen. *Toch heeft hij zijn doel bereikt, zijn zekerheid veroverd: hij is gestorven als overwinnaar en daarom opgestaan uit de dooden.* Daardoor staat Jezus Christus als baken in de zee der tijden".

Geen theoloog zal zich in de bedoeling van Prof. de la Saussaye vergissen, al zal menige leek meenen, hier de belijdenis der orthodoxie te lezen. Prof. de la Saussaye stelt Christus hier voor als een groote persoonlijkheid, een type van zekerheid, wiens gestalte en levensbeeld, voor het gevoel en de ervaring van de geloovigen met hun eigen

Digitized by Google

leven versmolten is. De historie als zoodanig wordt op den achtergrond gesteld. De verzoening bestaat niet hierin, dat God zijn eeuwige liefde heeft geopenbaard (1 Joh. 2 : 1 en 2), maar hierin, dat Christus, met absolute zekerheid van het eeuwige leven, gestorven is aan het kruis. Christus, zegt Paulus (Rom. 1 : 1—3), „is krachtiglijk bewezen te zijn de Zoon Gods naar den Geest der heiligmaking uit de opstanding der dooden," twee objectieve feiten; — maar Prof. de la Saussaye zegt: „Christus is gestorven als overwinnaar en daarom opgestaan uit de dooden", twee subjectieve waardeeringsoordeelen. Prof. de la Saussaye heeft geloof en wetenschap op deze bladzijde trachten te verzoenen. De wetenschap kan geen bovennatuurlijke gebeurtenissen toelaten en derhalve, de historie wordt op den achtergrond gezet en de persoonlijkheid, een nieuw begrip van de 19de eeuw, treedt op den voorgrond. Christus is de geloofsheld bij uitnemendheid en *als zoodanig*, niet in werkelijkheid, maar voor het gevoel van Zijn discipelen, in den hemel en op aarde, het waarachtige levensbeginsel van alle geloovigen. Daardoor staat Christus als baken in de zee der tijden. —

Ik voor mij verklaar, dat ik met de grootste eerlijkheid bijna geen verschil kan zien tusschen den Christus van Prof. de la S. en den Christus van Harnack, als hij zegt, pag. 13 van zijne brochure: „Zuletzt ging dieses Leben selbst schmählich unter, — und doch, — keine Seele kann sich dem Eindruck entziehen: „Wer so stirbt, der stirbt wohl; der stirbt nicht, sondern er lebt!"" —

En toch, in spijt van dit alles, is Prof. de la Saussaye redacteur van de „Overdenkingen", waarin zoovele positief geloovige homelieën in voorkomen van anderen en hemzelven, waarin zijn eigen schoone meditatie verscheen over Joh. X : 17, 18. (Overdenk: 1ste jaarg. 2de Bundel. pag: 80), waar hij het volgende schrijft:

Digitized by Google

„Gods welbehagen rust op den Zoon, die zichzelf geheel verloochent en opoffert. Bij die keerpunten van Jezus' leven, waarop het besluit is gerijpt om zichzelf alzoo te geven, ontvangt hij de bijzondere blijken van Gods goedkeuring. Tweemalen klinkt *de stem uit den hemel:* „Deze is mijn geliefde Zoon, in wien ik mijn welbehagen heb." Eerst: toen Jezus, te zamen met het zondige volk, was gekomen tot den doop van Johannes, en daardoor getoond had te willen zijn „het lam Gods dat de zonde der wereld wegneemt." En andermaal: bij de verheerlijking op den Tabor, als het goddelijk antwoord op Jezus' besluit, aan zijne leerlingen aangekondigd, om het lijden te Jerusalem op zich te nemen." —

Al weder zou ik stellig en vast durven verklaren, dat de meeste leeken, dit lezende, Prof. de la Saussaye voor een rechtzinnig godgeleerde zullen houden. Maar laat hij hen als criticus eens verhalen, dat Mahomed ook stemmen hoorde en geestelijk geëxalteerde profetische naturen zeer dikwijls geluiden vernemen, maar men niet bepaald denken moet aan een stem van God, een klank buiten Christus in de lucht, en dat Mozes en Elia op den berg der verheerlijking, legendarisch in het O. T. en waarschijnlijk mythisch in het N. T. zijn omgesteld, laat hij eens ronduit zeggen, dat hij in een wetenschappelijke lezing, Christus alleen heeft voorgesteld als type van zekerheid, — en al de stichting is voor het ernstig gehoor verloren. De gemeente vraagt, „wat er staat", en niet: „hoe men met de wetenschap er een natuurlijke verklaring voor kan vinden!"

Wij hebben genoeg voorbeelden aangehaald. **Wij zien, dat de ethisch-critische theologen met de beste bedoeling de gemeente de Bijbelsche historie meêdeelen, maar er zelf een verborgen zin achter zoeken en zoodoende den schijn van groote onwaarheid op zich laden.**

Wij willen de oudere theologen van ethisch-critische richting niet hard vallen en verdacht maken, ja, sterker, wij bewonderen hun pogingen, om geloof en moderne we-

Digitized by Google

tenschap met elkaar te verzoenen. En waar er zoo sterke solidariteit bestaat, tusschen hen en de Vermittelungs-theologen van Duitschland en Engeland, valt alle oneerlijkheid voor ieder individu op zichzelven weg. Maar, zoo eerlijk zij jarenlang meenden te zijn met hun standpunt te rechtvaardigen, zoo eerlijk meenen wij te zijn, aan wie zich dit compromis van geloof en wetenschap vóórdoet als onhoudbaar en bedriegelijk, door met kracht te protesteeren en onze overtuiging bloot te leggen. Wij jongeren, die, opgegroeid onder leermeesters van dezen stempel, lang meêgecritizeerd hebben, — wij gevoelen de leugen van dit standpunt. Wij voelen ons voortdurend in tegenspraak met ons zelven. Wij weten niet, waaraan wij ons houden moeten. Zoo lang de critiek alleen op het O. T. toegepast werd, hebben wij de consequentic van het critische beginsel niet doorzien en zijne gevolgen voor onschadelijk gehouden, — maar sinds Ds. Zeydner, op de vergadering van 29 April 1896, ten aanhoore van de gansche predikanten-wereld, als eenig ware stelling heeft aangekondigd: „Op het N. T. moet dezelfde critiek worden uitgeoefend, als op het O. T.; in de kerk hoort geen uitwendige autoriteit," — sinds Ds. Zeydner deze twee stellingen verkondigd heeft, met instemming van alle ethisch-critische godgeleerden, Prof. Valeton, Prof. de la Saussaye, Prof. van Dijk, enz., — van dit oogenblik af weten wij, waar wij ons aan te houden hebben en zien de onmogelijkheid in, om deze twee zaken te verbinden: **wetenschappelijk te critizeeren en geloovig den Bijbel te verkondigen.**

De 29ste April was een *diës ater*.

Onder het referaat zelf gevoelden wij, instinctmatig, dat de spreker te ver ging, maar 's avonds in Buwalda nàvergaderende kwamen wij tot de overtuiging, dat wij door Ds. Zeydners referaat eenvoudig alle vertrouwen op Gods woord verloren. Wij waren geschokt en zij, die daar

Digitized by Google

bijeen waren, waren geen dwepers, geen eerzuchtigen, die jaagden naar de gunst der menigte, maar eerlijke gemoederen, die alleen een grond wilden hebben voor hun prediking, een „δός μοι ποῦ στῶ" voor hun evangelie-arbeid. Wij zaten bijeen als de grenadieren van Heine en hadden een gevoel, alsof onze Koning gevallen ware. „Wij hebben iets verloren vandaag", zei de een; en een ander zuchtte: „Eerst moet ik het Evangelie van Johannes nog eens doorlezen en dan heb ik weer moed tot spreken"; en een derde verklaarde: „Als Ds. Zeydner gelijk heeft, staat de geheele kerk op losse schroeven." Wij voelden, dat wij voor een levensquaestie gesteld waren. Dit was echter aller overtuiging: „Het behandelde vraagstuk moet nauwkeurig onderzocht worden." — Bij de fontein Rogel wierp Adonia zich op als tegenkoning van Salomo, — hoe wijs onze leermeesters zijn, wij hebben in „Buwalda" een verbond tegen hen gemaakt en besloten hun beweringen te weerleggen.

Wij hebben gewerkt, onderzocht, nagedacht en thans rest ons nog ons standpunt te formuleeren.

I. Wij beginnen met te zeggen, dat wij de critiek *niet vertrouwen*. Zij is gekomen van *verkeerde zijde*. Prof. Valeton erkent zelf (Voorrede „Profeten van Israël", van W. Robertson Smith) dat zij afkomstig is van Prof. Reuss in Duitschland en Prof. Kuenen in ons vaderland. Wij vertrouwen deze critiek niet en waarom *niet?* Critizeeren is een soort van denken en denken is vergelijken. Alle denken is vergelijken. Bij vergelijken heeft men evenwel altijd, onbewust of bewust, een hoogsten maatstaf ter beoordeeling van waarheid en leugen. De maatstaf verschilt bij verschillende volken en bij dezelfde volken in verschillende eeuwen. In vroeger dagen was de hoogste maatstaf het geloof aan de almacht van God, die voortdurend zijne wonderen openbaarde, en achttienhonderd jaren lang heeft

Digitized by Google

zich het waarheidsbesef dan ook volstrekt niet tegenover den Bijbel geschokt gevoeld. De grootste geesten hebben zich kinderlijk voor Gods Woord gebogen. Dichters, denkers, schilders en beeldhouwers, keizers en koningen hebben den Bijbel verheerlijkt. Een Dante, Michel Angelo, Bramante, Brunelleschi, Savonarola, Fra Angelico, Erasmus, Luther, Calvijn, Vondel, Rembrandt, de Ruyter en het stoere geslacht der Dordtsche vaderen, hetwelk thans in Paul Krüger en de zijnen herleeft, kerkvaders, hervormers, groote geesten en brillante genieën, hoofden met stalen denkkracht en met ijzeren geheugen, hebben éénmaal den Bijbel met al zijne supranatureele verhalen in aanbiddenden eenvoud aangenomen. En thans, — *horribile dictu!* — meenen ontwikkelde kinderen op de catechisatie zich aan de heiligste gebeurtenissen te mogen ergeren, omdat ze wonderlijk zijn Wat is er toch gebeurd, dat het waarheidsgevoel zulk een groote verandering heeft ondergaan? Het antwoord op deze vraag is, dat, tengevolge van de natuurwetenschap, de hoogste maatstaf is geworden: de wetmatigheid van het heelal, waarin men de wet der evolutie heeft meenen op te merken (Harnack, meergenoemde brochure, pag. 5). Galileï werd nog verbrand, omdat hij zeide: „De zon staat stil en de aarde draait", en men meende in den Bijbel het getuigenis te vinden: „De zon draait en de aarde staat stil." Galileï had recht; de wetenschap heeft hem in het gelijk gesteld. Het wonder is van dien tijd af aan op den achtergrond gekomen; overal vond men in de natuur wetten. Al is voor het eeuwige heelal zelf geen veranderlijkheid en evolutie aan te nemen, evenmin als tijd en ruimte, men ontdekte in de tijdelijke verschijnselen de wet der ontwikkeling. De leuze werd: *natura non facit saltus.* Men vond ontwikkeling in talen, kunsten, wetenschappen, in volken en rassen van volken. Schiller mocht reeds spreken van de „entgötterte Natur;" — „Bilderdijk,"

Digitized by Google

zegt Huët, „zag reeds den hemel ontvolkt en de aarde herschapen in een industrieele onderneming." De wetenschap, in duizende gevallen bevestigd, gaat uit van het causale verband aller dingen en zoekt overal eenheid en ontwikkeling. Het waarheidsgevoel is hierdoor veranderd; ons dreigt van de zijde der wetenschap het gevaar, slechts voor waar te houden, wat zich in zijn ontwikkeling door ons laat kennen en met de tegenwoordige realiteit overeen stemt. De Bijbelcritiek, afkomstig van mannen als Kuenen en Wellhausen, tracht onder den invloed van de natuurwetenschap haar ontwikkelingstheorieën in den Bijbel terug te vinden. Robertson citeert („Israëls Oude Godsdienst", pag. 49): „Kuenen stemt toe, dat geen zekere uitkomsten zijn bereikt, zoolang de critici op zuivere litterarische gronden zochten te bepalen, welke de rangschikking was bij de samenstelling der bronnen; en dat slechts met de hulp van de „historische critiek" eene rangschikking van deze mogelijk is." De Heeren critici zijn dus aprioristisch; de maatstaf, waarmede zij zich tot oordeelen zetten, is de leer der evolutie, de wetenschap zoekt ontwikkeling in den Bijbel van natuurgodsdienst tot het ethisch monotheïsme in Israël. Deze kan zij natuurlijk gemakkelijk vinden, maar ten koste van het wonder; alle bovennatuurlijke personen en gebeurtenissen worden verwezen naar het rijk van legenden en mythen, en het kan niet anders, of voor deze critiek moet de Christus bezwijken, als het Wonder bij uitnemendheid.

Voor dengene, die echter Christus als zijn Verlosser heeft leeren kennen, is het echter de vraag, of de tegenwoordige wetenschap, met haar nivelleerende tendenzen, ook zelfs in de eenvoudigste quaesties te vertrouwen is, daar juist Israël er aanspraak op maakt, als het uitverkoren volk bij uitnemendheid, naar geheel eenigen maatstaf beoordeeld te worden. Het is zoo waar, wat Robertson zegt (pag. 560

Digitized by Google

van bovengenoemd boek): „Er moeten litterarische en psychologische wonderen in Israël plaats gehad hebben, die althans niet minder in strijd zijn met rede en ervaring, dan één van de natuurwonderen van het Oude Testament." Het is dáárom vooral de vraag, of de critische wetenschap ten opzichte van Israël te vertrouwen is, omdat zij nog zoo ontzettend veel problemen onopgelost laat, haar theorie in zichzelve zoo weinig plausibel is en zij tot heden niet in staat is geweest, zonder geheel eenige, bovennatuurlijke openbaring te verklaren: „de oorsprong van Israëls godsdienst, het diep zondebesef, het geheel eenig zelfbewustzijn, den geest van het profetisme en de verwachting van een Messias," enz. enz. omdat zij het ontstaan van het Christendom tot heden volstrekt niet heeft kunnen begrijpelijk maken, en omdat zij ten slotte het geheele begrip van Openbaring opheft, dat, als het kenmerkende voor Israël, recht heeft, vóór alle dingen opgehelderd te worden. **Wij vertrouwen de critiek niet, omdat zij het volk van Israël vernedert tot den rang van een gewone natie en Israël zelf er aanspraak op maakt, als de profeet onder de volkeren, met bizondere onderscheiding behandeld te worden.**

II. Beginnen wij met te zeggen, dat de critiek niet te vertrouwen is, omdat haar oorsprong niet deugt, hare verklaringen niet voldoen en het volk van Israël een geheel éénige beschouwing van zijn historie eischt, — we gaan verder en zeggen, dat we evenzeer *het dogmatisme* verwerpen van Dr. Kuyper en van de Christelijk Gereformeerde richting. Wij vinden het vooreerst gevaarlijk, de hypothese vast te houden van een letterlijke, mechanisch-organische inspiratie der autographa des Bijbels, op grond van het Apostolisch getuigenis en het oud-kerkelijk inzicht, omdat: *a.* dit getuigenis niet op den geheelen Bijbel kan slaan, daar deze nog niet bestond in de tegenwoordige gestalte; *b.* omdat Jezus Christus zoo vrij was tegenover de letter van het Oude

Digitized by Google

Verbond, en *c.* omdat de tallooze tegenstrijdigheden in handschriften en vertalingen, zulk een hypothese tot een illusie maken, waar men niets meê beginnen kan.

Trouwens een man als Dr. Kuyper zit er zelf mee verlegen en breekt zijn eigen beginsel op eenigszins onbegrijpelijke wijze, door aan te nemen, dat de contradicties, die niet te loochenen zijn, door overschrijvers in den tekst zijn geslopen. Neemt men ook maar één fout in den Bijbel aan, dan is het principe der mechanisch-organische inspiratie-theorie gebroken en kan men er niets mede aanvangen. Wij keuren de houding van Dr. Kuyper daarom zoo sterk af, omdat hij, zich zelf plaatsende op het standpunt der palingenesie (Voorrede „Encyclopaedie") krasser dan iemand gebruik maakt van de causaliteitswet en de evolutie-theorie, en, opklimmend op grond van den letterlijk ingegeven Bijbel, van inductie tot inductie, van generalisatie tot generalisatie, een dogmatisch-ijzeren systeem van logica opbouwt, dat voor de wetenschap toch onlogisch (men zie de beoordeeling van Dr. F. E. Daubanton.) den geloovige doodknijpt met zijn leer der Eeuwige Souvereiniteit Gods, die door uitverkiezing den één brengt tot het licht der genade en den ander laat onder den vloek der eeuwige verdoemenis, een systeem, zoo koud, als de Satan onder in de hel van Dante te midden van het ijs der rhetorica, lijnrecht indruischende tegen de liefde Gods, geopenbaard in Jezus Christus, die niet slechts in het marmer beeld van Thorwaldsen, maar in volle werkelijkheid, de armen uitbreidt naar de verloren wereld en zegt: „Komt tot mij, gij die vermoeid en beladen zijt en ik zal u rust geven!" Wij verwerpen de geestelijke tyrannie van deze koude geloofsleer, die de gemoederen tyranniseert, als ware zij een decreet van den autocratischen Paus te Rome, den stedehouder van Christus op aarde! — Wij gunnen de gereformeerden de theologie van Dr. Kuyper, Dr. Bavinck en Dr. Hoedemaker, den Standaard en den

Digitized by Google

Heraut, de werken van Smijtegeld, Smout en Trigland, de canones van Dordt en de Institutie van Calvijn, — **wij hebben iets anders noodig.**

III. Verwerpen wij de critiek, wij verwerpen haar niet op grond van de oud-dogmatische inspiratie-theorie, maar wel, omdat wij bij *de modernen* zien, voor welke, vage aspiratiën van het menschelijk hart zij slechts ruimte kan laten. Wat hebben de modernen door haar van den Bijbel overgehouden! Van een boek der openbaring is het voor hen geworden een boek met diep godsdienstige gedachten. Hun Christus is een mensch, en een mensch, wiens moraal al moeilijk in den strijd om het bestaan te verdedigen is. Op grond van godsdienstige behoeften, mogelijk nog hereditaire eigenschappen van een geloovig voorgeslacht, houden zij vast aan een persoonlijken God en een historische openbaring in den mensch Jezus, of aan een onpersoonlijke zedelijke wereldorde, — maar de ijzeren natuurwetten moeten op den duur hun geloof, zonder positieve bovennatuurlijke openbaring, tot scepticisme terug leiden.

De wetenschap moge nog niet alles kunnen verklaren en tot chemische formulen kunnen herleiden en daardoor ruimte laten voor mystieke aspiratiën (zie Holwerda. De Historische Wetenschappen, pag. 27), men kan op den duur van aspiratiën niet leven, men kan op den duur, — zegt Christus zelf tot de Samaritaansche vrouw, — niet aanbidden wat men niet weet. „Wie den Zoon loochent," zegt Johannes, „heeft ook den Vader niet."

Wij zijn het met Dr. A. Kuyper eens, dat het modernisme een „Fata Morgana" is, dat eerlang voorbij zal gaan, want wij hebben daarbij „geen realiteit Gods, geen werkelijke zonde, geen werkelijk ideaal." Het modernisme moet voor andere toestanden plaats maken. „Tweeërlei", zegt Dr. Allard Pierson („Intimis," Langs het Kerkhof, pag. 366), „is in het afgetrokkene mogelijk: òf onder den

Digitized by Google

invloed van de kritiek en natuurwetenschap zal men langzamerhand leeren de vragen naar God en eeuwig leven, als ijdel ter zijde te schuiven, om dan terug te keeren tot het oorspronkelijk-grieksche natuurleven; òf die vragen zullen blijven, in welk geval de edelen vertwijfelen en de niet-edelen in zingenot bedwelming zullen zoeken." Wij hooren, waarheen ons de critiek leiden zal, indien wij haar, als de modernen, de volle vrijheid laten! Trouwens de strijd over het modernisme ligt reeds tientallen van jaren achter ons. Wie zijn beteekenis, recht van bestaan en verwachting voor de toekomst bestudeeren wil, leze de menigte brochures van A. Pierson en Réville, van Anastasio en Opzoomer, van Doedes en Hugenholtz, van Lamers en Matthes, Cramer en Huët, van Scholten en D. Chantepie de la Saussaye, waar wij kunnen vernemen, met welke vage illusies de critiek het menschelijk hart ten slotte heeft te troosten. Wij gunnen het modernisme de muziek van Bayreuth, de poesie van mystieke dichters, als Van Eeden, Henriëtte van der Schalk en Hélène Swarth, verheven schilderijen, als „l'Assomption" van Titiaan en den „Christus voor Pilatus" van Muncaczy, — **wij hebben iets anders noodig.**

IV. Hebben wij onze bezwaren tegen het standpunt van de gereformeerden en van de modernen, in zake de Bijbelbeschouwing, — wij kunnen het standpunt evenmin goedkeuren van *de ethisch-critische theologen*, d. w. z. van die theologen, die meenen het volle recht te kunnen geven aan het geloof in Christus en aan de moderne wetenschap, die, — heerlijk ideaal, prijzenswaardige illuzie! — verzoening meenen te kunnen brengen tusschen hoofd en hart, geloof en wetenschap. Deze godgeleerden, hoe goed hun bedoelingen zijn, willen *te veel* hebben en verliezen daardoor *alles.* Hun standpunt is zóó halfslachtig, dat zij moeilijk het verwijt kunnen ontgaan, bedriegelijk te zijn tegenover zichzelven, tegenover de modernen en tegenover de ge-

Digitized by Google

meente Hoewel deze bewering reeds oud is en dezelfde beschuldiging is ingebracht tegen de stellingen van Rothe, in zijn „Zur Dogmatik" uitgesproken, is het noodig het oude bezwaar te herhalen, daar het referaat van Ds. Zeydner een opkomende generatie van predikanten gesteld heeft voor vragen, die het oudere geslacht van theologen reeds vroeger voor zichzelf heeft moeten oplossen De ethisch-critische theologen hebben met de modernen ontzettend veel gemeen. Zij erkennen met de modernen het volle recht der wetenschappelijke critiek (Zeydner, brochure, pag. 25.); zij splitsen met de modernen het Oude Testament in historisch-litter. en geestelijk-godsd. inhoud, om vrij te zijn tegenover de geschiedenis en de idee te kunnen behouden (pag. 2); zij erkennen met de modernen de beteekenis van de zoogenaamd historische methode, volgens welke voor Israël geen uitzondering mag gemaakt worden onder de volkeren der aarde (Prof. Valeton, „C. en het O. T.", pag. 12.); zij passen met de modernen op de heilige historie dan ook vrijmoedig toe de leer der evolutie (Zeydner, brochure, pag. 6—9.); zij aanvaarden met de modernen, althans voor het O. T., de meeste wetenschappelijke resultaten (Prof. Wildeboer, voorrede „Letterkunde des O. V.", pag. 4.); zij zijn met de modernen consequent in hun wetenschappelijke argumentatie, en zeggen, dat dezelfde critiek moet worden toegepast op het N. T. (Zeydner, brochure, pag. 21.); zij zijn het met de modernen ééns, dat men van niet één woord kan zeggen: „Zóó juist, en niet anders heeft de Heer gesproken!" (pag. 16.); zij verliezen dan ook met de modernen *alle* uitwendige autoriteit (pag. 18.); zij zeggen met de modernen: „De inwendige autoriteit van den H. G. beslisse" (pag. 22.) en verklaren, al is het met een zucht: „Wil men dit subjectief noemen, men doe het vrij" (pag. 22.). Met de modernen erkennen zij de volle beteekenis van het subjectivisme.

Digitized by Google

Nu zou het toch niet meer dan begrijpelijk zijn, dat zij veel, duizende resultaten der wetenschap, met de modernen gemeen hebbende, uit het onder het zedelijk gezag des Bijbels (Prof. Chantepie de la Saussaye, „Zekerheid en Twijfel", pag. 139) gevormd subjectief gemoedsleven, opbouwden éénzelfde Godsidee, om daaruit dezelfde levenswaarheden af te leiden. Maar neen! den God der modernen verklaren zij voor een „Gedankending", en wat doen zij zelven? — Nu volgt de door zoo weinigen begrepen en gekunstelde gedachtengang, die alle mogelijke verwarring sticht, in het brein van tallooze gemeenteleden en predikanten. Op grond van het gemoedsleven, gevormd in het milieu van Bijbelsch godsdienstig-zedelijke idealen (wat voorbarig toegeschreven aan den H. G., van wien men zonder objectieve overlevering niets weet) staan zij met eerbied tegenover den persoon van Christus. Ook de meest rigoristische wetenschap kan achter den Bijbel een enorme persoonlijkheid vermoeden (zie Harnack, bovengenoemde brochure, pag. 16). En nu volgt de combinatie tusschen geloof en wetenschap! In overeenstemming met de wetenschap en op grond van het gemoedsleven durven de ethischen, — sommige meer verstandelijk (Chantepie de la Saussaye) volgens de theorie van Werth-urtheil, uit de philosophie von Lotze, — anderen (Zeydner en Valeton) meer intuïtief door middel van de geheimzinnige voelhorens der rede, samengaande met een *ignorantia docta et sapiens* (Zeydner, brochure, pag 32), — Christus, *achter* de Schriften verklaren voor alles wat de Bijbel omtrent Hem leert, voor Gods Zoon, den reine, den heilige, den zondelooze, die gestorven is, maar ziet, Hij leeft! — God, geopenbaard in het vleesch. En van uit dezen geschiedkundigen Christus achter de Schriften, als objectief middelpunt, aan wien zij beweren al hun geloof te danken te hebben, trekken zij de stralen, zoo niet van hun dogmatiek dan toch van hun dogmatische

Digitized by Google

fragmenten (Zeydner, brochure, pag. 32, en Chantepie de la Saussaye, „Z. en T.", pag. 140, 141), die in hoofdzaken overeenstemmen met het geloof der gemeente en de uitspraken der orthodoxie, met dit verschil echter, dat dezelfde waarheden als van „den Staat der Rechtheid", „Zondeval", „Verband van Zonde en Dood", enz. enz., door de gemeente historisch uit den Bijbel afgeleid worden en door de ethisch-critische theologen philosophisch in *idee* geponeerd worden. Over het geheel genomen hetzelfde ten slotte geloovende, maar op *geheel* andere gronden dan de gemeente, meenen zij volkomen eerlijk te zijn, door den Bijbel als ware hij historisch vertrouwbaar den volke te verkondigen, ofschoon zij, als wetenschappelijke mannen, met de modernen een geheel nieuwe beschouwing hebben van den gang en het wezen der Godsopenbaring in den Bijbel, eene beschouwing, lijnrecht tegenovergesteld aan de eeuwenoude kerkelijke traditie.

Welk een gecompliceerde philosophie! Geen wonder, dat de Heeren altijd klagen niet begrepen te worden! Men moet jaren lang persoonlijk met hen verkeerd hebben, om een blik op hun standpunt te krijgen. Telkens meent men het te kunnen aanvaarden, en telkens ziet men zich weer genoodzaakt, het los te laten.

De moedige consequentie van Ds. Zeydner, in zijn referaat van 29 April '96, heeft mij en velen de oogen doen open gaan, en wij zeggen, *dat dit standpunt voor een eerlijk man, die in de gemeente van Christus werkt onhoudbaar is.*

Dit standpunt is bedriegelijk voor den Godgeleerde tegenover zichzelven.

Met de modernen erkent men het volle recht van de wetenschappelijke critiek, maar verwerpt Sayce en Hoedemaker als wetenschappelijke knoeiers (en *als* er geknoeid is, heeft men gelijk, — knoeien mag nooit!). Men erkent: wetenschap eischt consequentie, d. w. z. volkomen bevre-

Digitized by Google

diging van het waarheidsgevoel, d. i. „geen apriorisme, maar volkomen eerlijkheid.” Men verklaart: in de wetenschap heeft men alleen met goed geconstateerde feiten en juiste gevolgtrekkingen te maken. — Goed! als men zoo oordeelende, de superioriteit van een man als Kuenen heeft moeten erkennen ten opzichte van het O. T.; als men hem telkens gelijk heeft moeten geven, als men, stuk voor stuk, den Bijbel in den smeltkroes der critiek heeft zien louteren, als men Genesis I—XI tot mythen heeft zien herleiden, de verhalen der aartsvaders tot stampersonificatie's, als men ontwikkeling heeft leeren kennen in Hebreeuwsche taal, Hebreeuwsche begrippen, Hebreeuwsche gewoonten, in duizend nuanceeringen, als men heeft moeten erkennen dat duizend voorstellingen van den Bijbel gebleken zijn, onwaar te wezen; — als men met een man als Harnack, ten opzichte van het N. T. heeft moeten belijden („Dogmengeschichte", pag. 59.): „Jedes einzelne Wunder bleibt geschichtlich völlig zweifelhaft, und **die Summation des Zweifelhaften führt niemals zu einer Gewiszheit**", als men derhalve met hem, ook in het N. T., moet aannemen tallooze fouten, als neêrslag van den strijd der Heidensch- en Joodsch-Christelijke partijen (Zeydner, brochure, pag. 10, Matth. 5 : 17—20, enz.), als men derhalve ook van het N. T. de uitwendige autoriteit heeft laten vallen,..... komt dan de theoloog, die in Christus meent te kunnen gelooven, niet in schrikkelijke tegenspraak met zichzelven? Zal hij zich niet honderdduizend maal afvragen: „Volg ik geen cirkel-redeneering? Hecht ik niet dáárom aan het zedelijk gezag van den Bijbel en den persoon van Christus, omdat het geloofsleven mij in mijn jeugd dierbaar is geworden? Heeft God zich werkelijk historisch in Christus geopenbaard, of schep ik mij een fictieven Christus achter de Schriften? Wordt mijn wetenschappelijk geweten niet door Jezus Christus en de dogmatische waarheden uit Zijne

Digitized by Google

verschijning afgeleid, ernstig beleedigd? Is het niet ridicuul te zeggen, „dat het Evangelie van Christus zoo vast staat, omdat er wetenschappelijk geen woord van zeker is, zoodat, wanneer uit wetenschappelijk oogpunt een bezwaar tegen één van Christus' woorden kan ingebracht worden, men altijd de mogelijkheid kan onderstellen, dat Hij het niet gesproken heeft?" (Dr. J. A. Cramer.) Is het niet dwaas, op zulk een wijze een Christus te fingeeren? Is het geheele begrip van God, in Christus tot ons gekomen, geen onzin? Had Spinoza geen gelijk, toen hij zeide, dat men even goed kan aannemen, dat een cirkel een driehoek wordt? Dring ik mij niet iets op? Mag ik wel eigenlijk van een Heiligen Geest spreken? Gevoel ik nu bepaald zulk een nauwkeurig waarneembare leiding in mijn binnenste? Is de moraal van Christus wetenschappelijk wel te rechtvaardigen, in den strijd om het bestaan? Is het geheele begrip van zonde en oordeel niet onzinnig, in overeenstemming met mijn kennis van de psychologie, met haar leer van de herediteit, den determineerenden aanleg en de gepraedestineerde omstandigheden? Blijft er voor het individu ook maar een schijn van vrijheid over, zoodat een laatste Oordeel gerechtvaardigd kan zijn? Kan ik, die zoo gaarne helder denk, mij iets van de bovenzinnelijke wereld voorstellen, van engelen, daemonen, opstanding en eeuwig leven? Zijn al deze voorstellingen van Christus niet slechts van historische waarde, vrucht van Farizeesche geleerdheid en kinderlijk bijgeloof des harten? Zou Christus geen gewoon mensch zijn geweest, gevangen in ideeën zijner dagen? Is het voor mij, een met wetenschap doorvoeden Westerling, voor mij, wetenschappelijk man, niet bedriegelijk, Hem, die toch zoovele dingen gezegd heeft, die mijne geleerdheid kan weerleggen, als Gods Zoon te verkondigen? Is het geen creatuurvergoding, is het geen heidendom? Heeft Robertson geen gelijk, als hij zegt (pag. 574.): „Zoover ik zien kan,

Digitized by Google

kunnen de argumenten, op O. T. gebied gebezigd, even goed dienst doen op N. T. gebied, en kan de Evangelische geschiedenis critisch gereconstruëerd worden uit de richtingen en denkbeelden der 2de eeuw, even goed als het bericht van den vóór-profetischen godsdienst bij de Hebreeuwsche schrijvers gemaakt is tot het resultaat van een terugstellen van later denkbeelden in vroegere tijden?" Heeft Prof. Loman geen gelijk („Questiones Paulinae") met zijn geniale hypothese, „dat de afstand van jaren tusschen Christus en Paulus, naar Bijbelsche voorstelling, onwaar moet zijn?" Zijn de hoofdbrieven niet onecht? en moet er niet een veel langer tijdsverloop aangenomen worden tusschen den historischen Christus en de hoofddenkbeelden van het N. T.? Heeft Max Müller geen gelijk (Wetensch. Bladen. Nov. 96), als hij invloed vermoedt van het Buddhisme op het Christendom en de schoonste verhalen van het N. T., als die van den Verloren Zoon, de Spijziging der Vijfduizend, Petrus op de Wateren, Johannes 8, enz., uit dien oorsprong meent af te moeten leiden? Is de Bijbelsche Christus niet een vrucht van het syncretisme der religieuze en zedelijke ideeën, die in de eerste eeuwen der Christelijke kerk elkander ontmoetten, onder de wereldheerschappij der Romeinen? Is Christus geen mensch? —

O, wanhopige gedachte! De man van wetenschap kan niet tot zekerheid komen. Het schoone boekje van Prof. de la Saussaye, reeds zoo dikwijls genoemd, draagt er de duidelijkste sporen van. Het is wikken en wegen en de zaak van honderd zijden bezien, maar men krijgt niet den indruk van waarachtige overtuiging; teerde ook hij niet op het geloof van zijn jeugd, als al de ethisch-critische theologen, hij zou de argumenten verre van zich werpen, waarmeê hij thans nog van zekerheid durft te spreken. De man van wetenschap ziet altijd zich achtervolgd door de bange vraag: „Was Christus een mensch?" — Wat maakt

Digitized by Google

dit standpunt den godgeleerde bedriegelijk tegenover zichzelven! — Zondagsmorgens tien uur luidt de klok en de gemeente gaat op; — de gemeente verwacht historische zekerheid, den Bijbel met zijne heilige geschiedenis. De gemeente kent geen wetenschappelijke moeilijkheden, en de wetenschappelijke predikant heeft een oogenblik later voor haar op te treden, als man des geloofs, — en hij *is* een man des geloofs, hij *wil* een man des geloofs zijn, hij heeft in Christus vrede gevonden, maar hij kan dien Christus in Zijne grootheid niet verkondigen, zonder de realiteit der Bijbelsche verhalen te aanvaarden, en hij preekt, en hij bevestigt en hij zegt: „De Heer heeft gesproken, de Heer heeft wonderen gedaan, de Heer is gestorven ter verzoening van hemel en aarde, de Heer is opgestaan uit de dooden en is zittende ter rechterhand Gods, vanwaar Hij ons helpt en leidt door Zijnen Geest, en vanwaar Hij komen zal, om te oordeelen de levenden en de dooden." Maar op dienzelfden stond, dat de prediker, als man des geloofs zoo staat te getuigen, schreit dikwijls zijn hart, terwijl hij toch, als wetenschappelijk man, die het recht der critiek verdedigt, onmogelijk zoo maar op eens al de vragen kan terzijde stellen, waarmede hij zich de gansche week heeft bezig gehouden, en waardoor hij telkens voor de vraag is gesteld geworden: „Was Christus een mensch?" — Het waarheidsgevoel van menigen predikant wordt in dien bangen strijd van geloof en wetenschap op een zwaren proef gesteld. Deze tweestrijd is nog denkbaar voor een professor in zijn catheder, maar niet voor een predikant, die gaat in huisjes en hutten, en de armen, de kranken en de stervenden voortdurend heeft te troosten met de woorden van den Christus des Bijbels. Welk een weemoedige gedachte: „Mogelijk troost ik hen met subjectieve, dichterlijke illuzie's, die de vrucht zijn van poëzie en verbeelding, maar geen gift van Goddelijke openbaring!" — O

Digitized by Google

ontzettende, weerzinwekkende voorstelling! Deze tweestrijd kan niet aanhouden, en moet op een of andere wijze beslecht worden. Men moet kiezen tusschen wetenschap en geloof, maar de ethisch-critische theoloog, die meent beiden te kunnen verzoenen, pleegt *pia fraus* tegenover zichzelven.

Dit standpunt is bedriegelijk tegenover de moderne collega's en de gemeente.

Onder de modernen worden ook veel nobele karakters aangetroffen. (Men leze het vrome boek van den modernen Prof. W. Hermann, „Der Verkehr des Christen mit Gott," en „Een Bundel Preeken", van J°. de Vries, Doopsgez. Pred. te Haarlem.) Het zijn niet allen wereldlingen en naturalisten; de mystiek speelt bij hen een groote rol. De ethische modernen werpen hoe langer hoe meer alle philosophie weg en gelooven, op grond van het onder invloed van den Bijbel gevormd gemoedsleven, aan een Vader die in de Hemelen is. Ook zij hebben zich dikwijls, onder tranen en gebeden, langzamerhand losgescheurd van het kinderlijk geloof der jeugd aan de historische vertrouwbaarheid der Schrift. Lees maar eens „Oudere Tijdgenooten", van Allard Pierson. Welk een smart in den uitroep (pag. 118): „Daarom gedenk ik u met dankbare ontroering, vrienden mijner ouders, harten van goud." — Hij doelt op de mannen van het Réveil, — da Costa, de Clercq, Heldring, enz. . . . „Gij begrijpt niet, dat men zijn huis verlaten kan, om de wijde wereld in te gaan; aan tooneelen van zijn jeugd den rug kan toekeeren; een laatsten kus kan drukken op moeders dierbaar gelaat, om, met dat onvergetelijk beeld in het hart, langs vreemde kusten te dwalen; gij begrijpt allerminst, dat wie zijn God verliest, zijn God zal vinden." — Zulke modernen zijn er bij duizenden, die, met wanhoop in het hart, den God hunner jeugd verloren hebben, om eindelijk, in eigen hart en geweten een anderen God terug te vinden (en dien dan dikwijls, even als A. Pierson, nog

Digitized by Google

weer te verliezen!). Daar zijn nobele modernen, met groot persoonlijk geloof en diep geestelijk leven. Deze mannen echter, hoe zij werken, schrijven en prediken, zij arbeiden tevergeefs. Zonder positieve openbaring vermogen zij niets tegenover de trivialiteit der wereld, en de gemeente, die geloovig is, verstaat niets van de philosophieën, waarop hun persoonlijk geloof rust; het volk bekommert zich niet, om de gedachten van menschen, het volk wil Gods stem hooren in de geschiedenis der openbaring, in Israëls heilige wonderhistorie, en deze kunnen de modernen met een eerlijk hart niet meer verkondigen. Zoo staan deze mannen zoo goed als alleen.

Met het oog op dezen toestand, is het standpunt der ethisch-critische theologen bedriegelijk tegenover de moderne collega's. Wij hebben reeds herhaaldelijk gezien, dat de ethisch-critische theologen, evenmin als de modernen objectieve overlevering, heilige historie, een vertrouwbaren Bijbel kunnen geven. Wij hebben gehoord, dat Ds. Zeydner zegt: „Wij kunnen nooit met wetenschappelijke zekerheid zeggen: Zóó juist heeft de Heer gesproken", — wij hebben vernomen, dat hij de volle beteekenis van het subjectivisme erkent, — in één woord, wij weten, dat hij en zijne geestverwanten slechts waarde hechten aan *persoonlijke* zekerheid, *persoonlijk* geloof, *persoonlijke* intuïtie der waarheid. Deze godgeleerden denken zich, als voorwerp van het geloof, *Christus achter de Schriften*, gelijk zich de modernen denken, *God achter de wereld.* Maar omdat zij, (hoogst inconsequent tegenover hun wetenschap, onbegrijpelijk, absurd), dien Christus achter de Schriften als Gods Zoon denken, als het Wonder bij uitnemendheid, niet buiten, boven, of in de wereld, maar in de dagheldere historie, en van uit dezen Christus als middelpunt, een geloofsleer opbouwen, die vrijwel met die der orthodoxie overeenkomt, meenen zij den volke den ouden Bijbel te mogen verkondigen, daar de

Digitized by Google

gemeente hun standpunt toch niet begrijpt en de Bijbelsche verhalen toch alleen vorm en uitdrukking kunnen geven aan hun ideeën.

Wat is deze houding bedriegelijk tegenover de moderne collega's! Men hoort dan ook, in particuliere gesprekken, honderd malen dien grief met minachting behandelen. De ethisch-critische theologen hebben ten slotte, evenmin als de modernen, een historisch-vertrouwbaren Bijbel, en toch verkondigen zij dien. De ethisch-critische theologen brengen ten slotte, evenals de modernen, hunne persoonlijke geloofservaringen, en terwijl de laatsten, de historie ontkennend, geen invloed kunnen uitoefenen, beginnen de eerste meer en meer de gemeente te beheerschen, en oefenen een invloed, door iets wat ten slotte niet hun eigendom is. Zij voldoen de groote menigte, die den ouden Bijbel meent te hooren, zij voldoen de meer-beschaafden, die tusschen de regels dóór vernemen, dat veel zinnebeeldig wordt opgevat. Wat is deze houding bedriegelijk tegenover de gemeente, welk een onprotestantsch clericalisme, welk een Roomsche onderscheiding van exoterische en esoterische kennis, welk een hierarchische gewetensdwang in een land, waar godsdienstvrijheid is, welk een verschil tusschen preekstoel en studeerkamer, tusschen catheder en kansel, tusschen dictaat en predicatie! De gemeente gelooft alleen op grond van de waarheid der heilige historie en ethisch-critische predikanten voldoen aan deze behoefte, op voorwaarden, die het gehoor niet kan beoordeelen.

Wij verwerpen het standpunt van deze theologen, omdat de eerste eisch van een Christen moet zijn, dat hij ten allen tijde waar is. **Is de Bijbel historisch onbetrouwbaar gebleken, onder invloed van de moderne wetenschap, dan hebben wij de uitwendige autoriteit totaal verloren, dan hebben we niets dan subjectieve ervaring, en alle geloof, dat op grond hiervan geformuleerd wordt, is vrucht van philosophie, niet van open-**

Digitized by Google

baring. Hebben we nu éénmaal dit standpunt, dan hooren we ook tot de modernen en hebben dit van de daken te verkondigen.

Wij gunnen de ethisch-critische theologen den naam van wetenschappelijke mannen te zijn, het intellectueele genot van gemoedsphilosophieën te verkondigen en de methode van Plato, om met het hart op te bouwen, wat met het hoofd is afgebroken, — **wij hebben iets anders noodig.**

V. **Wij noemen ons gaarne ethisch**, in tegenstelling van gereformeerd, modern en ethisch-critisch en nemen de definitie van Prof. Valeton zelf over (Prof. Valeton, voorrede, Beoordeeling van Scholtens „Leer der Hervormde kerk," pag. 4): „Het ethisch beginsel stelt als voorwerp van ons geloof Jezus Christus, den Middelaar Gods en der menschen, in wien God zichzelven heeft geopenbaard, d. i. bekend gemaakt."

Wij gaan uit van Christus, niet van den fictieven Christus achter de Schriften, maar van den Christus der Schriften. Wij hebben in Hem onzen Heiland en Verlosser gevonden, zooals Hij in allen eenvoud in den Bijbel wordt geteekend, groot, majestueus, geheimzinnig, onbegrijpelijk, in een aureool van almacht, liefde en gerechtigheid. Als zulk een Zoon van God geen fictie, maar werkelijkheid is geweest, dan zijn wij gelukkig, dan is „Life worth living", dan kunnen wij anderen gelukkig maken. Deze bijbelsche Christus vindt een getuigenis des Geestes in ons hart, en nu doen wij met Nicodemus een voor het verstand onlogischen sprong. Terwijl vele oversten ook nog heden ten dage niet in Hem gelooven, zeggen wij, met den raadsheer van Jeruzalem, „men moet Hem zien en hooren." Al begrijpen wij niet (Joh. 3), wij willen gelooven. Gelooven wij nu in Hem, als opperste Wijsheid en eeuwige Waarheid, dan willen wij ook, waar Hij zich beroept op de Schriften en hunne wondervolle openbaring, deze Schriften nemen, zooals zij voor ons liggen. Was Christus vrij tegenover de letter en

Digitized by Google

het enkele verhaal, wij kunnen als Hij, daartegenover vrij zijn, maar hebben als Hij, den wonderlijken gang der Godsopenbaring aan te nemen, een reëel Paradijs, een reëelen Zondeval, een bovennatuurlijke roeping van Abraham, en een bijzondere openbaring in Israël, met al haar mysterieuze verhalen. En hebben wij deze beschouwing van het O. T., wij willen dezelfde houding aannemen tegenover het N. T. en gelooven, dat Gods voorzienigheid, die ons toch niet bedriegen zal de boeken, die de geschiedenis van Zijn eigen openbaring bevatten, tot één geheel van heilige Schriften heeft laten verbinden, waarbij wij aanbiddend en geloovend kunnen nederknielen, maar waar tegenover wij met de wetenschappelijke critiek van het zoogenaamde gezonde verstand al zeer weinig beginnen kunnen. In Christus geloovende, willen wij ernst maken met het woord „Voorzienigheid" en gelooven, dat wij de Bijbelsche traditie *aprioristisch* geloofwaardig mogen achten. Wij kunnen niet indenken, dat Christus, de eeuwige Waarheid zelve, als mensch een geheel verkeerde voorstelling kan gehad hebben van den grooten gang der Godsopenbaring, van Israëls heilige historie, een voorstelling, die eenmaal voor een geheel andere beschouwing van de 19de eeuw zal moeten wijken, waarin Hijzelf en Zijn werk, als het Wonder bij uitnemendheid, een absurditeit zou worden.

Wie Christus aanvaardt, kan ten opzichte van Israël de wetenschappelijke critiek onzer dagen niet erkennen. Wie Christus aanvaardt, moet Hemzelf maken tot maatstaf bij de beoordeeling van de Bijbelsche historie. Wie Christus aanvaardt, moet zijn naam als wetenschappelijk man in de oogen der wereld ten opzichte van den Bijbel opofferen. Wie Christus aanvaardt, moet *aprioristisch* erkennen de uitwendige autoriteit van de vertrouwbare heilshistorie, die mysterieus maar machtig boven ons staat, als een bergrug van genade op de naakte vlakte der wereldgeschiedenis, en,

Digitized by Google

in een bepaald tijdperk, van Abraham tot de verwoesting van Jeruzalem, besloten, aan alle volken getuigenis geeft van de geheel eenige wijze, waarop God in het historisch volk van Israël en de historische verschijning van Christus zelven Zijn liefde en gerechtigheid heeft willen openbaren. Wie Christus aanvaardt, moet, in het kort, in hoofdzaken den eeuwenouden Bijbel aanvaarden. Christus heeft wel gezegd (Joh. 16 : 14): „De H. G. zal u in alle waarheid leiden, maar Hij zal het uit het mijne nemen en het u verkondigen." Christus heeft hiermede verklaard, dat wij na de groote historische openbaring geen nieuwe openbaringen hebben te wachten, maar alleen door den H. G. in de eeuwenoude waarheid ingeleid worden. Vermoeid en beladen, teleurgesteld bij alle mogelijke systemen van wijsbegeerte en theologie, komen wij hulpbehoevend tot Christus en door Hem tot den Bijbel. Wij willen gelooven, tegen alle uitspraken der tegenwoordige wetenschap in, aan Israëls eenige beteekenis, aan Israëls eenige roeping, aan Israëls eenige historie. Ten opzichte van deze heilige historie, in wier middelpunt staan Golgotha en het kruis, d. i. een Goddelijk feit (1 Cor. 2 : 2) te midden van Goddelijke feiten, — hebben wij het standpunt van Paulus. Wij willen ze verkondigen (1 Cor. 2 : 6 en 7), niet als een wijsheid der wereld en der oversten dezer wereld, die te niet worden, maar als een wijsheid Gods, bestaande in verborgenheid, die bedekt was, welke God te voren verordend heeft tot heerlijkheid van ons, eer de wereld was. Ook wij willen spreken (1 Cor. 2 : 13 en 14), niet met woorden van menschelijke wijsheid, maar met woorden, die de H. Geest leert. Wij weten, dat de natuurlijke mensch niet kan verstaan de dingen, die des Geestes Gods zijn, zij zijn hem dwaasheid. Wij willen hebben den zin van Christus. Uitgaande van den Christus der Schriften, willen wij:

1°. de wetenschappelijke critiek onzer dagen bestrijden.

Digitized by Google

2°. een eigen wetenschap des geloofs zien te vormen.
3°. de ouderwetsche dogmatiek der orthodoxie herzien, en
4°. op practisch gebied onze gedragslijn leeren bepalen.

A. Wij willen de wetenschappelijke critiek onzer dagen bestrijden.

Prof. J. H. Gunning, die geheel en al van de critiek is teruggekomen, zegt in de voorrede van het vertaalde boek van Prof. Dr. Martin Kähler („Onze strijd voor den Bijbel"): „Wanneer het beginsel der godgeleerden is het geloof in den *Christus der Schriften*, dan vreeze men niet, dat zij de vastigheid van het fundament, waarop 's Heeren Gemeente staat, zullen loswrikken; maar dan volgt: „zeker heeft de conscientie der gemeente het recht aan de critiek zekere, nergens scherp af te bakenen, grenzen voor te schrijven." De godgeleerden mogen onderzoeken, maar als de Christus der Schriften (wel te onderscheiden van den Christus achter de Schriften) de maatstaf is ter beoordeeling van waarheid en leugen, dan kan hun wetenschap niets gemeen hebben met een wetenschap, die de evolutie-theorie tot beginsel heeft en alle uitwendige autoriteit van een vertrouwbare heilige historie heeft laten vallen. De groote fout der H.H. Zeydner, Valeton, enz. is dan ook niet, dat hun oorspronkelijk beginsel niet deugt, maar dat zij dit beginsel langzamerhand onbewust tegen het beginsel van Kuenen geruild hebben. De conscientie der gemeente en de conscientie der predikanten heeft het recht aan hun verderfelijken arbeid, die aller waarheidsgevoel bedreigt, paal en perk te stellen. Als Bijbelgeloovige jonge mannen, spreken wij dan ook een ernstig anathema uit over al den wetenschappelijken arbeid der ethisch-critisch theologen. Hun werken zijn niet schooner of wijzer dan zoovele schoone en wijze werken van volslagen ongeloovigen. Wat menschen ons leeren willen, kan ons in zekeren zin niets schelen, wij willen niemand

Digitized by Google

minder hooren dan God zelven. Dit kunnen wij alleen, wanneer wij ons verstand gevangen geven, eenvoudig geloovende, op gezag van Christus, in het Boek der Openbaring. Nogmaals, wie dit doet, moet de tegenwoordige wetenschap ten offer brengen. Prof. Valeton heeft zelf dit dilemma gevoeld. Hij zegt: („C. en het O. T.", pag. 11): „Of er is geen wetenschappelijk onderzoek van den Bijbel mogelijk — en dat te stellen ware een streep halen door geheel deze zijde van de theologische studie — òf dit onderzoek moet worden ingesteld op dezelfde wijze en volgens dezelfde methode, als ten opzichte van andere godsdienstige geschriften der oudheid." Dit is het dilemma. Prof. Valeton kiest het wetenschappelijk onderzoek, maar wij roepen hem en Ds. Zeydner en velen met hem toe: „Gij denkt den Christus te kunnen behouden, maar dit is eene illuzie; waarheidsgevoel eischt consequentie, het wetenschappelijk waarheidsgevoel kan den Christus niet dulden, er moet een streep gehaald worden door deze geheele zijde der critische studie. Godvruchtige mannen, als gij allen zijt, beroept gij U op de leiding des H. Geestes, maar zonder een objectieve overlevering weet ge niets van een H. G. Om op het gevaar te wijzen zich in eerster instantie op den H G. te beroepen, herinneren wij aan het geestige woord van Luther tegenover degenen, die de uitwendige autoriteit der Schrift op den achtergrond stelden (G. F. Haspels, „Een Echo van Luthers Woorden," Stemmen voor Waarheid en Vrede, December 1895, pag. 29): „Och, lieve vriend, met al dat geleuter van geest . . . . ik ben ook in den geest geweest en heb geest gezien, maar de duivel heeft niet zooveel respect voor mijn geest, als voor mijn schriftkennis en mijn pen, die van de Schrift kan schrijven. *Das Wort sollen sie stehen lassen!*" — Luther had gelijk. „„Houd uw Bijbel"", zegt Dr. A. W. Bronsveld in de laatste „Stemmen" van November, — „„houd uw Bijbel", roept de

Digitized by Google

Hervormingsdag ons toe;" — en wij zeggen hetzelfde, maar wij kunnen, een oogenblik na dezen uitroep, niet als hij een zachtmoedig oordeel uitspreken over het boek van Prof. Wildeboer. Wij zeggen van diens arbeid, evenals van alle werken der ethisch-critische theologie, op het gevaar af, dat iemand zal denken „De pot verwijt den ketel, dat hij zwart ziet", met Ds. Zeydners eigen woorden: „Dat wij ze verwerpen als phantasie en pedanterie der stelselfabricatie!" **Wij willen den ouden Bijbel behouden.**

B. Uitgaande van Christus, en door Hem van de Bijbelsche traditie, kunnen wij een eigen wetenschap des geloofs bezitten, die door de wereld als zoodanig niet kan erkend worden. Wij hebben een eigen wetenschap noodig. Deze waarheid wordt ook door studenten steeds meer en meer gevoeld. Men leze de schoone stukken in de „Berichten van Eltheto" van 26 November 1896, waar gehandeld wordt over „Tweeërlei Wetenschap." In beginsel moeten wij deze leuze aanvaarden. Ik kan mij geen andere wetenschap denken, *dan die uitgaat van den Bijbelschen Christus en die uitgaat van den mensch zelven.* Daarom is het zoo jammer, dat de eenige Christelijke Universiteit, die wij hebben, gevestigd is op den bekrompen grondslag van een christelijke dogmatiek, in plaats van op den Evangelischen Christus zelven. Zoolang daar geen wetenschappelijk instituut is in ons vaderland, gevestigd op het eenig fundament, dat gelegd is, hebben wij ieder op ons zelve de Christelijke wetenschap te vormen. Deze wetenschap behoeft volstrekt niet bekrompen te zijn. **Zij late alle woorden van Christus ongerept, verklaarbaar of onverklaarbaar, en houde vast aan Zijne beschouwing van Israël's heilige historie.** Staat men op zulk een grondslag en gaat men zoodoende in het algemeen van de vertrouwbaarheid der Bijbelsche verhalen uit, dan blijft er nog de reuzentaak voor de Christelijke wetenschap over in de toepassing van de critiek des

Digitized by Google

geloofs. Ik beroep mij op Robertson, als hij zegt („Israëls oude Godsdienst", pag. 560): „Wat het critisch procédé betreft van de scheiding der bronnen als letterkundige voortbrengselen, ik beschouw dit als een zaak van ondergeschikt belang, zoolang wij in staat zijn om, met de hulp der profetische schrijvers, in het algemeen vast te stellen, dat de boeken, in hun samengestelden vorm, geloofwaardige documenten zijn, en dat wat zij ons te beschouwen geven niet onhistorisch is." Zuiver litterarische critiek alleen kan niets geen kwaad, hiermede kan nooit iets van belang vallen, ja, deze is tot recht begrip van den Bijbel noodzakelijk. Historische critiek kan en mag niet toegelaten worden, niet zoozeer, omdat zij niet geoorloofd is, dan wel omdat zij, streng wetenschappelijk doorgevoerd volgens de tegenwoordige methode, onmogelijk is ten opzichte van de heilige historie, waarin het wonder, dat zich natuurlijk aan alle critiek onttrekt, een essentieele plaats bekleedt. „*Kinderen des Hoogsten Konings*," zegt Ds. Zeydner (brochure, pag. 20), „*hebben royaal te zijn*, *óók in hun wetenschap*." Ik zou liever zeggen: „Kinderen des Hoogsten Konings hebben royaal te zijn, óók in hun geloof." Laat ons aannemen, dat er onvolkomenheden in de Bijbelsche traditie zijn, maar laat ons, naar het voorbeeld van Christus, vertrouwen, dat de heilige historie, naar den grooten gang der Godsopenbaring, een vertrouwbaar kunstwerk is van Gods genade. De Bijbelsche traditie sta daarom onomstootelijk vast. Zelfs de kleinste episoden in het groote drama van Gods liefde zijn als deelen van het machtig imponeerend geheel nog parelen en goud. Christus stond vrij tegenover de letter der Goddelijke overlevering, wij behoeven ook geen letterknechten te worden. Wij behoeven den Bijbel niet mooier te maken dan hij is. Wat in dit boek poëzie, beeldspraak, fabel, leerstuk of historie is, kan poëzie, beeldspraak, fabel, leerstuk of historie blijven. Wij willen

Digitized by Google

de Schrift, evenmin als Ds. Zeydner, hebben als een dooden afgod, maar als de draagster van het levende Woord Gods, doch kunnen dit Woord Gods niet van de geschiedenis gescheiden denken. Wanneer men bovendien werkelijk ernst maakt met de gedachte van Gods Voorzienigheid, die onmogelijk ons de zaligheid, in Israël bereid, foutief heeft kunnen laten mededeelen, dan zal men ook, vrij van de oud-dogmatische inspiratie-theorie, met groote piëteit te werk gaan in zijn studie van de Schrift. Wij moeten dankbaar zijn, dat mannen als Sayce, Robertson, Kähler, in het buitenland, en mannen als Prof. van Leeuwen, Prof. Gunning, Prof. Muller, Prof. van Toorenenbergen, in ons vaderland, in hun wetenschappelijke werken blijven uitgaan van den Bijbelschen Christus en wij hopen, dat steeds meer mannen in dien geest ten dienste van de Kerk zullen gaan werken. Ja, kon het zijn, wij zouden dankbaar wezen, wanneer de ethisch-critische theologen, mannen van zoo groote begaafdheid als Ds. Zeydner, Prof. Valeton, enz., ziende den nood der Kerk, de gevolgen der critiek, de behoefte van het jonger geslacht aan een bepaald geloovige wetenschap, van hunne overtuiging terugkwamen en zich aangordden om de moderne critiek te bestrijden, in plaats van haar als wijsheid aan hun leerlingen aan te bevelen. **Hoe het zij, wij spreken den algemeen gekoesterden wensch uit, een eigen wetenschap des geloofs te bezitten.**

C. Uitgaande van Christus, en door Hem van de Bijbelsche traditie, hebben wij ook de gereformeerde dogmatiek te herzien, die alle harten koud laat. „De beste dogmatiek", zei Dr. Gerretsen in zijn laatste monographie, „is de historie". Dit is volkomen waar, maar dan ook de eenvoudige heilige historie des Bijbels, niet zooals ze door de critiek ontluisterd is geworden. Wat hebben wij met leerstellige systemen te maken; wij kunnen ze eens bestudeeren in den academietijd, als onderdeel van de geschiedenis der

Digitized by Google

beschaving; wij kunnen ze eens aandachtig doorwerken, bij wijze van hersen-gymnastiek, om te zien, hoe men altijd met zijne gedachten vastloopt. Zoo goed als het nuttig is, om de philosophie van Kant door te denken en te leeren, hoe het menschelijk verstand zich altijd verwart in de antinomieën van quantiteit, qualiteit, relatie en modaliteit, zoo nuttig is het, om de Institutie van Calvyn te doorleven, om te zien, hoe hetzelfde menschelijk verstand zich altijd weer verstrikt in de voorstelling van Gods almacht en onze vrijheid, Gods genade en onze schuld. Het is noodig de gedachtenstelsels van zulke reuzen van denkkracht in zijn brein opgenomen te hebben, om ootmoedig te worden, en zijn studie te eindigen met deze woorden van Spreuken 30 : 1: „Ik heb mij afgetobd, o God! Ik heb mij afgetobd, o God! en ben bezweken!" — „Het geopenbaarde is voor ons en voor onze kinderen", staat er in de Schrift „en het verborgene is voor den Heer". Het eeuwig monisme van Gods liefde, dat de grond is van de meest tegenstrijdige waarheden, blijft een mysterie voor den nietigen mensch. Christus zelf zegt (Joh. 3 : 12): „Indien ik ulieden de aardsche dingen gezegd heb, en gij niet gelooft, hoe zult gij gelooven, indien ik ulieden de hemelsche zou zeggen?" — Laat ons dan ook tevreden zijn met de historische openbaring. Er is geen afgeronde leer bekend gemaakt, maar goddelijk leven en hemelsche wondermacht is in Christus geopenbaard geworden. Wanneer de Bijbelsche waarheden losgemaakt worden van hun historische inkleeding, en abstract, in een stelsel, tot één geheel verzameld worden, dan vormen zij een onzinnig samenweefsel van tegenstrijdige gedachten. Wat doen wij daarom met systemen, wat doen we met een stelsel van Luther, Calvijn of Kuyper? Uitgaande van den Christus der Evangeliën, hebben wij onze geloofsleer te hervormen. Een kleine *regula fidei*, als die der Twaalf Geloofsartikelen, zal ten

Digitized by Google

slotte beter leiddraad bij de prediking wezen en meer waarheid bevatten, dan de sophistiek van strenge dogmatici. Laat ons liever luisteren naar de heilige historie, die ons zoo eenvoudig en goddelijk grootsch wordt medegedeeld. **Laat ons alleen verkondigen, als Paulus, Jezus Christus, en dien gekruisigd, in het volle mysterie van Zijne verschijning, zonder systematische verklaring van Zijn persoon en arbeid in verband met duizend andere waarheden; — maar Christus willen wij behouden en door Hem den Bijbel.**

D. Uitgaande van Christus en door Hem van de Bijbelsche traditie, hebben wij op het breede terrein des levens nog zoo ontzettend veel hervormingen tot stand te brengen. Tallooze vraagstukken op het gebied van Kerk, Staat en Maatschappij wachten nog een oplossing. Wanneer we nu telkens en telkens weer de grondslagen van ons geloof moeten bespreken en onze overtuiging omtrent de waarheid telkens weer aan het wankelen moet gebracht worden, — hoe zullen we tijd en lust behouden om plannen te beramen tot verbetering van zoovele treurige toestanden? Mij dunkt, na bijna 2000 jaren moet voor geloovige mannen toch vaststaan, wat het fundament van het Christendom moet zijn. In geloovige kringen moet het voor een uitgemaakte zaak gelden, dat de Kerk alleen rust op den historischen Christus en door Hem op den Bijbel. Aan het recht van vrije wetenschappelijke critiek tegenover dit wonderboek moest zelfs niet gedacht kunnen worden. **Uitgaande van Christus en door Hem van de Bijbelsche traditie, moeten wij in de eerste plaats trachten onze Predikantenvergadering vruchtbaar te maken voor ons zelf en voor de Gemeente.** Ik zelf ben er maar tweemaal geweest; beide keeren ging ik niet gesticht, niet opgebouwd, niet bemoedigd naar mijn arbeid terug. De laatste maal zijn velen bepaald geschokt geworden. Trouwens herhaaldelijk heb ik oude predikanten hooren beweren, dat zij onze vergadering voornamelijk waardeerden als gelegenheid, om nieuwe vriendschap te sluiten en oude

Digitized by Google

vriendschap te hernieuwen, maar dat zij van het professorale steekspel bij de behandeling van vele wetenschappelijke vraagstukken zeer weinig nut hadden gehad voor den arbeid in de gemeente. Dat mag op den duur niet zoo blijven. Het groote beginsel van de vergadering, de Christus *der Schriften* het middelpunt van onze belijdenis, moet voor ons allen onwrikbaar vaststaan en wij moeten samen komen om dezen Christus te hooren verdedigen tegen alle mogelijke vijandige geestesrichtingen en plannen beramen, om hoe langer hoe meer Hem te maken tot een Heiland voor ons volk, wiens Geest alle mogelijke levenskringen moet doordringen. Dan zullen we niet moedeloos naar onze woningen terugkeeren, maar versterkt en bekrachtigd huiswaarts gaan in een stemming, om het bekende gezangvers op de lippen te nemen:

„Houdt Christus zijne Kerk in stand,
Zoo mag de hel vrij woeden;
Gezeten aan Gods rechterhand,
Kan Hij haar wel behoeden!"

Is dit standpunt onmogelijk? — Is het te dwaas om voor Israël een uitzondering te maken in de rij der volkeren op aarde? Moeten Israëls heilige boeken als andere heilige boeken naar den maatstaf van ontwikkeling onderzocht worden? Moet een eerlijk man zich met een „ignorabimus" een eenige aspiraties tevreden stellen? Mogen wij geen zekerheid bezitten, kan slechts twijfel ons deel zijn? Wij hebben van jongs af in de geloofswereld geädemd, — het offer zou ons hard vallen, **maar liever zouden wij de mannelijke en openhartige belijdenis afleggen: „Wij schijnen gedwaald te hebben", dan met tweestrijd in het hart geloovig blijven verkondigen, wat ons wetenschappelijk geweten betwijfelen moet.**

Liever zouden wij, vroeg of laat, een publieke confessie doen, gelijk een onzer schrijfsters dezer dagen heeft gedaan tegenover haar vader, in een met tranen doorweekte voor-

Digitized by Google

rede van een bitteren, en in veel opzichten onkieschen, roman (Anna de Savornin Lohman, „Vragensmoede"), waar zij zegt:

„Mijn vader. — Er liggen weinige jaren, er ligt veel ondervinding, tusschen dat verleden, waarin gij mij hebt opgevoed in (geloovige) beginselen en het heden waarin ik u deze bladzijden opdraag, die met deze beginselen gebroken hebben, — als met zooveel, wat onomstootelijk vaststond in die gelukkige jaren van onschuldig, kinderlijk gelooven. Want toen de stormen van het leven kwamen en hoog om mij opbruisten is veel weg geslagen, waaraan gij mij geleerd hadt vast te houden, en veel is duister en ver-af geworden wat ééns licht scheen en heel nabij". — Welk een smartelijk woord! Welk een snikkende stem! Welk een schreiende taal! —

Maar nogmaals, hoe smartelijk het zou vallen, — ik zou liever eerlang zulk een bekentenis doen en aan mijn betrekking renonceeren, dan op den duur gefolterd te worden door de wetenschappelijke critiek. Als ik voor mij van geen enkel woord des Bijbels kan zeggen: „Zóó juist heeft Christus gesproken," — heb ik geen lust langer het Evangelie te verkondigen. Zoo lang ongeloovige mannen het zeiden, beschouwde ik het als dwaasheid, maar nu geloovige mannen het beginnen te zeggen, word ik geschokt. Ik kan mij geen geloof zonder uitwendige autoriteit van Gods Openbaring in Israëls heilige historie denken. Als er revelatie is, moet die revelatie duidelijk geboekt zijn. De Bijbelsche berichten, in één woord, moeten vertrouwbaar wezen en geen vrucht van subjectief menschelijke voorstellingen. Anders heeft men er niets aan. Ik doorleef voor mijzelf een tijd van strijd, maar wil vasthouden aan den Christus der Schriften, en door Hem, aan de Bijbelsche traditie. Ik kan mij het leven zonder dit geloof niet denken. Het zou voor mij een afgrond van droefheid zijn. De

Digitized by Google

moderne wetenschap nu, beneemt mij het vertrouwen op den Bijbel. Ik ben het volkomen ééns met Prof. van Leeuwen, als hij zegt (Voorrede, „Palestina, het land der Aartsvaders"): „De critische quaestie raakt directelijk de historische wortelen van het Christendom, d. i. van het Evangelie van Jezus Christus en Zijne apostelen." — Erken ik, met Ds. Zeydner, het volle recht der wetenschappelijke critiek in haar volle consequentie, dan zijn alle Bijbelsche wonderverhalen *wetenschappelijk*, — d. i. *feitelijk*, — onzeker.

Is, op dit standpunt, het bestaan van Abraham wetenschappelijk onzeker, ja, zelfs zeer twijfelachtig, — dan spreek ik niet meer met zekerheid over zijn offer, tegenover de gemeente, die alleen aan historie hecht. Is de Engelenzang wetenschappelijk onzeker, ja, zelfs zeer twijfelachtig, — dan spreek ik niet meer met zekerheid van het: „Eere zij God in de hoogste Hemelen!" tegenover de gemeente, die alleen aan historie hecht. Is de Hemelvaart van Christus wetenschappelijk onzeker, ja, zelfs zeer twijfelachtig, — dan verkondig ik niet meer met zekerheid het bericht, dat Christus is ten Hemel gevaren, tegenover de gemeente, die alleen aan historie hecht. En dit oordeel geldt alle wonderverhalen des Bijbels. Zijn, op dit standpunt, alle wonderverhalen des Bijbels onzeker, ja, zelfs zeer twijfelachtig, — dan spreek ik niet meer met zekerheid over eenig wonderverhaal tegenover de gemeente, die alleen aan historie hecht.

Nu geloof ik eenmaal in Christus als de hoogste Waarheid en door Hem aan de Bijbelsche traditie, en daarom kan ik, als geloovige, de moderne wetenschap *niet* erkennen. Tegenover een gemeente, die aan historie hecht, wil ik alleen den Bijbel verkondigen, als ik, op grond van Christus, kan gelooven aan de objectieve autoriteit van de Bijbelsche traditie, aan het uitwendig gezag van de heilige historie.

Digitized by Google

Gekozen moet worden tusschen Bijbelsche traditie en moderne wetenschap. Wij willen aan den ouden Bijbel vasthouden!

En *daarom* verwerpen wij alle subjectivisme.

De dom van Milaan is het werk van eeuwen en wordt nooit voltooid. De uitwendige bouw is voor het oogenblik gereed en plannen bestaan om de zoldering der honderd koepels met fresco's te beschilderen. Verschillende proeven zijn reeds genomen in Moorschen, Byzanthijnschen en Gothischen stijl, maar de ééne proeve na de andere is verworpen. Telkens gingen de kleuren verbleeken en het gevolgde procédé bleek gebrekkig te zijn. — Schoon beeld voor ons! Grooter dan de dom van Milaan is de kerk van Christus, gebouwd uit levende steenen des geloofs. Ook dit heiligdom is nooit voltooid. Telkens tracht men weer met eigen subjectieve kleuren den Hemel te schilderen, maar alle kleuren verbleeken, niet één proeve bleek bestand tegen het vocht der tijden. De fresco's van Augustinus, Thomas van Aquino, Calvijn en Luther gingen verbleeken. 't Was alles niet uit God, maar uit de menschen. Het subjectivisme der critische theologen zal ook vergaan.

Het mysterie evenwel van de Godsopenbaring in de heilige historie des Bijbels blijft. Het is, wat Jesaja zegt: „Het gras verdort, de bloem valt af, maar het Woord onzes Gods bestaat in der eeuwigheid." Het is wat Christus bevestigt: „Totdat de hemel en de aarde voorbijgaan, zal er niet één jota noch tittel van de wet voorbijgaan, totdat het alles zal zijn geschied." Het is wat Petrus beweert, als hij spreekt van een wedergeboorte „door het levende en eeuwig blijvende Woord van God." Wij willen het mysterie van dit „Woord" handhaven. Allerwege heeft men genoeg van de wetenschap des gezonden verstands. Men spreekt tegenwoordig allerwege van het *mysterie*, van het mysterie in de geschiedenis (Holwerda), van het mysterie in de chemie (Bakhuis Roozeboom), van het mysterie in het hypnotisme,

Digitized by Google

somnambulisme, magnetisme (van Eeden), van het mysterie in de poezie (Helène Swarth), van het mysterie in de philosophie (Bolland) — wij willen weer spreken van het mysterie des Bijbels. Wij willen voor dezen mysterieusen Bijbel een bizondere wetenschap des geloofs. Wij willen door zulk een wetenschap den Bijbel in zijn mystieke grootheid, vol wonderdaden Gods, te hoog om door de critische wetenschap ontluisterd te worden, behouden en de gemeente verkondigen, en op dit fundament en uit deze goudmijn de Christelijke Kerk opbouwen. Ik heb één beeld ontleend aan den dom van Milaan. Laat mij er nog een beeld aan ontleenen mogen. Eeuwen geleden is de marmergroeve van Candoglia aan dit heiligdom gelegateerd geworden. De dom heeft er niet alleen zijn grondslagen, maar ook zijn zuilen, muren en torens uit ontvangen en wordt voortdurend met marmer uit de onuitputtelijke groeve gerestaureerd. — Zulk een marmergroeve is voor ons de Bijbel. De Christelijke Kerk heeft er niet alleen hare fundamenten, maar ook hare poëzie en geloofsleer aan te danken. De Christelijke Kerk moet telkens weer met het marmer van Gods openbaring opgebouwd en gerestaureerd worden. De Bijbel zij en blijve onze marmergroeve van Candoglia!

God heeft ons Zijn Woord gegeven;
't Woord van God blijft eeuwig waar
Wat zou ons dan ooit doen beven,
Zelfs in 't allergrootst gevaar?
't Woord van God blijft eeuwig waar,
Zelfs in 't allergrootst gevaar;
Wat zou ons dan ooit doen beven?
God heeft ons Zijn woord gegeven!

Digitized by Google

NASCHRIFT.

Ofschoon mijn verhandeling reeds lang genoeg is geworden, wil ik de geachte lezers toch nog in het bizonder op eenige punten opmerkzaam maken.

A. Dezer dagen werd mij geschreven, dat de strijd, dien ik stond aan te binden, reeds jaren geleden gevoerd is door de HH. Dr. Daubanton en Dr. E. Barger, naar aanleiding van Dr. Kuyper's rectorale rede: „De Hedendaagsche Schriftcritiek", enz. Deze opmerking zou mogelijk door anderen ook gemaakt kunnen worden. Ik protesteer evenwel tegen deze bewering, al zijn er veel punten van aanraking, tusschen de quaesties toen behandeld en thans aan de orde. Toen was het dilemma: „letterlijke inspiratie of geen letterlijke inspiratie" „de scholastisch-dogmatische of de exegetisch-dogmatische methode", en volkomen ben ik het met Dr. Daubanton eens, dat de exegetisch-dogmatische methode aan te bevelen is, op één voorwaarde, dat de exegese sta in dienst niet van de evolutie-theorie, maar van de Bijbelsche traditie, want exegese is altijd een dienende wetenschap. Thans staan wij evenwel juist voor deze quaestie, welke van deze twee zal triompheeren. Ds. Zeydner heeft het volle recht der wetenschappelijke critiek met haar inductieve methode verdedigd, bij het onderzoek van alle mogelijke litterarische quaesties, zoowel van Oude als van Nieuwe Testament. Waar de ethisch-critische theologen op dit standpunt zoover gekomen zijn, dat zij durven verklaren, dat Christus als kind van Zijn tijd een verkeerde opvatting van den gang der Godsopenbaring heeft gehad, daar komen wij voor een nieuw probleem te staan: „Wie heeft meer recht, de moderne wetenschap of de Bijbelsche traditie?" De ethisch-critische theologen stellen ons door de consequentie van hun wetenschappelijk beginsel voor geheel nieuwe moeilijkheden Ik herinner aan de uitspraak van Robertson, „Israëls oude Godsdienst", pag. 574: „Juist omdat de uitslag van dezen strijd zóó ver reikend is, is het noodig om de nieuwe critische beschouwing op haren eigen grond te ontmoeten en het fundament te onderzoeken, waarop zij rust. Daarin zijn vragen opgesloten, die veel dieper

Digitized by Google

gaan, dan die van de woordelijke inspiratie of de zoogenaamde „feilloosheid" der Schrift. Het komt mij doelloos voor te spreken van de inspiratie en het gezag der boeken, voordat wij verzekerd zijn, dat het geloofwaardige en eerlijke werken zijn, die ons een vasten historischen grondslag geven voor ons geloof. Hier komt het op aan: „Is het O. T. vertrouwbaar in zijn voorstelling van den gang der Godsopenbaring"? Het is uitstekend van Robertson om de critici op eigen terrein te weerleggen, ofschoon dit niet eens noodig is. Wij zijn het volkomen eens met Prof. Sayce, als hij zegt met het oog op zijn eigen ontdekkingen (Wetensch. Bladen, Februari 1896, „Oudheidkunde en Bijbelcritiek", pag. 281): „Maar aangenomen zelfs, dat de taalkundige argumenten opwegen tegen die der oudheidkunde, dan nog bestaat er een verpletterende grond, die, in de oogen van andere menschen dan verblinde neologen, meer dan voldoende behoort te zijn, om al de lijsten van woorden en zegswijzen, die ooit op deze aarde zijn bijeengebracht, te overschaduwen. Die overwegende bewijskracht is gelegen in de leer van Christus" . . . enz. Dit is volkomen waar. Op grond van Christus' uitspraken alleen reeds, mogen wij de Bijbelsche traditie stellen boven de moderne wetenschap.

B. In mijn brochure ben ik voortdurend uitgegaan van de veronderstelling, dat ethisch-critsche theologen Christus, als het Wonder bij uitnemendheid, intact in de wereldhistorie laten staan. Onder den indruk van hun schoone predikaties in de „Overdenkingen" ben ik zoo bang om aan een persoonlijk geloof tekort te doen, maar eerlijk gezegd. — en laat ons nu maar volkomen eerlijk zijn, dan zullen wij tot klaarheid komen — eerlijk gezegd dan, als ik hun uitspraken na ga, ter verdediging van de eischen der wetenschap (Ds. Zeydner, brochure, pag. 25, 26 en 27; Prof. Chantepie de la Saussaye, „Religions-Geschichte", § 2; W. Robertson Smith, „De profeten van Israël", Eerste voorlezing), dan kan ik mij bijna niet voorstellen, dat zij, als wetenschappelijke mannen, eenig reëel wonder, zelfs niet in het leven van Jezus kunnen accepteeren. Ik kan niet gelooven, dat zij een ander standpunt kunnen innemen, dan Prof. Harnack, die geen andere wonderen toelaat, dan die van sommige genezingen, welke feitelijk geen wonderen zijn. Heeft daarom Ds. Zeydner aan het eind van zijn studie eenige stellingen geplaatst, die hij vóór alle dingen weerlegd wenschte te zien, zoo plaats ik

Digitized by Google

ook aan het eind van deze studie de volgende thesen, die ik, vóór alle dingen, besproken wensch te zien:

I. De ethisch-critische theoloog kan, als wetenschappelijk man, geen wonder erkennen. Hij moet het eens zijn met Harnack, „Dogmen Geschichte", pag. 59, aanm. 2: „Der Historiker ist nicht im Stande, mit einem Wunder als einem sicher gegebenen geschichtlichen Ereigniss zu rechnen; denn er hebt damit die Betrachtungsweise auf, auf welcher alle geschichtliche Forschung beruht. Jedes einzelne Wunder bleibt geschichtlich völlig zweifelhaft, und die Summation des Zweifelhaften führt niemals zu einer Gewissheit." Wetenschap berust op de hypothese van het causale verband aller dingen. Laat ze één wonder toe, dan breekt ze haar eigen kracht, want één wonder, b. v. dat der Opstanding, veronderstelt de mogelijkheid van vele wonderen, en „die Summation des Wunderlichen", d. i. de gansche Heilsgeschiedenis, kan door openbaring geschiedkundig gegeven zijn, maar onttrekt zich aan alle menschelijke critiek. Men kan haar, in het geloof, aanvaarden, of met zijn verstand verwerpen, maar men kan er niet mede transigeeren.

II. De ethisch-critische theoloog pleegt, als geloovig man, pia fraus tegenover zichzelven, wanneer hij als wetenschappelijk man geen wonder kunnende erkennen, op gemoedsgronden in Christus een wonder in de historie fingeert. Wanneer hij onderscheid maakt, ten opzichte van dezelfde verhalen, tusschen wetenschappelijke zekerheid en zekerheid des geloofs, en daarbij, mogelijk nog met sterker dogmatische uitdrukkingen, een redeneering volgt als Harnack na het bovenstaande geeft, op genoemde bladzijde, wanneer hij zegt: „Ueberzeugt sich der Historiker trotzdem aber, dass Jesus Christus Ausserordentliches, im strengen Sinn Wunderbares gethan hat, so schliesst er von dem einzigartigen Eindruck, welchen er von dieser Person gewonnen hat, auf eine übernaturliche Macht derselben. **Dieser Schluss gehört selbst dem Gebiet des religiösen Glaubens an.** Uebrigens kommen nach strenger geschichtlicher Prüfung überhaupt nur die Heilungswunder Jesu in Betracht. Diese lassen sich allerdings aus den geschichtlichen Berichten nicht eliminiren, ohne diese Berichte bis auf den Grund zu zerstören. Allein wie ungeeignet sind sie an und für sich, um dem, dem sie beigelegt werden,

Digitized by Google

nach 1800 Jahren irgend welche besondere Bedeutung zu sichern! Dass er mit sich selber konnte, wie er wollte, dass er ein Neues schuf, ohne das Alte zu stürzen, dass er die Menschen für sich gewann, indem er von seinem Vater kündete, dass er ohne Schwärmerie begeisterte, ohne Politik ein Reich aufrichtete, ohne Askese von der Welt befreite, ohne Theologie ein Lehrer war, inmitten einer Zeit der Schwärmerei und Politik, der Askese und Theologie, das ist das grosse Wunder seiner Person, und dass er, der die Bergpredigt gesprochen, sich im Hinblick auf sein Leben und Sterben als den Erlöser und Richter der Welt verkündete, ist das Aergerniss und die Thorheit, welche aller Vernunft spotten." Dit is creatuurvergoding, dit is heidendom. Wanneer men, op den éénen regel, als wetenschappelijk man zegt: Geen wonder te kunnen erkennen, omdat één wonder de gansche wetenschap in duigen zou doen vallen, dan is het absurditeit, oneerlijkheid, verkrachting van zijn wetenschappelijk geweten, één regel verder, als man des geloofs, in Christus als historische persoonlijkheid zulk een groot wonder te erkennen, dat men hem voor Verlosser der wereld, en Rechter van hemel en aarde durft te verklaren. Wanneer er ooit een historische Wereldrechter op aarde geweest is, dan kan er meer gebeurd zijn. Deze hypothese des geloofs moet immers de geheele critische wetenschap omverwerpen. Zóó speelt men met woorden en bedriegt zichzelven.

III. De ethisch-critische theoloog pleegt pia fraus tegenover de orthodoxe gemeente, die alle subjectivisme verwerpt en geen waarheid erkent, of ze moet gegrond zijn in de heilige wonderhistorie des Bijbels, wanneer hij zijn persoonlijk geloof geeft in objectieve Bijbelverhalen, en daarbij zijn daad verontschuldigt met een verkeerde apologie, als Harnack geeft, wanneer hij zegt („Das Christentum und die Geschichte," pag. 17): „Der schlichte Bibelleser soll nur fortfahren, die Evangeliën so zu lesen, wie er sie bisher gelesen hat; denn auch der Kritiker vermag sie schliesslich nicht anders zu lesen. Was jener für ihren eigentlichen Kern und Treffpunkt hält, das muss auch dieser als solchen anerkennen." Dit is even verkeerd, als wanneer een ethisch predikant in een ultra-orthodoxe gemeente de gereformeerde dogmatiek zou prediken, omdat ze veel waarheden bevat, die hij kan beamen, en de gemeente alleen door zulk een predikatie gesticht wordt. Dan is het beter, in een land, waar godsdienstvrijheid is en waar niemands geweten behoeft

Digitized by Google

gedwongen te worden, met de radicale modernen den volke te verkondigen, dat de objectieve Bijbel, als zoodanig, historisch niet vertrouwbaar is, en dat men daarom slechts wil prediken, wat men op grond van persoonlijk geloof, in gemeenschap met Christus, (hoe dan ook subjectief beoordeeld, als mensch of Gods Zoon,) en in overeenstemming met de wetenschap onzer dagen, kan gelooven. Dit alleen is een standpunt, eerlijke mannen waardig!

Digitized by Google

In deze Brochure wordt meermalen verwezen naar:

ISRAËL'S OUDE GODSDIENST

naar de Bijbelsche en Nieuw-Critische voorstelling

DOOR

Dr. J. ROBERTSON,

Theol. Dr. en Hoogl. in de Oostersche talen a/d. Universiteit te Glasgow.

Met voorrede van

Dr. J. J. VAN TOORENENBERGEN,

Oud-Hoogleeraar.

In linnen band. Prijs *f* **2.50.**

Uitgave van BLOM & OLIVIERSE te Culemborg.

Digitized by Google

Uitgaven van KEMINK & ZOON, over de Domkerk, te Utrecht

(aangehaald in deze Brochure).

D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE. Beoordeeling van het werk van J. H. SCHOLTEN, over de leer der Hervormde Kerk. Tweede druk bezorgd, en met een Voorrede voorzien, door J. J. P. VALETON Jr. *f 3.00.*

IS. VAN DIJK. De verhouding van den Evangeliedienaar tot de nieuwe strooming in de litteratuur van ons Vaderland. *f 1.00.*

(Stemmen voor Waarheid en Vrede, 1896, Juni-afl.)

E. H. VAN LEEUWEN. Professor SAYCE over het Oude Testament. *f 1.00.*

(Stemmen voor Waarheid en Vrede, 1896, Febr.-afl.)

W. ROBERTSON SMITH. Het Oude Testament in de Joodsche Kerk. Twaalf Voorlezingen, uit het Engelsch, door C. BEETS. Met een Inleidendwoord van J. J. P. VALETON Jr. *f 4.25.*

J. J. P. VALETON Jr. Nog één woord over het Ethisch beginsel. *f 0.35.*

H. ZEYDNER. De houding des Evangeliedienaars ten opzichte van het Oude Testament. *f 0.90.*

(Overdruk uit de Theol. Studiën 1896.)

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Acme
Bookbinding Co., Inc.
100 Cambridge St.
Charlestown, MA 02129

Digitized by Google